

Die Grootste Trek: Terug na u God

Die Oerteks van die lotsbepalende 1838-Gelofte

J L du Toit & dr L du Toit

Ds MC Adendorff, voorheen predikant van die Afrikaanse Protestantse Kerk, Germiston, en eerste Direkteur van Kerkadministrasie van die Afrikaanse Protestantse Kerk: *“Die werk raak belangrike sake aan en dit in 'n tyd waarin herbesinning oor die Geloofte dringend nodig is. Die kwessie van vakansiedae in Suid-Afrika geniet weer aandag van staatsweë met aandrag dat ander godsdienste ook van hulle groot godsdienstige dae tot openbare vakansiedae verklaar moet kry. Die poging tot transformasie deur van 16 Desember 'n versoeningsdag te maak, het ook bygedra tot verdere vervlakking van die betekenis van Geloftedag. Teen dié agtergrond beveel ek graag die publikasie aan. Die bundel daag uit tot herbesinning oor die dieper betekenis van die Geloofte. Mag dit ons volk prikkel om weer te dink oor ons verantwoordelikheid ten opsigte van die Geloofte.”*

Dr PW Möller, voormalige onderleier van die Herstigte Nasionale Party, geskiedkundige, voorheen verbonde aan die Buro vir Onderwysnavorsing, destydse Transvaalse Onderwysdepartement, Pretoria: *“Slegs iemand wat al historiese navorsing gedoen het, sal weet hoe 'n groot taak die outeurs aangepak het en met welke tyd en energie dit gepaard gegaan het. Ofskoon die bundel die Geloofte van 1838 raak, sny dit veel dieper. Ek wens die samestellers geluk dat hulle so 'n belangrike saak op so 'n bekwame wyse aangepak het.”*

Me A Bailey, geskiedkundige, Adjunk Uitvoerende Hoof van AfriForum, Direksie-lid van die Voortrekkermonument, Pretoria: *“Dit is inderdaad 'n baie nuttige samevatting van die brondokumente. Ek hou ook baie van die idee dat die oorspronklike bronne ingeskandeer is. Ek weet nie van 'n ander publikasie wat dit doen nie – dis 'n unieke bydrae. Die Geloofte bly aktueel en mense lees graag daaroor. Daar is ook heelwat vergissings oor die Geloofte en die gereedlike bekikbaarstelling van die oorspronklike tekste is daarom 'n goeie idee.”*

Dr J Botha, geskiedkundige, medeskrywer Gelofteland-netwerf: *“Dit is 'n groot en omvattende taak wat voltooi is; as historikus lees ek dit met groot waardering. As Christen dring dit my weer tot die erns van ons volk se huidige ellende onder 'n ateïstiese en kommunistiese regime met direkte oorsaak die verbreking van ons volksgeloftes. Daarom is hierdie werk van onskatbare waarde en behoort dit wyd bestudeer te word.”*

Me M Schulze, bibliotekaresse van die Erfenisstigting: *“Hierdie boek is beslis 'n waardevolle byvoeging tot die ander bronne wat ons oor die Geloofte en ander fasette van die Voortrekkers en die Groot Trek het.”*

Eerste Uitgawe voltooi vir 2013, die 175ste gedenkjaar van die Gelofte, onder die titel: “*n Nuwe Trek: Terug na u God*”.

Tweede Hersiene Uitgawe 2015.

Derde Hersiene Uitgawe 2017.

Vierde Hersiene Uitgawe 2019.

Vyfde Hersiene Uitgawe 2022.

Samestellers is bereikbaar by:

josefdutoit@gmail.com

Inhoudsopgawe

Voorwoord		b1 005
Oerteks 1	Kommandantsverslag	b1 007
Oerteks 2	Kommandojoernaal	b1 029
Oerteks 3	Afleggerherinnerings	b1 065
Aantekeninge		b1 097
Nabetragting		b1 123
Bronnelys		b1 125

HUL BOODSKAP: 1838-1938*

GBA Gerdener

Hoor die stemme, diep bewoë
Vryheid, vrede, reg.
Deur die jare ver vervloë
Noordwaarts lê die weg!

*Dis die wekstem van ons helde,
Trekkeurs oor die berg' en velde,
Stigters van Suid-Afrika.
Stigters van Suid-Afrika!*

Voorwaarts deur gevaar en smarte
Sonder pad of spoor!
Opwaarts hef hul hand' en harte
Soek die doel daarvoor!

*Op Gods Woord was hul vertroude,
Deur Sy krag was hul behoue,
Bouers van Suid-Afrika.
Bouers van Suid-Afrika!*

Ryk beskenk uit ons verlede
Wil ons padlangs hou.
God der Eeue rig ons skrede
Dat ons beter bou!

*Ban die vreemd' en valse gode,
Hoop deur duisend droewe node,
Kinders van Suid-Afrika.
Kinders van Suid-Afrika!*

*Nuwe FAK-Sangbundel (1961)

Voorwoord

Gustav Preller (1938b) verduidelik dat die Geloofte by die Slag van Bloedrivier na ons afgekom het in die vorm van drie oorkondes. Hierdie drie oorkondes is in die twintigste eeu saamgevoeg tot die gangbare weergawe algemeen in gebruik by herdenkingsfeeste:

- Eerstens (Oerteks 1), Andries Pretorius se Kommandantsverslag (waarvan die eerste deel amper 'n week na die slag neergepen is). Die volledige Kommandantsverslag is in die tweetalige Kaapse koerant, *De Zuid-Afrikaan*, 'n paar maande na die oorwinning gepubliseer.
- Tweedens (Oerteks 2), die inskrywing 'n week voor die slag in die Kommandojoernaal (deur Jan Bantjes, Pretorius se Sekretaris), soos in *De Zuid-Afrikaan* afgedruk in die volgende jaar. (Terwyl die Geloofte-inskrywing in die Kommandojoernaal bykans twee weke voor die eerste gedeelte van die Kommandantsverslag geskryf is, was laasgenoemde eerste gepubliseer.)
- Ongeveer dertig jaar na die Slag van Bloedrivier, vind die geestelike leier van die Strafveldtog, Sarel Cilliers, hom op sy sterfbed, waaruit hy sy herinnerings dikteer oor onder andere die Bloedrivier-Slag. Hierdie derde oorkonde (Oerteks 3b) van die Geloofte is deur H J Hofstede (1876) in *Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat* 'n paar jaar na Cilliers se dood opgeneem. 'n Verdere Geloofte-bron hieraan verwant is Sarel Cilliers se brief aan ds H van Broekhuizen (Oerteks 3a), vyf jaar voor sy sterfbeddiktasie neergepen. Die laaste deel van die brief het nie behoue gebly nie.

In hierdie bundel sal u 'n noukeurige transkripsie vind van beide die volledige Kommandantsverslag en die volledige Kommandojoernaal, sowel as van al die redaksionele kommentaar wat daaromheen verskyn het in *De Zuid-Afrikaan* (Nederlands, sowel as Engels). Redigeringsveranderinge word in blokhakies aangedui naas die oorspronklike, met kursiewe druk (maar steeds in blokhakies) waar die redigering as vervanging eerder as invoeging bedoel is. By die Engelse vertalings uit *De Zuid-Afrikaan* sluit ons redigeringsnotas (ook in

blokhakies) voorstelle tot verbetering in by enkele gevalle waar daar ‘n duidelike betekenisverskil tussen die Engelse vertaling en die Nederlandse oorspronklike bestaan. Voorkoms van vervangings [Zoeloe] en [Zoeloes] in die transkripsie van die Nederlandse teks, en [Zulu] en [Zulus] waar dit die Engelse teks aangaan, is weliswaar nie kursief gedruk nie, omdat die oorspronklike woord weggelaat word in die transkripsie ter wille van besondere sensitiwiteit in ons dag. Ons sluit ook ‘n transkripsie van Oerteks 3a in. In die geval van laasgenoemde Cilliers-bron sou deurgaanse redigering te groot ‘n kloof oopmaak tussen die transkripsie en die oorspronklike en het ons gevolglik redigering tot die minimum beperk. In Oerteks 3a kom ook vervangings [Matebele] en [Matabeles] nie-kursief voor op dieselfde basis as hierbo verduidelik oor [Zoeloe], [Zoeloes], [Zulu] en [Zulus]. Oerteks 3b word ingesluit as ‘n volledige skandering (eerder as ‘n transkripsie) aangesien die oorspronklike in hierdie geval maklik leesbaar is.

Na elke transkripsie (Oertekste 1, 2 en 3a) word ‘n skandering uit die vroegste-behoue uitgawes van die oorkondes gegee, naamlik van daardie paragrawe wat die Gelofte-bewoording (in Nederlands) bevat.

Die Oerteks-bundel sluit af met aantekeninge waarin die Gelofte-bronne met mekaar en met die gangbare weergawe vergelyk word.

J L du Toit

Dr L du Toit

1838-Gelofte

Oerteks 1

Kommandantsverslag

De Zuid=Afrikaan.

DEEL IX. VRYDAG DEN 15 FEBRUARY 1839. No. 473.

DE ZUID-AFRIKAAN.

KAAPSTAD, DEN 15 FEBRUARY 1839.

PORT NATAL

GRAAFF-REINET, DEN 31 JANUARY 1839.—Hoewel ik niet twyfel of gy zult uit andere kanalen wel reeds berigten ontvangen hebben, aangaande den uitslag der expeditie door de Uitgewekene Boeren tegen Dingaans, en zyne moord- en roverbenden uitgezonden, wil ik u echter ook mededeelen, hetgeen my daarvan door geloofwaardige personen, die daarin persoonlyk deel genomen hebben, is gemeld geworden : —

De expeditie zoo als UEd. reeds bekend is, is in de maand December jl. uitgetrokken. Zy telde omtrent 450 man, benevens eenige Zoolas van Port Natal. Op den 16 [15] Dec. kampeerden zy binnen hunnen cirkel van wagens niet verre van Dingaans hoofdstad, en met het aanbreken van den volgenden dag poogden de Zoolas ten getalle van omtrent 8 a 10,000 man hen te verrassen, door eenen geweldigen aanval op hun kleine leger te maken ; het schynt echter, dat zy op hunne hoede waren, want zy sloegen den vyand dapper terug, en daar de Zoolas zelfs met geweren op hun schoten, draalden zy niet den aanval van hunne zyde te doen, met zulk onwederstaanbaar geweld, dat de Zoolas het hazenpad kozen, en voor eene geruime distantie achtervolgd werden, latende over de 3000 op het slagveld liggen, terwyl van de Boeren slechts drie gekwest waren, waaronder hun Opper-Kommandant Andries Pretorius, die slechts eenige maanden gelede uit het district is vertrokken.

Den volgenden dag trokken zy Dingaans hoofdstad binnen, die zy geheel verlaten vonden, echter werd er aan goederen gevonden voor boven de Rds. 6000, benevens geweren, paarden en kontanten, zoo ook het traktaat tusschen nu wylen Retief en Dingaans gesloten en ondertekend door beiden, benevens eenigen van Dingaans Kapiteins, en Burgers die by Retief waren.

Vernemende dat Dingaans, zich in zekere kloof of spelonk verstoken had, trokken zy hem na, en hunne wagens onder eene sterke wacht achterlatende, vervolgden zy hen in zynde schuilplaats met 280 man ; daar werden zy omcingeld van omtrent 4,000 Zoolas, tegen wien zy

al retirerende vochten om hun uit die spelonken te lokken, op het openveld, hetwelk bykans na wensch gelukte, doch de Zoolas gene vreesachtige of onervarene krygslieden zynde, bedienden zich van het oogenblik wanneer de Boeren een steile en moeijelyke drift, door zekere rivier hadden te doorwaden, en de aart des gronds het voor hun gunstig maakte, om een desperate aanval te maken ;—aan beide kanten vocht men als Leeuwen, doch daar den stroom van de aanvallers niet te stuiten was, en zy zich spoedig vermengden met hunne tegenstanders onder wien zich eenige Zoolas van Natal, die met hun waren mede getrokken, bevonded, werd het moeijelyk vriend of vyand te onderscheiden, en aan de zyde der Emigrantensneuvelden er vyf man, nam : Kapt. Biggar, Gerrit van Stade[n], Barend Bester, Marthinus Gou[w]s, en Jan Oosthuisen[*Oosthuizen*], hoe veel hier gekwest waren, wordt niet gemeld,—men sloeg de Zoolas echter terug, latende op deze plaats alleen, omtrent 1,000 dooden, doch over het geheel schat men hun verlies van dien dag op min of meer hetzelfde als by den eersten aanval,—de buit aan vee gemaakt is 4,600,—waarom de Emigrantens hunne overwinning niet verder zyn opgevolgd, weten wy nog niet,—misschien waren zy moede van het vechten en jagen, of wilden geen meer bloed vergieten, of was hunne ammunitie te veel verminderd—of misschien konden zy met hunne paarden niet meer doen,—dit zullen wy nog nader moeten vernemen ; zy beschouwen de magt van de Zoolas nu als verbroken, en hebben voor Dingaan geene vrees meer ;—verder meldt men, dat de andere volkstammen uitermate verblyd zyn, over de neerlaag van de Zoolas, als willen zy de Boeren op de handen dragen, en verzoeken hun dringend om zich by hun ter woon te komen nederzetten, waardoor zy zelve hopen beveiligd te zullen zyn, en door met de Boeren te handelen, ook weer in bezit van vee te geraken. Men schryft dat het veld over de grenzen zeer fraai staat en het vee vet. De Emigrantens bekomen koren van de Bastaards aan Nieuwland voor 15 en 18 Rds. per mud ; en ruilen van de [Zoeloes] [sorghum], een wagen vracht vol voor eene vaars of koe—ook ruilen vele armen menschen hun brood voor schapen-vellen, wild is er by menigten. Men verneemt nog niets van hunne terug-keering naar de Kolonie.—*Van onzen Correspondent B.*

Met de post die gisteren laat is aangekomen, en toen ons blad bykans reeds was opgemaakt, hebben wy van Graaff-Reinet kopyen ontvangen van brieven, van Kommandant PRETORIUS; alsmede van het traktaat van DINGAAN met nu wylen RETIEF. Het spyt ons dat dezelve in dit blad niet kunnen verschynen ; maar daar wy begeerig zyn het Publiek in bezit van dezelve te stellen, zullen wy morgen te 12 uren, een *extra blad*, die kopyen bevattende, gratis uitgeven.

THE ZUID-AFRIKAAN.

CAPE TOWN, FEBRUARY 15, 1839.

PORT NATAL

GRAAF[F]-REINET, JAN. 31, 1839.—Though I have no doubt of your having received through other channels, accounts of the result of the expedition of the Emigrant Farmers against Dingaan, I will, however, give you the communication of creditable persons, who accompanied the expedition.

The expedition started as you know, in the month of December last, composed of 450 men, and a few Zoolas of Port Natal. They encamped on the 15th, within their enclosure of wagons, not far from Dingaan's residence, and the following morning, at the dawn of day, the Zoolas, to the number of 8 or 10,000 men, attempted to surprise them, by making a ferocious attack on their small camp ; it however appears, that they were on their guard, by gallantly repulsing the enemy ; and as the Zoolas fired on them with guns, they did not hesitate also to attack them, with such an irresistible violence, that the Zoolas took to flight, leaving upwards of 3,000 on the field of battle ; while the Farmers had only 3 wounded, among which was their Chief Commandant, Andries Pretorius, who left this District a few months since.

The next day they entered Dingaan's chief residence, which they found quite deserted ;—goods were, however, recovered, worth more than 6,000 Rds., together with guns, horses, and money ; also the Treaty entered into between the late Retief and Dingaan, signed by both, and some of Dingaan's Captains, and the Burghers who were with Retief.

Learning that Dingaan had concealed himself in a kloof or cave, they pursued him, with 280 men, leaving their wagons behind under a strong guard, to his haunting place, where they were surrounded by about 4000 Zoolas, against whom they fought, while retreating, in order to enveigle them into the open field, in which they almost succeeded ; but the Zoolas, being no pusillanimous or inexpert warriors, took occasion while the farmers were in the act of wading through a deep and difficult ford of a river, and where the nature of the ground rendered it favorable, to make a desperate assault ; both parties fought as lions, but as the rush of the attackers could not be resisted, and as they soon mingled with the emigrants, among whom were a few Zoolas from Natal, who had also joined the expedition, it was difficult to distinguish friend from foe ; in consequence whereof, on the part of the Emigrants, five men fell, viz. :—Captain Biggar, Gerrit van Stade[n], Barend Bester, Marthinus Gouw[s], and Jan Oosthuisen[*Oosthuizen*] ; the wounded are not mentioned. The Zoolas were, however, repulsed

with 1000 killed, their total loss on that day is, however, stated to have been more or [less] as much as on the first day. The cattle captured amounts to 4600. Why the Emigrants did not follow up the blow we do not yet know ; they were perhaps tired of fighting and following the enemy, or would not shed any more blood, or their horses were perhaps knocked up ; all this we must yet learn. They now consider the force of the Zoolas as broke, and do not fear Dingaan more.—It is also said that the other native tribes are exceedingly glad at the defeat of the Zoolas ; that they will do anything for the Emigrants, and urgently request them to come and settle among them, whereby they themselves trust to be safe, and, by traffic[k]ing with the boers, also to become again possessed of cattle.—Other letters state that the fields beyond the frontier are luxurious, and the cattle very fat.—The Emigrants get wheat from the Bastards at Nieuwland, for 15 or 18 Rds. per muid, and barter from the [Zulus] Indian corn, a full wagon load for a heifer or cow. Many poor people barter their sheep skins for bread. Game is abundant. They do not speak of returning to the Colony.—*From our Correspondent B.*

With the Post, which arrived yesterday at a very late hour, and when our Paper was nearly made up, we received from a friend at Graaff-Reinet, copies of the letters of the Commandant PRETORIUS, and of the Treaty of DINGAAN with the late P. RETIEF.—We are sorry that they cannot appear in this Number, but as we are anxious to put the Public in possession of them, we shall publish *gratis* to-morrow (Saturday), at Twelve o’Clock, A SHEET containing those copies.

CAPE TOWN.

Edited by P. A. BRAND, No. 63, Bree-street.—Printed and Published by the Proprietor, P. A. BRAND, No. 62, Wale-street.

(Gratis.)

KANTOOR VAN DEN ZUID-AFRIKAAN, 16 Feb. 1839.

PORT NATAL.

De volgende belangryke berigten van de UITGEWEKENE BOEREN, deelen wy het Publiek met genoeg mede :—

*Hoofdstad van Koning DINGAAN, genaamd Unkunkinglove, (of Sterke Oliphant),
den 23 [22] December 1838.*

WAARDE HEER !—Mits dezen is het myn voornemen, UEd. eenige informatie te geven, aangaande onze Kommando tegen onzen bloed-vyand Dingaen. Het bestier dezer expeditie, is door algemeene keuze op my gevallen, daarom, hoewel ik my daartoe niet genoegzaam bekwaam bevond, kon ik het niet van de hand wyzen. De onderneming was groot, en onze magt gering, daar dezelve slechts uit 460 man bestond ; derhalve konden wy geen ander vertrouwen koesteren, dan op de regtvaardigheid van onze saak, en op den God onzer Vaders ; en de uitslag disverre heeft ook reeds getoond, dat,

“Die op den goeden God vertrouwd,
Heeft zeker op geen zand gebouwd.”

Wy vertrokken van het groote leger, op den 2 dezer, ons voornaam doelwit zynde, om het geroofde vee der vermoorde blanken te hernemen ; onze magt werd in vyf divisies verdeeld, onder de vyf onderhoorige Kommandanten. Nadat wy eenige dagen voortgetrokken hadden, maakten wy eenige Zoolas gevangen, aan wien ik een teeken gaf, zynde een witte vlag, en hun naar den Koning zond, om hem te boodschappen, dat indien hy ons, de door hem geneme paarden en geweren wilde teruggeven, wy genegen waren in termen te treden, waardoor vrede tusschen ons kon worden vastgesteld. Daarna ontdekten onze patrouilles, die gestadiglyk in alle directien uit waren, op Zaterdag den 15, de Zoola-Kommando, op een zeer lelyken berg, zoo geplaatst, als wilden zy ons in de enge laagte dringen. Ik begaf my aanstonds, met 200 man derwaarts, daar er velen op de patrouilles uit waren, doch de ongelegenheid der plaats ziende, en daar het ook reeds laat in den dag was, vond ik het niet raadzaam, met myne kleine magt iets te ondernemen, en keerde naar onze legerplaats terug. Het was ons voornemen, ons den volgenden dag, zynde den H. Sabbath, daar stil overteblyven en uitterusten, doch toen wy met het aanbreken van den dag eenigzins zien konden, werden wy spoedig gewaar, dat wy, (zoo als wy dachten) door de geheele magt der Zoolas omringd waren, het gevecht begon dadelyk, door

geweldig schieten van beide zyden, en de vyand poogde herhaaldelyk, om door storm loopen, in onze legerplaats te komen, en teruggeslagen wordende, retireerden zy slechts voor korte distanties, om hunne aanvallen te hervatten ;—toen het gevecht aldus eenigen tyd aan den gang was geweest, kwamen er nog vyf divisien Zoolas over een rug, en voegden zich by de anderen. Nu kunt gy zelf begrypen, welk gezigt dit opleverde, en dat het er op aan kwam, om een onverschrokken gelaat te toonen. Ik zag klaar, dat wy nu doen moesten wat wy konden. Ik moedigde myne manschappen overluid aan, hun verzekerende, dat hoe groot de magt der Zoolas ook schynen mogt, zy tegen ons niet konden bestaan.—Ik liet ook dadelyk eenige poorten des legers openen, en zond mannen te paard uit, om den aanval op de Zoolas te doen. Zy stonden echter vast en het was niet dan nadat zy zelf, ook door het grof geschut, dat in tusschen geweldig op hun gelost werd, hun getal merkelyk zagen verminderen, dat zy de vlugt namen, nadat het gevecht twee uren lang geduurd had. Nu begonnen zy zich in het vlugten, wyd en zyd te verspreiden, wordende door onze mannen zoo veel als er uit de legerplaats konden gemist worden, vervolgd.—De noodige orders in het leger gegeven hebbende, begaf ik my ook tot het najagen, en daar ik hen zeer na op de hielen volgde, kwam ik er een by op omtrent 15 schreden. Ik wenkte hem, en riep, willende hem andermaal met een boodschap naar Dingaan zenden : doch hy sprong om en dreigde my met zyn wapen, waarom ik verplicht was op hem te vuren ; doch myn schietpaard uitgeleend hebbende, zat ik op een zeer onstuimig paard dat zoo geweldig weg sprong, dat ik byna op den grond viel, en genoodzaakt was aftespringen. Ik had den Zoola niet geraakt, en daar hy my nu zeer na op het lyf was, wilde ik hem met de tweede loop van myn geweer neer schieten, doch de stopper was vastgeschoven, zoo dat ik de haan niet spannen kon. De Zoola myne verwarring ziende, sprong met leeuwen woede, naar my toe, en stak met zyn assegaai naar my ; tot twee reizen keerde ik het met myn geweer af, doch de derde maal, daar hy my op de borst meende te steken, sloeg ik zyn wapen met myne linkerhand weg, en werd te gelyk met hetzelfde gewond ; hy stak my in de hand van boven tusschen de tweemiddelvingers, en door het dikke vleesch naar uittrekken, greep ik hem om het lyf, en wierp hem tegen den grond. Myne hand daar de assegaai nog in stak, lag onder hem, en eer dat ik met de andere hand, myn degen kon trekken, kwam my een man te hulp, trok de assegaai uit myne hand, en doorstak den Zoola onder my ; hy weerde zich dapper en toen hy my niet steken kon, poogde hy my te verwurgen ;—daar hy beide handen vry had, en ik my met slechts [één] niet konde verweeren, kunt gy wel denken, dat ik ook te worstelen had. De wond aldus bekomen, bloedde zeer, en ik was genoodzaakt naar de legerplaats terug te keeren. Wy wachten daar rapport van den verderen uitslag af, en maakten onze rekening op eenige dooden van onzen kant. Het behaagde echter den Almagtigen, die onze vyanden in onze handen

gegeven heeft, om ons deze overwinning te schenken, zonder verlies van leven. Buiten my waren er nog twee anderen gewond, namelyk Gert Raath, en Philip Fo[u]rie, die ook al weer redelyk hersteld zyn.

Na het gevecht, heb ik het getal der gesneuvelden naauwkeurig opgenomen, en vond het drie duizend en eenige honderden te zyn ; doch wy bepaalden het slechts op 3,000. 's Anderen daags trokken wy verder voort, met oogmerk om het geroofde vee te bekomen, en arriveerden heden in deze verwoeste stad;—want gisteren toen wy aan het naderen waren, stak Dingaan het vuur aan, en zyn Paleis is ook verbrand. Van een paar Zoola-vrouwen die wy vingden, vernamen wy, dat er nog een Kapitein met zyn volk achtergebleven was, die niet in het gevecht op den jeden tegenwoordig was, en dat die het heeft willen hervatten, doch daar de anderen het allen afmoegen, zeggende, wy hebben geen volk meer overgehouden, vloden zy verder terug.

Ge zult zeker verwonderd zyn te vernemen, dat wy aan dezen Moordkuil of Golgotha, nog de beenderen van den waardigen RETIEF en zyne volgelingen, hebben mogen verzamelen, nadat zy zoo lang ten proei van alles, en tot smaad voor smaders, op het open veld gelegen hadden. Wy hebben dezelve naar onze beste vermogens, ter aarde besteld. Zy moeten op een allergruwelyke wyze zyn omgebracht geworden, daarhet gezigt, dat de omstandigheden op de plaats zelve, nu nog opleveren, zoo zeer de blyken van geeft, dat zelfs het aller ongevoeligst hart, daarby niet onbewogen kan zyn ; de tranen stonden ons allen in de oogen, by het beschouwen daarvan. Volgens het verhaal van eenige Zoolas, die wy gevangen genomen hebben, zyn zy in de stad gegrepen geworden, doch zy hebben zich zoo dapper verweerd, dat de twee eerste divisien der Zoolas, die op hun aanvielen, hun niet overmeesteren konden, voordat de derde divisie hun tot hulp teeschoot. De gevangenen getuigen mede, dat de menschen geene geweeren by zich hadden, doch dat zy hun verweerden met hunne messen, en met de stokken die zy de Zoolas uit de handen rukten ; zoo dat er twintig Zoolas dood bleven en velen gekwetst, waarvan er nog onder hen zyn, die de merken daarvan nog dragen ; doch dat zy eindelyk overmeesterd geworden zynde, met stokken geslagen, en naar buiten de stad gesleept zyn, met raauwe riemen aan handen en voeten gebonden, maar de martelplaats waar wy hunne beenderen vonden, eenigen nog aan elkanderen gebonden, en de riemen daaraan gedroogd. Onder eene menigte van handspaken en stokken, die wy van de stad tot aan die plaats, nog vonden liggen, zyn er eenigen van 8 tot 9 voeten lang, en een arm dik ; geen hoofd wordt er gevonden, dat niet aan stuk geslagen is ; aan de beenderen waren nog verscheidene lappen kleederen vast gedroogd,—messen, snuifdozen, vuurgoed, en allen dat zy by zich hadden, waren zoo gelaten, en niets van genomen, als alleen hunne wapens en rydpaarden ; en hetgeen my zeer wonderlyk voorkomt, is dat van de papieren en documenten, die de overledene

Heer RETIEF by zich had, en die wy ook daar vonden in zyn vallies, slechts de buitenste beschadigd zyn geworden, de binnenste, zoo ook het gechrift door Dingaan onderteekend, zyn nog zoo goed als of ze heden geschreven waren. Ik sluit u daarvan een copy in ;—het laatste blad van dezen brief heb ik nog geschreven op schoon papier, dat by de andere gevonden werd, om u te doen zien hoe goed dat het nog gebleven is.

Ik ben voornemens met ons leger alhier een hooge plaats te betrekken, en dan met 300 man uittegaan, om de Zoolas verder te achtervolgen, en het geroofd vee te zien magtig te worden, benevens de andere goederen, die aan de weduwen en wezen der arme vermoorden toekomen, daar wy nu nog niets hebben gevonden, dan alleen eenige goederen, die in de spelonken verstoken waren. Een wagen heeft Dingaan by zyne stad ook doen verbranden.

Verder wensch ik UE[d]. ook ter kennis te brengen, dat wy alhier onder elkanderen besloten hebben, om den dag onzer overwinning, zynde *Zondag, den 16 dezer maand December, onder ons gansche geslacht te doen bekend worden*, en dat wy het aan den Heer willen toewyden, en vieren met Dankzeggingen, zoo als wy, voor dat wy tegen den vyand streden, *in het openbaar gebed beloofd hebben*, zoo ook, dat zoo wy de onverwinning [*overwinning*] verkrygen mogen, wy den Heere tot zyns naams gedachtenis, een huis stichten zullen, alwaar Hy ons zulks aanwyzen zal ; welke geloften wy nu ook hopen te betalen, met de hulp des Heeren, nu hy ons gezegend, en onze gebeden verhoord heeft.

Vertrouwende dat deze, enz.

A. W. J. PRETORIUS,

Hoofd-Kommandant.

P.S. Ik heb thans in myn tent vele rariteiten ; eenigen van waarde, die ik nimmer gedacht heb te zullen zien, zelfs de staatsie-kleedingen van Dingaan en zyne vrouwen. Er worden nog gedurig aan, meer aangebragt.

A. W. J. P.

[TRANSLAAT.]

Copy van het geschrift door DINGAAN aan wylen RETIEF verleend.

Unkukunglove, 4 Feb. 1838.

ZY HET BY DEZEN AAN ALLEN KENNELYK,

Dat nademaal PIETER RETIEF, Gouverneur der Hollandsche Uitgewekene Boeren, myn vee hernomen heeft dat SINKONYELLA gestolen had, welk vee gemelde RETIEF thans aan my geleverd heeft.—Ik DINGAAN, Koning der Zoolas, by dezen certificeer en verklaar, dat ik goedgevonden heb, aan hem RETIEF en zyne landslieden aftestaan de plaats genaamd Port Natal, met al het daar aan grenzende land, dat is te zeggen van de Togela tot aan de Omsevoobo-Rivier, Westwaarts, en van de Zee tot het Noorden zoo ver als het land bruikbaar zy, en in myn bezit.

Hetgeen ik doe by dezen, en aan hen geef tot hun eeuwigdurend eigendom.

Merk X van DINGAAN.

Getuigen,

M. OOSTHUIZEN,

MOARO, x Groot Heemr.

A. C. GREYLING,

JULIAVIUS, x do.

B. C. LIEBENBERG,

MANONDO, x do.

Wy de Ondergeteekenden A. W. J. PRETORIUS en CAREL PIETER LANDMAN, certificeeren en verklaren mits dezen, dat het vorenstaande een letterlyk afschrift is van het orrigeneele gevonden op den 21sten December ll., by de stad van DINGAAN, in een lederen zakje, tusschen andere papieren, by de beenderen van wylen RETIEF gelegd hebbende ;—wy mede Ondergeteekenden HERCULES PRETORIUS en P. DU P[R]EEZ, certificeeren en verklaren mede, dat wy het geschrift hierboven gemeld gevonden hebben, by de beenderen van nu wylen den Hr. RETIEF, welke aan ons kenbaar waren door stukken zyner kleederen, en welk geschrift was tusschen andere papieren, in een lederen jagerzak, en door ons aan den Hoofd-Kommandant overgeleverd, en door EVERT POTGIETER, die ook toen wy het vonden by ons was,—en wy zyn bereid, het gecertificeerde des vereischt wordende met eeden te staven.

Den 9 January 1839.

(Get.) A. W. J. PRETORIUS, Hoofd-Kommandant,

C. P. LANDMAN, Kommandant,

H. PRETORIUS,

P. D. DU PREEZ,

E. F. POTGIETER.

Togala Rivier den 9 January 1839.

WAARDE HEER EN VRIEND !

Ik heb het genoeg UEd. het vervolg van myn verslag, omtrent onze jongste Commando, van hier te schryven, daar ik by het groote leger, terug gekeerd ben, myn eerste brief, gedateerd 22 December, vind ik ook nog hier, zoo dat UEd. dezelve, met dezen tegelyk, bekomen zal,—wy zyn allen met blydschap en dankbaarheid aan God vervuld, en ik twyfel niet, of veler uwer zullen daarin deel nemen.

Met myn verhaal voortgaande, moet ik UEd. melden, dat wy ons legertje verplaatste, van de stad van Dingaans, een eindweegs naar den zeekant ; doch voordat wy van daar vertrokken, vingen wy eenen Zoola, die ons toescheen, een van Dingaans groote kapiteins te zyn ; hy verhaalde ons, dat Dingaans zyne stad verbrand had, en gevlugt was, omdat zyn volk, dat uit de slag tegen ons ontkomen was, uit malkander gevlucht was,—dat hy dus nu geen weerstand meer bieden kon, en zyn eenigste vooruitzicht slechts was, om zich ter zyde te houden, en al het vee in voorhand te laten, op dat wy op hem afkomende, het vee nemen zouden, en zyn leven sparen, of anders zou hy zich overgeven, enz. Doch ik bemerkte spoedig, dat hy ons met verraad, maar zoet, in gevaar leiden wou. Wy verplaatsten derhalven ons leger, zoo als wy dachten, op eene veilige plaats, doch niet verre van een uitgezochte spelonk, waarin de Zoola armee, zonder dat wy het wisten, geen kwartier uur van ons versteken lag ; en in welke spelonk wy hun den anderen dag bespeurden. Ons leger daarlatende, trok ik met omtrent 300 man, die spelonk in, dochwegens de ongesteldheid van het weer, en door dat myne hand zeer pynlyk was, moest ik naar het leger terug keeren, alwaar ik naauwelyks was aangekomen, toen het gevecht in de bergen en kloven eenen aanvang nam. Onze mannen bevonden zich aldaar spoedig door den vyand omcingeld ; zy moesten hun uitterste best doen, om een weg door te slaan, terwyl de vyand hun gedurig van alle kanten bestormde ; en daar zy, tusschen groote klippen en rotsen, te klauteren hadden, bleven zy wel vyf uren lang aan den gang, voor dat zy er weer uitwaren ;—eindelyk een kransachtige stylte aftestorten hebbende, om eenen weg door de rivier naar het open veld te vinden, raakten zy daar met den vyand vermengd, het gevecht was hevig, en tot ons leedwezen, sneuvelde de Heer Biggar, van Port Natal, met nog vyf man aan onze zyde. Zoodra zy uit die spelonk waren, verliet hun de vyand, en keerde in dezelve terug ; en daar hun ammunitie nu zeer verminderd was, en hunne paarden meest allen flauw,—moesten zy zonder iets meer te kunnen doen, naar de legerplaats terugkeeren. Het was moeiljelyk te bepalen, hoeveel er in dit gevecht, aan den kant des vyands sneuvelden ; de gissingen verschillen zeer, daarom heb ik my slechts bepaald, by dat getal dat men zeker wist gezneuveld te zyn, en dat is ruim een duizend. Wy bleven op deze plaats drie dagen over, en poogden door onze patrouilles,

verscheidene malen, den vyand uit hunne schuilplaatsen te lokken, doch te vergeefs ;—wy raadpleegden toen, om hun weder daarin op te sporen, doch vindende, dat onze beste paarden, voor verdere effective dienst onbekwaam waren, moesten wy daarvan afzien, en begonnen onze terugtogt, heel langzaam in de hoop, dat de vyand de moed hebben zou ons te achtervolgen, en wy in de gelegenheid raken mogten, hun andermaal het hoofd te bieden, en misschien een einde aan dezen oorlog maken. Doch hun niet bespeurende, bleven wy weder eenige dagen stil, en zonden patrouilles uit, die omtrent 5,000 stuks vee vonden, by welke gelegenheid zy weder, met bykans 100 Zoolas, in gevecht raakten, de meesten waarvan gesneuveld zyn. Wy dachten verder goed, daar wy een andere kommando zullen moeten doen, om het land te zuiveren, thans geene verdere moeite aan te wenden, tot hernemen van vee, die wy dan wel hopen, zoo het God belieft, te zullen vinden. Eergisteren zyn wy alhier aangekomen, en hebben het vee, onder de behoeftigen verdeeld.

De menschen in de legers, zyn thans zoo eensgezind, als men het wenschen kan. Ik sta nu naar myne familie en besittingen, aan de Zand- of Modderrivieren, terug te keeren, om van daar, zoo spoedig als ik kan, onzen optogt naar herwaarts te beginnen ;—de wond aan myne hand, is bykans genezen.

Ik sluit deze korte schets, van onze verrigtingen in, met de verzekering, enz.

(Get.) A. W. J. PRETORIUS,
Hoofd-Kommandant.

P.S.—Majoor CHARTERS, is aan Port Natal, met een detachement Gouvernements troepen, hy heeft *voor eenen tyd* van de Baai bezit genomen, met oogmerk, om vrede tusschen ons en de Zoolas te bewerken, dat ons aangenaam zyn zal, zoo zulks geschieden kan, met veiligheid voor ons, en terug-verkryging van het nog niet hernomen vee.—Wy hebben copien van eenige Documenten, an hem toegezonden, betreffende het land.—Wat zyne intentien zyn, weten wy niet. Ik hoop alleen, dat, tot welke maatregelen het Gouvernement ook besluiten mogt, dezelve niet strekken zullen, om ons verder landwaars in te doen wyken. Van terugkeeren naar de Kolonie, spreekte men te vergeefs.

De goederen, welke wy omtrent Dingaan's Stad gevonden hebben, is per publieke Vendutie verkocht geworden voor over de zes duizend Ryksdaalders. Sommige geheel noodlydende menschen, zullen voor eenen tyd den Berg over terug gaan, om onder het wild te komen, daar de buit die wy gemaakt hebben, niet toereikend was, om hun allen van leeftogt te voorzien.—Doch de anderen zullen aan het ploegen en bouwen gaan.

PORT NATAL.

We lay with pleasure before the Public the following interesting communications from the Emigrant Farmers :—

Residence of King Dingaan, named ‘ Unkinkginglove ’ ([‘] Strong Eliphant ’),
Dec. 22, 1838.

Sir,—By these I intend to give you some information respecting our deadly enemy, DINGAAN.—The command of this expedition has been unanimously given to me ; and although I did not consider myself sufficiently qualified for it, yet I could not refuse to accept it.—The undertaking was of great importance, and our force small, as it consisted of only 460 men ; we therefore could have no better confidence than in the justness of our cause, and in the God of our fathers ; and the result has also thus far shown, that—

“ Whoever doth on God depend,
Will ne’er have reason to repent. ”

We left the great camp on the 2d inst., our principal object being to recover the cattle which had been robbed of our murdered compatriots.—Our force was divided in five divisions among the five subordinate Commandants.—After a few days’ march we caught some Zoolas, to whom I made a signal with a white flag, and sent them to the King, with a message, that we were willing he should restore to us the horses and guns taken by him, to arrange matters, and make peace with him.

Our patrols, who scoured the country in all directions, afterwards discovered the Zoola Commando on the 15th, on a very steep mountain, in such a position as if they would force us into the narrow defiles.—I immediately marched thither with 200 men, as many were out on patrol, but having reconnoitred the difficulty of the place, and it being also late, I did not consider it advisable to undertake any thing with my small force, and returned to our camp. The following day, being Sabbath day, we intended to have halted and rested there, but at the dawn of the day we soon discovered that (as we had expected) the whole Zoola force had surrounded us ; fighting immediately commenced by heavy firing on both sides, and the enemy repeatedly attempted to rush into our camp ; when repulsed they merely retired at a short distance to resume their attacks.—This having lasted for some time, 5 more divisions were seen descending a hill, joining the others ; you can therefore easily imagine what a sight this was, and it required a manly and undaunted countenance. I instantly saw that we would be obliged

to fight our way through ; I encouraged the men loudly, assuring them that how great the force of the Zoolas might seem, they were unable to cope with us. I immediately ordered some of the entrances of our encampment to be opened, and sent men on horseback to commence the attack upon the Zoolas ; they however, stood their ground, and it was only after seeing their ranks thinned by the havock the cannon made amongst them, that they took flight, after the battle had lasted two hours. They now, in retreating, began to disperse, pursued by so many of our men as could be spared from the camp. Having given the necessary orders in the camp, I also joined the pursuing party, and closely followed them ; I overtook one at a distance of about 15 paces ; I beckoned and called out to him, intending to send him with a second message to Dingaan, but he turned round and threatened me with his weapon, which obliged me to fire at him ; but having lent my shooting horse to another, I sat upon a very furious horse, which bolted so violently, that I nearly fell down, and was obliged to dismount ; I had not hit the Zoola, and as he was very close to me, I wished to shoot him with the second barrel of my gun, but something being the matter with the lock, I could not pull the trigger; the Zoola seeing the dilemma I was in, made a violent leap at me, and stabbed at me with his assegai, twice did I ward it off with my gun, but the third time when he was attempting to stab me in the breast, I par[ri]ed it off with my left hand, while it wounded me at the same time. He pierced me through the hand, above the middle finger, through the palm of the hand ; and before he could again draw out his weapon, I laid hold of him round the waist, and threw him down. My hand, in which the assegai was still sticking, laid under him, and before I could with the other hand draw my sword, a man came to my assistance, drew the assegai out of my hand, and stabbed the Zoola while under me ; he defended himself gallantly, and not being able to stab me, he yet attempted to strangle me ;—as he had the use of both hands, and I could only employ one hand to defend myself with, you may easily conceive that I had a hard struggling. The wound I received bled copiously, and I was obliged to return to the camp. We there awaited the report of the further result, and expected to have some killed on our side. The Almighty, however, who had given us the victory, was pleased to grant it without the loss of lives. Excepting myself, two others were wounded, Gert Raath, and Philip Fourie, who are both doing well.

After the battle I carefully counted the number of the killed, and found it to be three thousands, and a few hundreds, but we fixed it at 3000[.]—The next day we marched forwards, with a view to recover the robbed cattle, and arrived this day in this deserted residence ; for yesterday, when we were approaching, Dingaan put fire to it, and his palace is likewise burnt. Having caught two Zoola women, they informed us that another Captain and his men had remained behind,

and not taken a share in the affair, who wanted to renew the fight, but on the others refusing, and stating that they had no more men left, had also retreated.

You will no doubt be surprised that we have been able to collect at this murderous den, or Golgotha, the bones of the worthy Retief and his followers, after having been so long exposed in the open field, a prey to all, and the sneer of mockers. We interred them as well as we could, they must have been horribly butchered, as the view which the localities of the spot furnish proofs, that even the most flinty heart could not remain untouched ; on viewing these scenes tears overflowed our eyes. Agreeably to the account of some Zoola prisoners, they were seized in the residence, but defended themselves so gallantly, that the two first divisions of the Zoolas, by whom they were attacked, could not master them before the third division came to their assistance. The prisoners likewise declare, that the farmers had no guns with them, but that they defended themselves with their knives, and with the sticks which they wrenched from the Zoolas ; so that twenty of the latter were killed, and many wounded, and that there are still many among them who bear the scars on their body, but that being at last overpowered, beaten with sticks, and their hands and feet bound with raw riems, they were dragged outside the residence to the place of martyrdom, where we found their bones with the parched riems sticking thereon. Among a number of handspikes and sticks, which we still found laying from the residence to that place, were some from 8 to 9 feet long, and of the thickness of an arm ; no head was found unbroken ; on the bones were still found parched rags of clothes ;—knives, snuffboxes, tinder boxes, and all they had on them, were left untouched ; and what surprised me the most, is, that of the papers and documents which the late Mr. Retief had with him, and which we found in his port manteau, the outsides were only damaged, the inside papers, as also the Document signed by Dingaan, is still as good as were it written to-day. I enclose you a copy of that Document. The last page of this letter I wrote on blank paper, which were found with the others, to let you see how good it still is.

I intend to encamp on a higher place; and afterwards to proceed with 300 men to pursue the Zoolas, in order to recover the stolen cattle, together with the other goods, belonging to the widows and orphans of the poor butchered farmers, as we have as yet found nothing, excepting a few goods hid in caves. Dingaan also caused a wagon to be burnt near his residence. I also wish to inform you that we have here unanimously [*amongst ourselves*] resolved to commemorate [*make*] the day of our victory, *Sunday, the 16th of December*, [*known*] among the whole of our posterity, by dedicating [*and that we wish to dedicate*] that day to the Lord, and to celebrate it by thansgivings, as we before we marched [*fought*] against the enemy, promised in our public prayers, as [*and*] also that [*if we may obtain victory*] we would build

[*establish*] the Lord a House, where he shall point out to us, to glorify his name, which vows we also hope to comply with,—the Lord having blessed us and heard our prayers.

Trusting that this, &c.

A. W. J. PRETORIUS,

Chief Commandant.

P.S. I have now in my tent many curiosities, which I never thought of becoming possessed of, viz. the Court dresses of Dingaan and his wives, and many others which are continually brought in.

A. W. J. P.

COPY OF THE DOCUMENT GRANTED BY DINGAAN TO THE LATE RETIEF.

[ORIGINAL.]

“ Unkunkinglove, 4th February, 1838.

“ KNOW ALL MEN BY THIS,

“ That whereas PIETER RETIEF, Governor of the Dutch Emigrant Farmers, has retaken my Cattle which SINKONYELLA had stolen from me, which Cattle he the said RETIEF now delivered unto me : I, DINGAAN, King of the Zoolas, do hereby certify and declare, that I thought fit to resign unto him, RETIEF, and his Countrymen, the place called PORT NATAL, together with ALL the Land annexed, that is to say, from the Togela to the Omsevoobo Rivers, Westward, and from the Sea to the North, as far as the Land may be useful and in my possession.

Which I did by this, and give unto them for their everlasting property.

Mark X of King DINGAAN.

Witnesses,

M. OOSTHUIZEN,

MOARO, x Great Councillor.

A. C. GREYLING,

JULIAVIUS, x do.

B. C. LIEBENBERG,

MANONDO, x do. [”]

We, the Undersigned, A. W. [J.] Pretorius and Carel Pieter Landman, hereby certify and declare, that the foregoing is a literal Copy from the Original, found, among other papers, on the 21st December last at the residence of Dingaan, in a leathern bag, laying by the bones of the late Retief. We, the joint Subscribers, Hercules Pretorius and P. du Preez, do likewise certify and declare, that we found the Document abovementioned by the bones of the late Retief, and which we knew by pieces of his clothes, the Document being among other papers in a leathern shooting bag, and which we delivered to the chief Commandant, Evert Potgieter being also present when we found it. We are ready to verify this our our Certificate [*this our Certificate*] if required on oath.

The 9th January, 1839.

(Signed) A. W. J. PRETORIUS,
Chief Commandant,
C. P. LANDMAN, Com-
mandant,

H. PRETORIUS,
P. D. DU PREEZ,
E. T. [F.] POTGIETER.

Togala River, Jan. 9, 1839.

Dear Sir,—I have the pleasure to communicate to you the continuation of my account touching our late Commando, having now returned to the great camp. My first letter, dated 22d December last, I still find here, so that you will receive it at the same time with this.—We all rejoice and feel grateful to God, and I have no doubt but many of you will participate therein. Continuing my report, I must state that we removed our little camp from the residence of Dingaan, somewhat nearer to the sea shore, but before leaving it, we caught a Zoola, who appeared to us to be one of Dingaan's great Captains ; he stated that Dingaan had burnt his residence, and that he had no other alternative but to keep aloof, and to leave all the cattle between him and us, so that we, when pursuing him, might take the cattle and spare his life. I, however, soon perceived that he had no other view but to lead us treacherously into danger. We therefore removed our camp, as we thought, to a secure spot, not far from which the Zoolas, without our knowing it, had concealed themselves in an inaccessible stronghold, scarcely a mile distant from our camp, but where we discovered them the next day. Leaving our camp, I marched with about 300 men to the spot, but was obliged, from the roughness of the weather, and as my hand was very painful, to return to the camp, where I had scarcely returned, when fighting commenced in the mountains and kloofs. Our men were there soon surrounded by the enemy ; they did every thing to force their way, while the enemy rushed upon them from all sides ; and as they had to climb over large stones and rocks, the fighting lasted 5 hours before they were able to extricate themselves ; and being ultimately obliged to descend a steep crag, in order to find an outlet, through the river to the field, they got intermingled with the enemy. The fighting was severe, and we are sorry to say, that Mr. A. Biggar, from Port Natal, with five of our men, were killed on that occasion.

As soon as they left the place, the enemy returned to their hold.—As our ammunition was much deminished, and our horses mostly knocked up, our men were obliged, without doing anything more, to return to the camp. It was difficult to state, how many of the enemy were killed in this rencontre ; many are the conjectures. I have therefore only confined myself to the best *ascertained* number of killed, being upwards of 1,000.

We remained three days on that post, and attempted several times by sending out patrols, to enveigle the enemy from their strongholds, but in vein. We then deliberated to renew our attack upon them there ; but finding that our best horses were unfit for further active service, we departed, and retreated very slowly in hopes that the enemy would have the courage to pursue us, and afford us an opportunity again to fight them, and to finish this war. But not perceiving them, we remained a few days on the spot, sending out patrols, who found about 5,000 head

of cattle ; on which occasion they had again to fight 100 Zoolas, most of whom were killed. We further thought proper to take no further pains in the recovery of cattle, as we will be obliged to send another commando to scour the country, when we trust, should it please God, to find them. We arrived here yesterday, and divided the cattle among those most in want of them. The people in the camp are now so united as can be wished. I intend to return to my family and property at the Zand or Modder Rivers, and to commence our march thence as soon as possible to this place ; the wound of my hand is nearly cured.

I enclose this short outline of our proceedings, and assure you that I am, &c.

A. W. J. PRETORIUS, Chief Com.

P.S. Major CHARTERS, is at Port Natal, with a detachment of Troops, he has taken TEMPORARY possession of the Bay, with a view to make peace between us and the Zoolas, which we will gladly do, if it can be effected with security to ourselves, and by getting back the cattle not yet recovered. We have sent him copies of some Documents relative to the land ; we are not acquainted with his instructions, but whatever measures Government may find necessary to adopt, we hope they may not tend to compel us to penetrate further into the interior. To ask us to return to the Colony, will be useless.

The goods which we found near Dingaan's residence, have been publicly sold for upwards of 6,000 Rds. Some of our very poor people will, for a time, re-cross the mountain, in order to get game, as the booty captured by us, was not enough to provide them with sufficient food, but the others will commence ploughing and gardening.

A. P.

CAPE TOWN

Printed in the Zuid-Afrikaan Office, at P. A. Brand's.

**KANTOOR VAN DEN
ZUID-AFRIKAAN, 16 Feb. 1888.**

PORT NATAL.

De volgende belangrijke berichten van de **UITGEWEKENE
BOEREN**, deelen wy het Publiek met genoegen mede :

*Hoofdstad van Koning DINGAAN, genaamd
Unkunkinglove, (of Sterke Olifant), den
23 December 1888.*

Verder wensch ik UE, ook ter kennisse te brengen, dat wy alhier onder elkanderen besloten hebben, om den dag ouzer overwinning, zynde Zondag, den 16 dezer maand December, onder ons gansche geslacht te doen bekend worden, en dat wy het aan den Heer willen toewyden, en vieren met Dankzeggingen, zoo als wy, voor dat wy tegen den vyand strecken, in het openbaar gebed beloofd hebben, zoo ook, dat zoo wy de onverwinnig verkrygen mogen, wy den Heere tot zyns saams gedachtenis, een huis stichten zullen, alwaar Hy ons zulks aanwyzen zal; welke geloften wy nu ook hopen te betalen, met de hulp des Heeren, nu hy ons gezegend, en onze gebeden verhoord heeft.

Vertrouwende dat deze, enz.

A. W. J. PRETORIUS,
Hoofd-Kommandant.

1838-Gelofte

Oerteks 2

Kommandojoernaal

De Zuid=Afrikaan.

DEEL X. VRYDAG DEN 14 JUNY 1839. No. 490.

DE ZUID-AFRIKAAN.

KAAPSTAD, DEN 14 JUNY 1839.

ONZE lezers zullen met ons blad van Heden, een vel, *gratis* voor onze Inteekenaren, ontvangen, bevattende het Journaal van de Expeditie der Uitgewekenen tegen DINGAAN, in de maanden November en December 1838, welke wy niet twyfelen, of zal met groote aandacht gelezen, en met dien eerbied ontvangen worden, welke het zoo zeer verdient.

Opregte Godsdienst, ware menschlievendheid, mannen moed, en eene op hooger hand vertrouwende beradenheid, zyn gedurende deze expeditie, de zichtbare kenmerken, in het gedrag van den KAAPSCHEN HOLLANDSCHEN BOER, die zoo schandelyk en boosaardiglyk belasterd is geworden. Hunne Beschuldigers, die hen hebben beschreven, als aan de zwarten, plaats en in hunne Kerken geweigerd te hebben,—of afgeschilderd als wreede Barbaren, die op kommando *vrouwen* en *kinderen* doodden, en hen tot slaven gevangen nemen,—of als schurken, die hunne wreedheid aan de slaven uitoefenen,—zullen nu bevinden, dat die Boeren, thans in alle opzigten hunne eigene Meesters, en aan geen bedwang, maar aan hun eigen natuurlyk verstand en gevoelen onderworpen zynde, “ door daden ” aan de wereld hebben getoond, hoe onregtvaardig deze beschuldiging is,—ten bewyze waarvan, wy de aandacht van onze lezers vestigen op hunne [“] Dagorder, ” of zoo als het Journaal het noemt “ Ordonnantie, ” betrekke-lyk de behandeling der gekleurde klasse, en tegen het gevangen nemen van vrouwen en kinderen. Met betrekking tot hun Godsdienstig gedrag, hebben zy getoond, gelyk te staan met de meest Godsdienstigen en meest beschaafden. Hoewel het ons spyt, dat zy ons en hunne geboorteplaats hebben verlaten, verheugen wy ons evenwel te ondervinden, dat de Boeren, daar zy hunne menschlievende vervolgers ontvloden zyn, en zich hebben onttrokken aan de bescherming hunner gewaande vriende, die noch hun leven, noch hunne eigendommen kunnen of willen beschermen, zich in de armen hebben geworpen van Hem, die nooit verlaat, wanneer de Stem der Wanhoop tot Hem roept.—Wy beschouwen met een sterk gevoel van eerbied het verbond, dat zy met den Allerhoogsten hebben aangegaan. Hunne plegtige gelofte aan den Heere gedaan, om ter Zyner Eere eene Kerk te stichten, is verhoord geworden, want toen de 464 Uitgewekenen door 10,000 Zoolas, gedeeltelyk met geweren gewapend omcingeld waren, zyn er meer dan

3,000 gesneuveld, en *niet een* der Uitgewekenen. “De Heere vocht in hunne gelederen, en vernielde hunne vyanden !” Laten daarom de menschelyke schepsels op hunne hoede zyn, hoe zy handelen tegen degenen, die de Heere onder zyne byzondere bescherming genomen heeft, en om wier wille en verdediging, hy [*Hy*] zich met het zwaard der vernieling heeft omgord.

THE ZUID-AFRIKAAN.

CAPE TOWN, JUNE 14, 1839.

Our readers will receive with to-day's paper a sheet gratis, for our subscribers, containing the Journal of the Expedition of the Emigrants against Dingaan, in the months of November and December, 1838, which we have no doubt will be read with great attention, and will meet with that respect which it so fully deserves.

Sound religion, true humanity, manly courage, and self denying determination, are the striking features, during that expedition, in the conduct of the *Cape Dutch Boer*, who has been so scandalously and maliciously slandered. Their accusers, who have described them as denying to the blacks a seat in their churches,—or as cruel barbarians, killing on commando “ women and children, and making them prisoners for slaves,” —will now find, that these farmers, while their own masters to all intents and purposes, and subject to the control of no one but their own common sense and feeling, have, “ indeed,” manifested to the world how unjustly is that accusation. In proof of which, we call the attention of our readers to their “ day orders,” or as the Journal calls it, “Ordinance,” in respect of the treatment of the colored class, and against the making of women and children prisoners !

In regards of their religious conduct, they have shown it to stand as high as of the most religious or civilized ; while we regret that they have left us, and have seceded from their native country ; yet we rejoice to find, that the farmers, while they have fled from their philanthropic persecutors, and have withdrawn from the protection of their would-be friends, who can or will protect neither their lives nor properties, have thrown themselves in the arms of Him, who never forsakes when the voice of despair is raised towards Him. We contemplate with an intense feeling of reverence the compact which they have made with the Most High.—Their solemn vow, made to the Lord, to erect [*establish*] a Church to his glory, has been accepted [*heard*] ; for when the 464 Emigrants were surrounded by 10,000 Zoolas, who were partly armed with muskets, upwards of 3000 were slain, and *not one of the Emigrants* ; “ the Lord fought in their ranks, and destroyed their enemies.”—Let therefore humane creatures beware how they set against those, whom the Lord hath taken under his special protection, and for whose sake and defence He has girded on the sword of destruction !

GRATIS AAN DE INTEEKENAREN VAN “DE ZUID-AFRIKAAN.”

DE UITGEWEKENE BOEREN TE PORT NATAL.

Journal der Expeditie van de uitgewekene Boeren, onder hunnen Hoofd-Kommandant ANDREAS WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS, (voormaals van Graaff-Reinet,) tegen DINGAAN, Koning der Zoolas, in de maand[en] November en December 1838 ;—ondernomen met oogmerk om wraak te nemen, wegens den wreedaardigsten en onmenschelyksten moord van het gewezen Hoofd der Uitgewekenen, PIETER RETIEF, en zyne zestig medgezellen, en de daarop gevolgde onmenschelyke slagting, van mannen, vrouwen en kinderen, gepleegd door DINGAAN, en zyn volk ;—alsmede ter herovering der goederen en bezittingen, by die gelegenheid, door hen geroofd.

Het Journal is gehouden door de Hr. J. G. BANTJES, den Klerk des Volks Raads, die gedurende de expeditie als Secretaris van den Hoofd-Kommandant, heeft geageerd :—

Nademaal de Heer ANDREAS WILHS. JACS. PRETORIUS, eenige dagen geleden alhier is aangekomen, met eene party zyner manschappen, ten einde met een kommando, in den kryg tegens *Dingaan*, Opperhoofd der Zoolas op te trekken, om te trachten het, door hem, van onze dood gemartelde mede-reizigers geroofde, terug te halen ; ontstond er ten gevolge van dien aankomst, groote blydschap onder het algemeen. De aanstelling van gem. Heer Pretorius, tot Hoofd-Officier of Kommandant, over de op handen zynde kommando werd toen aan den Raad des Volks opgedragen, dewelke zulks blymoedig instemde. Doch er werd eerst en vooraf geloot, onder de andere Kommandanten, toen het lot juist op hem viel. Hy werd dan, met de gelukwensching van een ieder die tegenwoordig was, onder wettige instructie, door gemelde Raad geformeerd, aangesteld ;—toen hy, de heer Pretorius, nu Hoofd-Kommandant, met gepastheid, zynen dank betuigde, en sprak : dat, hoe ongaarne ook, echter daar het lot op hem gevallen was, en uit aanmerking van de staat waarin zyne mede-reizers verkeerden, in het lager als in een gevangenis opgesloten zynde, hy die gewigtige taak, gewilliglyk op hem nemen zou, en zyne vermogens zoude inspannen, om te doen, hetgeen onze wezentlyke belangens vorderen. Dit alles bewoog my, daar ik konde opmaken dat er een voorzigtig bestier zoude plaats hebben, om de kommando te vergezellen, ten einde de noodige aanmerkingen op dezelve, aan te teekenen.

Zoo was het dan, dat ik my haastte, en zond des anderen daags, zynde den 27sten Nov. 1838, mynen wagen, naar de kommando wagens. Den 28sten des anderen daags, begaf ik myzelve achteraan, en achterhaalde de kommando, aan de kleine Togala Drift, de Hoofd-Kommando was reeds voorgegaan, en wy trokken voort, tot over de groote Togala, in de poort, onder de hoogte. Het leger werd opgeslagen, en omringd door de wagens, welke *zeven en vyftig* in getal waren ; en toen alles gereed was, daalde de zon.

Hier begon ik letten, op het begin des bestiers van den Hoofd[-]Kommandant ; want hy gaf bevel, dat het lager gesloten, en de hekken goed verzekerd moesten worden, zoodra het vee in het lager zoude zyn, en dat de nachtwachten, behoorlyk moesten uitgezet worden. Dit alles werd verrigt, met de meeste vlyt en bereidwilligheid.

Nadat alles besteld was, vergaderden de officieren, in de tent van den Hoofd-Kommandant ; welke officieren waren : Carel Pieter Landman, 2de Kommandant ; Pieter Daniel Jacobsz , 2de lid van den Krygs Raad ; Jacobus Potgieter, opvolger van den 2de Kommandant ; benevens de andere Kommandanten Johs. de Lange en Stephs. Erasmus, met hunne Veldkornets. Zy voerden een liefdadig gesprek, om over een te stemmen, in de maatregelen der kommando. Vervolgens verzocht de Hoofd-Kommandant den Heer Cilliers, om eene avond godsdienst te houden ; en men zong het oud avond-gezang, terwyl de Hr. Cilliers, zulks met 'n kragtig gebed

besloot. De Hoofd[-]Kommandant gaf verder aan den Kommandant Erasmus eene order, dat hy in den nacht, met een patrouille zoude uittrekken, om de kralen van Tobe [*Jobe*] af te spioeneeren, terwyl hy van mening was, deze het eerste te slaan : zulks werd gedaan. Het weder nu was regenachtig, en het regende ook by vlagen.

Des anderen daags ontwaakten wy, en een ieder was vergenoegd. Nadat wy een weinig verkwikking hadden genoten, verzocht de Hoofd[-]Kommandant my, hem te assisteren met schryven. Hy gaf my te schryven, eene stipte ordonnantie of regulatie voor de kommando, welke door hem in het kort was opgesteld. Toen ik dit volvoerd had, werden de kommandanten te zamen geroepen, en hunne goedkeuring daarover gevraagd ;—hetwelk zy gaven. Ik nu maakte afschriften van die order, voor ieder kommandant ; onderwyl kwam de patrouille van den Kommandant terug, doch had niets uitgevonden, van wegen het ongesteld weder, en niets gezien, als slechts eenig rooken, van de kralen.

Wy moesten hier vertoeven, om de manschappen van Kommandant Landman in te wachten, dewelke boodschap gezonden hadden, dat zy niet voor den 2de der volgende maand, alhier konden zyn.

Ik besloot hierop met verlof van den Hoofd[-]Kommandant, naar het groot Lager terug te ryden ; alwaar ik vertoefde, tot Maandag den 2de [*3de*] December, toen ik my weder naar de Kommando begaf, en ik achterhaalde dezelve weder onder het voortgaan ; en een eindweegs voortgetrokken hebbende, kwamen wy aan dezelfde rivier, meer naar boven, alwaar wy kampeerden. Ik vernam hoe de afgeloopene Zondag, was doorgebracht, en hoorde, dat de Heer Cilliers de Godsdienst had waargenomen, met allen die er waren ; dat hy de Godsdienst had begonnen, met het zingen uit Psalm 51, 1, 4. ; dat hy na het openbare Gebed, heeft gezongen de 2de Lofzang uit Psalm 116, 6, 7. ; daarna over Josua had gehandeld, en besloten met een openbaar gebed, en met het zingen van de 2 laatste versen, van het 3de Psalm. Dezen avond werd doorgebracht, met het houden van een biduur, waarmede de Heer Cilliers begon, door het zingen van eenige toepasselyke verzen, waarin de heer Joh. Vermaak hem volgde, en hy weder het biduur naar behooren besloot.

Het Leger onderwyl voorttrekkende was men verblyd, het lang verwachte gezelschap, van den Kommandant Landman, te zien aankomen ; zyne manschappen waren 123, in getal, behalve de Engelschen en [*Zoeloes*]. Ras werd geraadpleegd, en den Kommandant de Lange, met 3 man uitgezonden om verder te spioeneeren. Intusschen werd Daniel Bothma, voor den Hoofd-Kommandant gebragt, over onwilligheid om zyne wacht te doen, en brutale expressien tegen zyne Kommandant ; hy expresseerde zich zelfs onbehoorlyk voor den Hoofd-Kommandant, dewelke verplicht was, hem daarover eene goede correctie te geven. De Kommandant

Jacobs[z], die zyn aanklager was, heeft voor hem gesproken, om hem met een goede repriment, onder belofte van verbetering te ontslaan ; hetgeen geschiedde. De Hoofd-Kommandant onderhield in den avond, zyne onderhoorige Kommandanten over hunne en zyne pligten, welke zy volgens instructie van den Raad des Volks, hadden op zich genomen, en over de stappen welke tegen de vyand noodig waren ;—en besloot vervolgens, om het Leger den volgende dag op te breken, en voort te gaan.

Den 4 December, vervolgden wy onze reis van de Togala, in een vlak en open veld voortgaande, (het veld is eenigzints zuur, doch niet ongebruikelyk,) tot aan de Kliprivier, dewelke wy overtrokken. Omtrent een kwartier uurs aan de andere zyde van dezelve, begint het veld by uitnemendheid fraay te schynen, bekleed met zoete gras, welke jeugdig groen staat, en bond begroeid is met doornboomen. Noch een eindweegs verder voortgegaan zynde, kampeerden wy, en hadden hier een schoon gezicht aan het veld, doch geen loopend water was er. Het Lager opgeslagen zynde, gaf de Hoofd-Kommandant my weder te schryven, een ORDONNANTIE, ter VOORKOMING VAN ONBEHOORLYKE AANRANDING DER VRYE KLEURLINGEN ;—hetwelk ik deed, en vervolgens (nadat wy avond godsdienst verrigt hadden,) ter ruste ging. Des anderen daags zynde den 5 December, was alles nog in goede order. Een ieder was begeerig om de uitgezondene spionnen te zien opdagen ;—terwylen moesten wy verblyven tot hun rapport of aankomst. Ondertusschen begon de Hoofd-Kommandant dien ochtend, al zyne officieren en hunne manschappen by malkander geroepen hebbende, vooreerst tot hunne aanmoediging en vermaning voor te lezen, eenen brief van eenen broeder en vriend, den Heer *Christiaan Hatting[h]*, welke gerigt was aan alle zyne uitgewekene Mede-Broederen,—en dezelve was de attentie der toehoorders wel waardig. De Hoofd-Kommandant maakte hierop een aanspraak tot zyne onderhoorigen, dewelke velen wakker opwekte, terwyl hy zelf, met groote deelneming sprekende, in het gemoed bewogen werd. Vervolgens las hy eenen anderen brief, door den Wel-Eerwaarden Heer *Van der Lingen*, aan zyn Ed. gerigt ; deze was even duur waardig om aan te hooren, en een ieder gevoelde dankbaarheid tot God, van in zulk eene barre wildernis, zoodanige vertroosting te mogen hooren. De Hoofd-Kommandant betoonde ook zyn uitersten pligt, om zulks op het gemoed zyner onderhoorigen te drukken. Hy deelde ook mede een antwoord door zyn Ed. daarop gerigt, hetwelk een ieder prysde. Hy vermaande voorts een ieder, om deze onze voorgenomene overgewigtige groote taak, (welke van den hooger hand gezegend moet worden, willen wy gelukkig slagen,) te beginnen, met smekingen en gebeden, tot den troon van God, om volstandig te blyven tot den einde, en om gehoorzaamheid aan de oversten te bewyzen, daar anders alles ongezegend zyn zal, en ons verderf dan eindelyk tot triumph onzer benyders, door ons zelve zal ontstaan.

Hy ging verder voort, om de instructies voor hem geformeerd door den Raad des Volks, voortelezen, en hen bekend te maken, met de groote verantwoordelijkheid, voor hem daarin opgesloten. Hy las vervolgens de stipte order voor de Kommandanten, door hem geformeerd, benevens de laatstgemelde Ordonnantie. Hy riep toen naby hem, alle de onderhoorige officieren, naar rang ; de assistent kommandanten, de veldkornets, tot korporaals toe ; vermaande hen desnoodig tot manmoedigheid en voorzigtigheid ; herinnerde hen, “ hoe eene zaak, zonder God begonnen, verydeld wordt ; hoe een ieder zich behoorde te gedragen, in het slaan tegen den vyand ; dat wy, als redelyke schepsels, onder het licht van het Evangelie geboren, hen niet gelyk moeten zyn, in het vernielen van onnoozele vrouwen en zuigelingen ; en dat wy van God begeren mogen, hetgeen met Zyne gestrengte regtvaardigheid niet strydig is.[”] Hy vermaande hen verder, hunne onderhoorigen optewekken, om ‘s avonds en ‘s morgens hunne diensten en verrigtingen aan God optedragen in gebeden ; dat zy den H. Sabbath, ter eere van God zouden besteden, en nalaten die grooten naam ydelyk te gebruiken, en den Allerhoogsten te lasteren. Hy zeide verder, hoe verblyd hy was te mogen ondervinden, dat de rust en de redelykheid in broederliefde nog heerschte, onder zoo vele duizende zielen [*zoo vele zielen*], als in een [*één*] huis tezamen wonende, en dit boven zyne verwachting ; dat hy nogthans een ieder vermanen moest, om nu de handen in een te slaan, om alles uit den weg te ruimen, dat oneenigheid werkt, op dat wy, als een ligchaam, met Gods hulp, ons voorgenomen werk mogten uitvoeren,—en herinnerde hen eindelyk met herhaaldelyk, “ *Eendracht maakt magt.*” *Onder al verbod hy scherpelyk, dat niemand zich zal mogen bemoeijen met het gevangennemen van [Zoeloe] kinderen of vrouwen, gedurende het gevecht.*

De opvolger van den Hoofd-Kommandant, beklom ook de stel van het kanon, en sprak :—Dat een ieder behoorde acht te geven op hetgeen de Hoofd-Kommandant ons medegedeeld had ; — dat wy allen dank aan God behooren te geven voor zulke duure vermaningen ; dat wy in alle onze verrigtingen God de eere moeten geven ; hoe dat het nu tyd is voor ons, dat wy allen voor God nedervallen, daar onze vyanden, als wolven op ons verderf loeren ; dat wy vooral God danken moeten, dat hy [*Hy*] ons zulk een Opperhoofd beschikt had, die verstandig in alzyn doen is, en zelf zich bezorgd toonde, zoowel voor der zielen welvaart, als der ligchamelyke. De Hoofd-Kommandant vervolgde weder, en stelde ons alles voor, dat hy meende tot ons verderf te ontwaren, en dat wy wel behooren te erkennen, de waarheid van het voorgebragte door zyn opvolger, enz. Hy verzocht voorts allen, zich tezamen in het gebed te vereenigen, verzoekende den Heer S. Cilliers, om dezen doorgebragten stond, met een openbaar gebed te sluiten ;—die, vooraf den Hoofd-Kommandant aansprak, met gepaste redenen hem vermanende tot zyn pligt, vervolgens de andere kommandanten, en alle de officieren naar rang tot den gemeenen man toe,

en besloot zulks toen met een openbaar gebed. Aldus werd deze stond gepastelyk doorgebracht; een ieder was getroffen, en alles was stil en bedaard.

Wy verwachtten elk oogenblik de terug komst van den Kommandant de Lange, van zyne expeditie. Ondertusschen ging ik voort, het generale getal der manschappen, voor den Hoofd-Kommandant, op te maken, het welk ik vond te zyn, benevens zes gekleurden, 464 mannen behalve de Kommandanten. Er kwam tevens een rapport van de Togala, met eenen [Zoeloe], door eenen Engelschman, Robert Joice [*Joyce*] gezonden, verzoekende aan E. Parker, hem een paard te zenden, terwyl zyne voeten doorgelopen waren. Gemelde Parker vervoegde zich hierover by den Hoofd-Kommandant, en het werd hem toegestaan. Intusschen onderzocht de Hoofd[-]Kommandant de [Zoeloes] van Port Natal, en gaf hen de noodige orders. Eindelyk hadden wy het geluk, de Kommandant de Lange, van zyn[e]n expeditie als spion te zien arriveeren, met zich hebbende eenen gevangen [Zoeloe], uit de kralen van Tobe [*Jobe*], *een frische persoon, ruim meer dan zes voeten lang*. Edoch vernamen wy tot ons leedwezen, dat hy, met zyne drie volgers, onverhoopt tusschen de kralen zynde ingereden, genoodzaakt was, om hun leven te verdedigen, en vuur te geven, zoo dat zy op het oogenblik 3 [Zoeloes] nedervelden, en eenen gevangen namen, terwyl de anderen alle ontvlugten. Zy bragten mede met zich, 11 stuks schapen, en 14 beesten, welke zy daar gevonden hadden. Dit was eene grootere rariteit, dan de [Zoeloe], welke op het paard aan kwam ryden ;—want soortgelyke, was nog door niemand ooit te voren gezien, van mooi-[,] groot- en vettigheid ; de *ooijen* hadden alle lammeren, en zelfs deze waren al de staarten kort gesneden, terwyl de rammen met vermoeijng hunner lichaam, de staarten nadragen moesten, van wegen de grootheid.

De Kommandant de Lange zyne wedervaring aan den Hoofd-Kommandant gerapporteerd hebbende, besloot de Krygs Raad, 's anderen daags het leger op te breken, en hetzelfde een eindweegs nader te verzetten, om de kralen van gem. Tobe [*Jobe*] te verslaan. De Hoofd-Kommandant nam te gelykertyd waar, om den gevangen [Zoeloe], eenigermate uit te vragen ; doch wat men van hem vernam, was niet belangryk, en acht ik niet noodig, aan te merken.

Des anderen daags, zynde den 6den der maand, vervolgden wy onze onderneming, en trokken met het leger voort, tot aan eene soortgelyke rivier, alwaar wy kampeerden, en dadelyk werd er eene vergadering belegd, over het optrekken tot de kralen van Tobe [*Jobe*]. Er werd besloten, zulks te doen, en slechts zoo veel vee, als tot mond provisie voor de kommando noodig mogt zyn, mede te nemen. Dadelyk werden daar toe 300 man gekommandeerd, en zy vertrokken na den middag. Ik beschouwde hunnen uittogt, en zag den Hoofd-Kommandant hen, (een eindweegs van het leger zynde,) verdeelen in vyf divisien, naar de vyf kommandanten ; en aan iedere officier de noodige orders geven ; dit alles gedaan hebbende, volgden zy hem, op een

behoorlyke wyze. De Hoofd-Kommandant gaf ook order, om het leger dadelyk na zyn vertrek, met doorntakken te verzekeren, hetwelk gedaan werd. De gevangene [Zoeloe] ging met de kommando.

De Kommandant Jacobsz, achter gebleven zynde, kommandeerde tegen den avond vyftig man, om dien nacht met hem op te trekken, naar de mi[e]lie tuinen, ten einde te zien, wat er van de kralen was ; hetwelk zy deden. Des anderen daags, zynde den 7 der maand, wierden de patrouillen en spioenen behoorlyk uitgezonden ; en kort daarop ar[r]iveerde de Kommandant Jacobsz, en de zyne, niets gevonden hebbende terwyl al de [Zoeloes] gevloden waren. Na den middag, arriveerde ook den Hoofd[-]Kommandant met de kommando ; doch alles was verlaten, en de [Zoeloes] van Tobe [*Jobe*], waren gevloden door het alarm des vorigen daags van de Kommandant De Lange, zoo dat men ze niet achterhalen kon.—27 bokken en 7 schapen bragten zy mede, niets vernomen, en slechts eenige seinen van verre gezien hebbende.—Het algemeene gesprek, was over de onpassabelheid des wegs, dien ze gegaan waren, om de [Zoeloes] te achterhalen. Ik dacht zeker te zyn, om van menschen welke hier niet wonen, en die geloofbaar zyn, te vernemen, naar den staat des velds ; hetwelk ik deed, en kreeg ten antwoord, dat zy nimmer zoo fraai en vruchtbaar, door Afrika henen, gezien hadden. De paarden nu, waren tot spyt, veel afgereden. Er werd dan besloten, om zonder eenig verzuim op te trekken naar Dingaans kraal. Wy vervolgden des anderen daags, zynde den 8 der maand, onze onderneming, trokken voort in een open vlakken veld, tot dat wy kwamen aan de Zondagsrivier. Wy hadden intusschen nog twee andere soortgelyke rivieren gepasseerd, welke by den weg wel niet loopende waren, doch volgens verhaal der patrouilles, loopende fonteinen hebben, waar dezelve hunnen oorsprong nemen. De streek der Zondagsrivier, is luisterlyk en fraai, aan beide zyden begroeit, met alle soorten van vallei gewas, en zoo ver men ging, was het gras geheel zoet. Wy gingen aldus voort, en doorkruisten weder eene laagte, welke aan den weg, staand water inhield ; wy gingen verder voort, tusschen twee vlakke koppen, door een zandachtige poort ; een zeer yzelyke leelyke weg, groote klippen, en dan verscheidene diepe sloten, sommige zeer modderachtig ;—dit alles gepasseerd zynde, kwamen wy in eene groote vallei, dewelke een fraaye gezicht opleverde.—Wy gingen dezelve door, en voort, tot dat wy kwamen aan eene loopende rivier, door de vorige kommando genoemd, de *Blyrivier*, gelegen onder eene vlakke berg ; hier kampeerden wy. Des anderen daags, zynde den 9, was alles nog rustig, en wy bleven hierover, om den Sabbath te vieren ; terwyl ook de vorige Zaterdag avond, in de tent van den Hoofd-Kommandant, werd doorgebracht met het zingen van eenige gepaste Liederen, en een krachtig gebed, door den Heer Cilliers gedaan.

Des Zondags morgen, voordat de Godsdienst begon, liet de Hoofd-Kommandant degenen die de Godsdienst zouden verrigten, by malkander komen, en verzocht hen, met de gemeente te spreken, dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om zyne hulp en bystand, in het slaan tegen den vyand ; dat hy aan den Almagtigen eene gelofte doen wilde, (indien allen wel wilden),—“om zoo de Heere ons de overwinning geven mogt, een Huis tot zynes Grooten Naams gedachtenis te stichten, alwaar het Hem zal behagen,”—en dat zy ook moesten afsmecken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen, en dat wy de dag der overwinning, in een boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachten, op dat het ter Eere van God gevierd mag worden.

De Heeren Cilliers, Landman en Joubert, waren opgeruimd in het gemoed, om zulks te hooren ; zy onderhielden hunne gemeentens hierover en verkregen hunne algemeene toestemming. Toen hierna de Godsdienst onderscheidelyk begon, nam de Heer Cilliers dezelve in de tent van den Hoofd-Kommandant waar ; hy begon met het [laten] zingen uit Psalm 38 vers 12 [-] 16, deed vervolgens het voorgebed, en sprak over de 24 eerste verzen van het 6 Kapittel uit Judicum of de Rigteren ; besloot vervolgens met het Gebed, waarin de belofte voormeld aan God werd gedaan, en eene krachtige smeking, om Gods hulp en bystand, in het volbrengen derzelve ; er werd weder gezongen, de 12 en 21 verzen van voorm. 38 Psalm, en hy besloot de godsdienst, door het zingen van Psalm 134. Na den middag werd weder eene byeenkomst gehouden, en men zong verscheidene toepasselyke verzen ; de Heer *Cilliers* maakte weder een aanspraak, en verrigte het openbare gebed ; op welke wyze, ook de avond werd doorgebracht.

Des anderen daags, zynde den 10 der maand, gingen wy weder voort ; kruisden de rivier, en werden veel verhinderd, daar het gras zeer hoog in de weg stond en gevaarlyk was door het ryden ; wy moesten het afbranden ; en dit gedaan hebbende, passeerden wy eenige sloten, en beklommen den berg, welke zeer leelyk en vol groote klippen is ; en het was laat tegen den avond, eer wy dezelve over waren. Het veld op zich zelf schynt fraai, goed en grasryk, en men vindt verscheidene fonteinen langs den weg, welke schynen gedempt te zyn, en wy zagen dus niets anders dan zeiveringen [*zyveringen*]. Een eindweegs van den moeijelyken berg zynde, kwamen wy in eene groote vallei, welke zich zeer fraai verthoont, begroeit met klaver, en vele andere soorten van vallei gras en kruiden.

Hier legerden wy ; verscheidene seinen werden er gezien ; doch de patrouilles uitgeweest zynde, kwamen terug, en hadden niets ontdekt, doch verscheidene rooken en stof van verre gezien, welke zy vermoeden, van Dingaans voorste kralen te zyn. Des anderen daags, zynde den 11de, vervolgden wy onze reis, en sommige wagens gingen uit den weg, om zeven of acht Elanden, welke des daags te voren, door de patrouilles geschoten waren, opteladen ; ook waren

verscheidene dezen morgen geschoten, die allen opgeladen wierden. De wagens waren nog niet allen byeen toen ons rapporten te gemoet kwamen, dat er [Zoeloes] gezien waren ; denkelyk de kommando van Dingaan.—Met den meesten spoed werd het lager getrokken, aan de overzyde van de Omsigatie, (overgezet zynde Buffelrivier). De Hoofd-Kommandant zond onderwyl een gedeelte menschen, om hen te ontmoeten, en bleef zelve achter, om het lager vooraf in order te bestellen, terwyl hy ook niet zeker was, of het de kommando was.—Doch weinig tyds daarna, kwamen rapporten terug, dat het slechts spioenen waren. De uitgezonden van ons doorkruisden die plaatsen intusschen, alwaar verscheidene [Zoeloes] kralen lagen, en vonden negen stuks, die allen handgemeen sneuvelden ; ook wierden er verscheidene versche sporen gezien.

Tegens den avond, zag men van verre, door de vlakte eenen [Zoeloe] passeren ; doch konde hem niet regt bekennen. Dadelyk werden 2 man afgezonden. De [Zoeloe] nu had zich in eene Rietbosch verstoken, doch een Mr. Parker, die ook gevolgd was, van achter komende, vond hem het eerst, hebbende met zich een Knapzak Mi[e]lies. Hy wilde zyn assegaai werpen, doch gemelde Parker gaf hem een schot, en hy werd doodgeschoten. Dezen dag aldus doorgebracht hebbende, vernachten wy hier.

Des anderen daags, zynde den 12 December, gingen de patrouilles vroeg uit. Terwyl het regende, bleven wy hier over. Een [Zoeloe]-spion werd door de patrouilles, geschoten,— behalve eenen, den welken de Heer Parker, met zyne [Zoeloe]-spionnen uitgeweest zynde, gevangen nam, benevens eene party vrouwen en kinderen, welke laatste, hy onder protectie van zyne gezellen liet, en ging hy met de gevangenen [Zoeloe] vooruit naar het Lager ; doch de [Zoeloe], (aan de riem van Parker's paard vastgemaakt zynde,) kreeg Parker onder weg aan zyn geweer beet, en rukte hem van het paard tegen den grond. Hy had slechts zyn knop-kierie, en konde niet veel doen, terwyl zyne armen gebonden waren ; zoo had Parker het geluk, terwyl de [Zoeloe] op zyn geweer leide, welke een korte dubbelde loop is, om beide schoten te ontdoen in des [Zoeloes] arm en schouder, zoo dat hy ontkwam, en een zyner gezellen by den gewonden [Zoeloe] liet, en zyn wedervaren aan den Hoofd-Kommandant rapporteerde ; dewelke zelve derwaarts gereden is, om met dien [Zoeloe] te spreken, doch die hy aldaar stervende vond. De vrouwen en kinderen aangekomen zynde, gaf de Hoofd-Kommandant hen vryheid, om terug te keren ; doch gaf hen een teeken, zynde een witte vlag, om aan hunnen Koning te toonen, dat zy vry gelaten zyn, en hem te boodschappen, dat wy nu gekomen zyn om oorlog te voeren, en dat, indien hy wil, wy genegen zyn vrede met hem te besluiten, zoo hy de paarden en geweren onzer vermoorde mede-broeders wilde uitleveren ; doch zulks latende aan zyne verkiezing ; of, zoo hy anders doen wil, dat wy, al was het tien jaren lang, oorlog wilden voeren. De naam van den

Hoofd-Kommandant was op gem. vlag geschreven. De vrouwen waren zeer verblyd, over de genadige versooning van den Hoofd-Kommandant, en prezen hem, ver boven hunnen Koning ; want, zeiden zy, hy verschoont nimmer eenige onschuldige vrouw of onnoozel kind, maar laat hen menig-maal ten zynen plaisiere dooden. Zy dankten wel duizendmaal voor hun leven. De Hoofd-Kommandant gaf hen verder zekerheid, dat zy gerustelyk, al waren het ook hunne mannen, eenen boodschap konden terug brengen ; indien zy slechts het teeken, hen gegeven, by hun hadden, hun zoude dan geen leed geschieden ; en zeide hun verder, dat geene vrouw of kind, door ons gedood zoude worden. Zy dankten nog wel meermalen, en gingen om den boodschap te doen.

Den 13 December vertrokken wy, slecht weder hebbende, een eindweegs langs de rivier af, welke ten oosten loopt, om nader aan het hout te komen. Met het vertrekken, rapporteerden de [Zoeloe] spionnen, weder eenige [Zoeloes] gezien te hebben, die, drie in getal, door de patrouilles werden gevonden, en zy alle sneuvelen. Nademiddag kwam eene andere patrouille terug, en boodschapte dat zy een groote party [Zoeloes] in eene lelyke plaats, op eenen berg aangetroffen hadden, dewelke veel vee by zich hadden ; doch zy waren slechts vier mannen tezamen, zoo dat zy niet meer dorsten wagen, nadat zy 3 van gemelde [Zoeloes] hadden doodgeschoten, en toen van een hunner, zyn geweer in stukken brak. Wy vernachten alhier, en des anderen daags, zynde de 14 Dec., gingen er 120 man, des avonds tevoren gekommandeerd zynde, met het aanbreken van den dag uit, om gem. party [Zoeloes] aantevallen. Ik onderzocht nu naar het getal [Zoeloes] tot nu toe gesneuveld, en vond hetzelfde dezen morgen, te zyn *drie en twintig*. Des avonds kwamen de patrou[i]lles terug, en hadden weder in eene schermutseling, *acht* [Zoeloes] doen sneuvelen. Des anderen daags, zynde den 15 Dec., vertrokken wy verder, tot aan een spruit, alwaar wy kampeerden, en alwaar er dadelyk van de eene patrou[i]lle, rapporten kwam, dat zy vyf der Zoolas op het lyf gereden waren, en een van hen hadden doodgeschoten, terwyl de anderen, door onpassabelheid van hooge wallen en sloten het zyn ontkomen. Van eene andere patrou[i]lle kwam ook rapport, dat zy eene even zoo grootte party hadden gezien, en verder gaande, eene groote party hadden ontdekt, welke zich in een hachelyk lelyke plaats bevonden. Dit laatste rapport, kwam op Zaterdag, de 15 Dec., toen wy juist aan eene andere spruit gelegerd waren. Het Lager goed voorzien hebbende, begaf de Hoofd-Kommandant zich met een gedeelte menschen naar die plaats, hebbende vooraf ook rapporten van de Kommandant De Lange, ontvangen, dat het de kommando der [Zoeloes] was, die aan het naderen was. De Hoofd-Kommandant aldaar gekomen zynde, werd besloten, (terwyl het reeds tegen den avond was, en verscheidene menschen, naar alle oorden op patrouille uit waren, zoo dat hy te weinig met zich had, voor die lelyke plaats, temeer daar de Sabbath voorhanden

was,) alles te laten berusten tot den volgende Maandag, (al zouden zy ook aannaderen,) ten einde den Sabbath niet te ontheiligen. De Hoofd-Kommandant gaf orders, om de hekken en poorten goed te verzekeren, en dat alle man, omtrent 2 uren voor daglicht, opgewekt zoude worden. Aan alles werd voldaan ; op den bepaalden tyd werd alle man opgewekt, en wy hielden ons gereed.

Zondag, den 16 December, werd voor ons als geboren ; de lucht was open, het weder klaar en helder. Naauwelyks zag men het schemerlicht aanbreken, of de wachten, die nog op hunne posten waren, en nauwelyks zien konden, ontwaarden dat de Zoolas aan het naderen waren. De Patrouilles nu, waren allen, in het leger, 's daags te voren, by malkander geroepen, door alarmseinen, met het kanon. De vyand dan naderde, in volle vaart, en eensklaps hadden zy het lager aan alle zyden omcingeld. Onderwylen werd het licht, zoo dat men hen konde zien naderen, terwyl hunne voorgangers reeds waren terug geschoten. Hun aannaderen leverde (hoewel akelig door de groote magt,) echter een schoon gezicht op ; zy naderden by regimenten, ieder kapitein met zyne manschappen achteraan, (zoo hadden de patrouilles 's daags te voren hen ook zien opkomen), tot dat allen ons omcingeld hadden. Ik konde hen niet tellen, doch men zegt, dat een gevangene [Zoeloe], het getal van zes en dertig regimenten opgaf, welke regimenten, men ten getal[1]e van “negen a tien duizend man” moet berekenen. Het gevecht nu ging aan, en de kanonnen werden uit ieder poort gelost ; zoo werd het gevecht hevig, zelfs in het schieten met kleine geweren, zoo van onze—als van hunne zyde. Nadat zulks nu ruim twee uren, op het horologie had geduurd, gaf de Hoofd-Kommandant orders, (terwyl de vyand gedurig het lager bestormde, en hy vreesde, dat onze ammunitie verminderen zoude,) “*dat de poorten geopend, en te paard tegen hen gevochten moest worden.*” Dit werd gedaan, en tot onze spyt, vloden zy zoo erg, dat men hen in vele wegen moest achterjagen. Weinigen bleven in het lager, en Hoofd-Kommandant zelve, na dat hy de noodige orders gegeven had, begaf zich achteraan. Zyne schiet-paarden waren door anderen genomen, en hy zelve, moest zich op een wilde paard begeven ; hy achterhaalde eene groote party, en joeg hen zeer na op het lyf, met volle drift ; een der Zoolas bestormde hem, hy echter loste het schot van een der loopen van zyn geweer, om de [Zoeloe] neer te vellen ; doch het paard daar hy op zat vloog zoo schichtig weg, dat hy miste ; en willende het andere doen, was onwetende dat de stopper van het slot toegeschoven was, zoo dat hy de haan niet konde spannen. Nu had hy geen tyd meer, en sprong van het paard ;—de [Zoeloe] springt hem met een op het lyf, en steekt naar hem met zyn assegaai, dewelke hy tot twee reizen met zyn geweer afkeerde ; doch de derde maal, niet kunnende, keerde hy die steek af met zyne linkerhand, in dewelke de [Zoeloe] den assegaai stak. Hy springt nu naar den [Zoeloe] toe, pakt hem aan, en smyt hem tegen den grond en houdt

hem zoo lang vast, hoewel hy erg worstelde, tot dat P. Roedeloff [*Rudolph*] was gekomen ; toen trok hy de assegaai met alle magt uit zyne hand, en steekt de [Zoeloe] onder zich dood. Hy dan keerde terug naar het lager, om de wond te doen verbinden, hetgeen geschiedde. Hy sprak echter, dat niemand zich moest laten afschrikken, dat die wond hem geen leed doen kon, en dat hy verblyd was, dat hy nog de eenigste was, in een zoo groot gevecht, die gering gewond was ; de wond echter was erg. Men vernam met leedwezen dat *Gerrit Raath*, hetzelfde ongeluk was wedervaren, op dezelfde wyze, als den Hoofd-Kommandant ; doch hy was daarby gevaarlyk gewond, in zyne zyde ; alsmede *Philip Fourie*, die onder het gevecht in het lager, door een assegaai, in zyne been gewond was, welke ook gevaarlyk was. Gerrit Raath, is in het veld blyven liggen, en werd gehaald, en op een katel naar het lager gedragen. Alzoo werd de Zoola kommando achtervolgd, ruim *drie uren ver*, en men keerde terug, terwyl een ieders ammunitie verschoten was. De Hoofd-Kommandant gaf dadelyk order, de geweren uit te wasschen, en dat een ieder zich voorzien moest van ammunitie, dit werd gedaan, en op nieuw kogels gegoten. Men offerde gebeden en dankzeggingen tot God, en na de godsdienst verrigt te hebben, zond de Hoofd-Kommandant weder een sterke party achteraan, om de Zoolas te vervolgen, zoo ver zy konden ; doch deze kwam 's avonds terug, hen niet kunnende achterhalen. 's Anderen daags, namen wy het getal der gesneuvelden op ; die geene welke om en naby het lager doodgeschoten waren, waarvan een gedeelte niet geteld zyn, met die welke achterhaald en doodgeschoten zyn, vond men te zyn, het minst zeker getal, ruim meer dan *drie duizend*, behalven de gewonden. Wy vervolgde van hier onze reis, en kwamen aan “*Omslatoes*,” den 19 der maand. Intusschen werden verscheidene spionnen, en [Zoeloes] gedood. Laat ik ook melden, dat “*Dingaan's Servant*,” in volle “*dressing*,” by het lager onder het gevecht neer geveld is !! Aan de “Omslatoes” gekampeerd zynde, zagen de patrouilles, met het spionneeren, de *stad van Dingaan*, betrokken met rookwolken. Wy wisten niet wat er van was, ondertusschen braken wy 's anderen daags op, en trokken tegen dezelve aan. N.B. Twee [Zoeloes] werden, nadat de slag geleverd was, gevangen, en dezen zond de Hoofd-Kommandant ook, met dezelfde boodschap naar “*Dingaan*, welke hy aan de vrouwen hier bovengemeld gegeven had ” ; een andere werd weder gevangen, en dien zond hy ook. *En een* der gevangenen is nu de wegwyzers. Wy trokken voort, en kampeerden den 20sten, naby zyne stad, omtrent een kwartier uurs van dezelve. Zoo ras het lager getrokken was, wierd eene kommando naar de stad gecommandeerd. Wy gingen met omtrent 200 man, en vonden de stad ledig, en het Paleis van dien Koning geheel verbrand, mitsgaders het geheele bovineinde van zyne stad. De Hoofd[-]Kommandant liet al dat er te vinden was by malkander uitbrengen, en hetgeen in het vuur lag, van yzer en koperwerk, er uithalen en bewaren. Wy begaven ons weder terug en des anderen daags, zynde

de 21, trokken wy het Lager, juist op den heuvel, alwaar de ongelukkige Heer Retief, met zyne volgelingen gemarteld was. “ *Het gezicht der wreedaardige marteling, waarvan de doodsbeenderen nog blyken opleverden, was wezenlyk akelig om te aanschouwen ; terwyl aan verscheidene hunner beenen nog de raauwe riemen waren, zoo als zy gebonden zyn geweest ; en de stokken en spaken, waarmede zy geslagen zyn, by duizenden langs den weg, dien ze gesleept waren, lagen allen in stuk en fyn geslagen. Deze stokken, waren sommige van hunne dans-kieries, en anderen van de palen, waarop zy hunne huizen bouwen, of waarmede zy hunne fortifikatien planten. Terwyl er meer andere geraamten of doode beenderen lagen, werden deze van ons gekend aan hunne hoofden, welke allen ingeslagen waren, en by ieder hunner dode lichamen, lag een hoop klippen, waarmede zy hunne laatste pyniging hadden ontvangen.*” O ! verschrikkelyke marteldood ! ! ! Den nu wylen waardigen Heer Retief, kenden wy aan zyne kleeding, die, hoewel vergaan, echter nog kleine lapjes daarvan aan de beenderen waren, waarby ook nog eenige kenteekenen gevonden zyn, als zyne vallies, ook byna geheel vergaan, waarin enige papieren waren, waarvan sommige geschonden en in stukken geregend zyn ; doch sommige daarin, waren nog zoo kostelyk bewaard gebleven, als of het nooit in de open lucht was geweest, waaronder ook het kontrakt, tusschen hem en Dingaan, omtrent den afstand van het land, zoo schoon en ongeschonden, als of het dezen dag geschreven was, benevens een paar vellen schoon papier, op een van welke, die Hoofd-Kommandant daags hierna, aan den Heer J. Boshoff, een brief geschreven heeft. Alle poging werden nu aangewend om deze beenderen by malkander te krygen, en wy begroeven dezelve. Dit gedaan zynde, ondervroeg de Hoofd-Kommandant den gevangen [Zoeloe], en terwyl hy voorgaf, slechts aanschouwer van deze marteling te zyn geweest, destyds ziek zynde, zoo verhaalde hy de geheele omstandigheid, juist als het gezicht der beenderen ons vertoonde ; doch onder andere, “ dat de Koning, nadat hy het traktaat besloten had, al de menschen, (Retief en de zynen) in zyne stad had laten komen, opdat zyn volk, ter eere van hen danzen zoude ; en hy liet toen, onder het dansen, op hen aanvallen ; en hoewel de Boeren zonder hunne wapenen waren, verdedigden zy zich echter met hunne zakmessen, zoodat, wanneer zy door *een* regiment reeds heengevochten hadden, een ander het weder vervatten moest.” Een man, (zegt hy) lang van postuur, konde zeer hard loopen, welke door veel vechten ontkomen is uit de stad, tot over de rivier, welke my voorkomt omtrent 2,500 treden te zyn, doch door hunne groote magt, zyn zy hem van alle kanten voorgelopen, en hebben hem achterhaald, eer hy by zyne paarden was ; toen heeft hy zich met klippen verweerd, totdat hy flauw was. Hy zegt verder, twintig van hen, zyn met het vechten doodgesneden, en verscheidene waren gewond.

Verscheidene artikelen werden er nog gevonden, welke onder de aarde begraven waren ; en des daags hierna, zynde de 24 December, werd besloten, dezelve per publieke vendutie te verkoopen, en de vendupenningen onder de kommando menschen te verdeelen, hetwelk gedaan werd. Des anderen daags, zynde den 25, werd er eenen kapitein van Dingaan, door de [Zoeloe]spioenen gevangen opgebracht. Deze verhaalde veel ; doch men konde maar weinig gelooven. Hy verhaalde echter van de marteling, even als de vorige. Den volgenden dag, braken wy het lager op, en verzetteden het op een hoogte, aan de strand zyde, onder welke plaats, groote en ruwe kloven zyn, en juist in deze, was de geheele Zoola magt vergaderd. Wy kampeerden en verzekerden het lager. Des anderen daags, werd omtrent 300 man gekommandeerd, om aftegaan. Wy zagen van het lager, de [Zoeloes] heen en weder loopen. De kommando ging af, en de Hoofd-Kommandant ging mede ; doch eer zy de [Zoeloes] ontmoetten, was hy genoodzaakt terug te keeren, wegens de pynlikheid van zyne gewonde hand ; want het was onweder. Het kanon, welke mede genomen was, konde niet verder, en werd ook terug gezonden. Pas was de Hoofd-Kommandant by het lager, of wy hoorden het gevecht hevig aangaan, en het was een gedruisch der schoten. Ik werd dadelyk, met nog eenigen afgezonden, naar het punt des bergs, om het gevecht met de verrekyker aftezien ; hetwelk ik deed ; en zoo lang ik zien kon, was het gedurig schieten zonder ophouden. De Hoofd-Kommandant had by zyne teruggaan alle nodige bevelen tot voorzigtigheid gegeven, doch niettegenstaande, waren zy in de kloof neder gedaald, en zonder toetezien, tusschen de [Zoeloes] in de holen en spelonken ingereden, zoo dat zy niet voor noch achterwaarts konden, en genoodzaakt waren gedurig eenen weg door de [Zoeloes] heen te schieten, door wie zy als mieren omcingeld waren ; en niet durvende wagen om te blyven vechten, uit vreeze, dat hun ammunitie zoude opraken, retireerden zy, tot eenen zeer lelyken weg, daar de rivier terugwaards stygde, alwaar de [Zoeloes] gelegenheid kregen, tusschen hen intekomen ; en toen vermoorden zy benevens ALEX. BI[G]GAR, met 5 zyner [Zoeloes], nog 5 van de onzen, met name JAN OOSTHUIZEN, voormaals inwoner van Nieuwveld, MARTHINUS GOU[W]S, van Zwartberg, GERRIT VAN STADEN, BAREND BESTER en NIC. LEROUX. Zy keerden dan terug naar het lager ; terwyl hunne paarden allen afgereden waren. De [Zoeloes] achtervolgden hen, tot op het open veld, en keerden toen terug, in dezelfde spelonk.

Wy bleven twee dagen hier over, om te zien, of zy nog zouden wagen, op het veld te komen, doch zy waagden het niet ; en wy waren genoodzaakt, van wegens de paarden, terug te keeren. De Hoofd-Kommandant, liet toen zyne stad verder verbranden, en wy keerden terug, vertoevende onderwyl, om te zien, of zy ons niet wilden achtervolgen ;—aan de “Omsingatie,” weder gekomen zynde, werden twee honderd man uitgezonden, om te zien of zy geene beesten

konden opdoen ; en zy kwamen terug, met omtrent vyf duizend beesten ; waarby een honderd [Zoeloes] waren, die allen gesneuveld waren. Aldus keerden wy terug, tot aan de Togala Rivier, alwaar de Hoofd-Kommandant de buit verdeelde, en de Kommando van elkander scheidde.

“ De barmhartigheid van ons Afrikaanders is te groot ! zy[Zy] zal nu eene einde moeten nemen, want de gevangene [Zoeloes], losgelaten zynde, zyn alweder ontsnapt.”

**Gratis to the Subscribers of “ De Zuid[-]
Afrikaan.”**

THE EMIGRANT FARMERS AT PORT NATAL

Journal of the Expedition of the EMIGRANT FARMERS, under their Chief Commandant A. P. W. [*A. W. J.*] PRETORIUS, (formerly of Graaff[-] Reinet), against DINGAAN, King of the Zoolas, in the months of November and December, 1838 ;—undertaken for the purpose of revenging the most cruel and barbarous murder of the late Chief of the Emigrants, PIETER RETIEF and his sixty companions, and the subsequent inhuman butchery of men, women, and children, committed by DINGAAN and his men ; and also for the purpose of recovering the goods and property stolen by them from the Emigrants on those occasions.

The Journal was kept by an Emigrant, Mr. J. G. BANTJES, the Clerk of the Representative Assembly, who acted during the Expedition as the Secretary to the Chief Commandant, PRETORIUS.

Whereas, Mr. *Andries Wilhs. Jacs. Pretorius* has arrived at this place a few days ago, with some of his party, in order to march in war against Dingaan, Chief of the Zoolas, with a Commando, for the purpose of endeavouring to recover the things which had been stolen by him from our brother Emigrants, after he had cruelly butchered them ;—a general feeling of rejoicing was felt by the whole community, on account of this arrival. The appointment of said Mr. Pretorius as chief officer, or Commandant of the commando about to march, was then proposed to the Representative Assembly, who gladly assented, and having previously taken the votes of the other Commandants, he was unanimously elected. He was therefore appointed, under congratulations of all present, under proper instructions framed by the Representative Assembly. When he, Mr. Pretorius, now the chief Commandant, expressed his thanks in a becoming manner, and said, that though reluctantly, yet, as the vote had fallen upon him, and in consideration of the state in which his fellow travellers were placed, shut up in their camp as in a prison, he would willingly take that important task upon him, and would use all his endeavours, to do all that which is requisite, for the good of our interests. All this induced me to accompany the commando, for the purpose of noting down the necessary observations, being confident of a prudent command.

I therefore lost no time, and sent my wagon the next day, being the 27th November, 1838, amongst the wagons of the commando. On the day following, being the 28th, I followed and reached the commando at the small Togala Sprout [*ford*]. The chief Commandant had already proceeded, and we went on to the other side of the Great Togala, in the entrance under the rising ground. The camp was then pitched, and enclosed by the wagons, 57 in number, and when all preparations had been made, the Sun was setting.

Here my attention was drawn to the first commencement of the government of the chief Commandant ; for he ordered that the camp should be properly enclosed, and the gates well secured, after the cattle should be within the same, and that the night patrols should be properly set out ; all which was executed with the greatest activity and readiness.

After all this had been arranged, the officers met in the tent of the chief Commandant ; which officers were *Carel Pieter Landman* (2d Commandant), *Pieter Daniel Jacobs[z]* (2d Member of the Court Martial), *Jacobus Potgieter* (successor of the 2d Commandant), and also the other Commandants, *Johannes de Lange* and *Stephanus Erasmus*, with their Fieldcornets. They held an amicable conversation, for the purpose of agreeing on the measures of the Commando. The chief Commandant then requested Mr. Cilliers to perform evening Divine Service, and the old Evening Hymn was sung, which Mr. Cilliers concluded with a most fervent prayer. The chief Commandant further ordered the Commandant Erasmus to go out with a patrol in the night to

spy the kraals of Tobe [*Jobe*], as he intended to make the first attack on these. This was done. Now, the weather was rainy, and it rained by showers.

The next day we rose, and everyone was glad. After we had enjoyed some refreshments, the chief Commandant requested me to assist him in writing. He gave me to write a strict order or regulation for the commando, which he had framed in a few words. After I had done this the Commandants were assembled, and their approbation thereof asked, which they gave. I then made copies of that order for each Commandant ; in the mean time the patrol of Commandant Erasmus returned, but had not traced any thing, on account of the unfavourable weather, and had seen nothing but smoke here and there from the kraals.

We were obliged to stay here, to wait for the men of Commandant Landman, who had sent a message that they could not be here before the 2d of the next month.

I then resolved, with the permission of the chief Commandant, to ride back to the great camp, where I remained until Monday, the 2d [3d] December, when I returned to the commando, and I overtook them while they were proceeding ; and after having proceeded further on our way, we arrived at the same river, somewhat higher up, where we encamped. Here I inquired, in what manner the last Sunday had been spent, and became informed that Mr. Cilliers had performed the Divine Service with all those who were present ; that he had commenced the Divine Service with singing the 1st and 4th verses of the 51st Psalm ; that after the public prayers he had sung the 2d Anthem from Psalm cxvi 6, 7 ; and had *afterwards preached* [ane]nt Jos[h]ua, and concluded with a public prayer, and the singing of the two last verses of the 3d Psalm. The evening was spent in prayers, which Mr. Cilliers began, by singing some appropriate verses, which was followed up by Mr. Vermaak, and the Service was again concluded in a proper manner with prayers.

Our commando in the meanwhile proceeding on, we were rejoiced at the arrival of the long expected party of the Commandant Landman ; the number of his men was 123, besides the English and [Zulus]. Speedily a consultation took place, and Commandant De Lange was immediately sent out with 3 men on some further spying expedition. In the mean time Daniel Bothma was brought before the chief Commandant for unwillingness to mount his guard, and using abusive language towards his Commandant ; he also made use of improper expressions before the chief Commandant, who was obliged severely to reprimand him for it.—The Commandant Jacobs[z], who lodged the complaint against him, used his influence to obtain his pardon, under a severe reprimand, and a promise of better behaviour, which was granted. In the evening, the chief Commandant held a conversation with the several Commandants, about his and their duties, with which they had undertaken to comply, under the instructions of the

Representative Assembly, and about the steps which were necessary to be taken against the enemy, and resolved thereafter to break up the camp on the next day, and to proceed.

On the 4th December, we continued our journey from the Togala, proceeding through a plain open field, (the field is rather sour, but may be useful,) as far as the Klip River, which we passed. About a quarter of an hour on the other side thereof, the field begins to look most beautiful, dressed with sweet grass, presenting a youthful verdure, and variegated by mimosa trees. Having proceeded a little further on, we encamped ; and here we had a beautiful sight of the field, but there was no running water.

The camp having been pitched, the chief Commandant again gave me to write *An Ordinance for the prevention of improperly attacking, or interfering with, the free Persons of Color*, which I finished, and then, after the evening Divine service had been performed, I retired to sleep.

The following day, being the 5th December, all was still in good order. Every one looked out, and was anxious for the return of the spies who were sent out, as we were to remain here waiting for their report or return.—In the mean time the chief Commandant, after having assembled all his officers and their men, began in the first place to read to them, for encouragement and admonition, a letter of a brother and friend, Mr. Christiaan Hatting[h], which was addressed to all his emigrant brethren, and this letter was well worth the attention of the audience.—The chief Commandant then addressed himself to those under his command, which greatly roused the spirit of many, while he himself, speaking with great feeling, was much moved in his heart. He then next read another letter, addressed to him by the Reverend Mr. van der Lingen. This was also most worthy of being read, and every one felt grateful towards God, for receiving so consolatory messages in such a barren wilderness. The chief Commandant also performed the utmost of his duty, by impressing this circumstance on the minds of his men. He also communicated to them his answer thereon, which every one lauded.—He then further admonished them all, to begin this most important task which they had undertaken, (and which must be blessed by the Most High, shall it be successful,) with supplications and prayers to the Throne of God, for to remain steadfast to the end, and to show obedience to their superiors, as otherwise we can expect no blessing, and our ruin, to the great rejoicing of our persecutors and enemies, will have been occasioned by ourselves.

He then proceeded to read the Instructions, framed for himself, by the Representative Assembly, and to point out to them the great responsibility with which he was charged thereby. He then read the strict Order framed by him for the Commandants, and also the last mentioned Ordinance. He then called to him all the inferior officers, according to task : the assistant Commandants, the Fieldcornets, down to the Corporals, exhorted them to behave with courage

and prudence if necessary ; reminded them how any design undertaken without God is frustrated ; how every one was to act when engaged with the enemy ; that we, as reasonable creatures, born under the light of the Gospel, should not be equal to them in destroying innocent women and children ; and that we may pray of God every thing, which is not contrary to his great righteousness. He admonished them further, to press on the minds of the men under them, to submit every morning and evening their duties and their doing to the Lord in prayers ; and to spend the holy Sabbath to the honor of God, and not use that great name in vain, nor calumniate the Most High. He further expressed his great joy in experiencing that peace, reasonableness, and fraternal love, was still reigning amongst so many thousand souls [*so many souls*], living together as in one and the same house,—and that this was more than he expected ;—that he had, however, to admonish every one to join their hands together, to remove every thing that may tend to give rise to disunion, so that we, as one body, may, with the assistance of God, accomplish our intended work ; and finally, repeatedly reminded us, that “ unity createth power.” Amongst others, *he strictly prohibited any one to interfere with the [Zulu] children or women during the conflict, nor to take them prisoners.*

The successor of the chief Commandant also mounted the carriage of the cannon, and said that every one should notice that which the chief Commandant had communicated to us ; that we ought to be most grateful to God for such valuable admonitions ; that in all our doings we should give the honor to God ; how it was now our time all to kneel down, and humble ourselves before God, for that our enemies, like the wolves, were watching our destruction ; that in particular we must be grateful to God that he has provided us with such a chief, who is wise in all his doings, and who even shows himself careful as well for our spiritual as bodily welfare. The chief Commandant again resumed, and dwelt upon every thing which he considered might be ruinous to us, and that we might well acknowledge the truth of what has been stated by his successor, &c. He then requested every one to unite in prayer, requesting Mr. S. Cilliers to conclude this momentous meeting with solemn prayer, who first addressed the chief Commandant, and in very appropriate language, exhorted him to his duty, and so on all the officers according to their ranks, and all the men, and thereafter concluded with a solemn prayer. Thus was this moment properly spent ; every one was affected, and general silence and calmness prevailed.

We expected every moment the return of Commandant de Lange [*De Lange*] from his expedition.

In the mean time I proceeded to take a general return for the chief Commandant, of the number of men on the commando, which I found to be, including the [*besides six*] persons of color, 464 men, besides [*except*] the Commandants. A report from the Togala, by a [Zulu], was also

received, sent by an Englishman name Robert Joice [*Joyce*], requesting E. Parker to send him a horse, he being unable to proceed further on foot. Said Parker submitted that request to the chief Commandant, who gave his consent. In the mean time, the chief Commandant examined the [Zulus] of Port Natal, and gave them the necessary orders. At last we were so fortunate as to see Commandant de Lange [*De Lange*] return from his expedition as a spy, bringing with him a [Zulu] of the tribe of Tobe [*Jobe*], as a prisoner, “ *a stout man, more than six feet high.*” We, however, regretted to be informed, that having with his three followers, while riding about, unexpectedly got amongst the kraals, they were compelled to defend their lives, and to fire, so that in a moment they killed three [Zulus], and took one prisoner, while the others all escaped. They brought with them 11 sheep, and 14 head of cattle, which they had found there. This was a greater curiosity than to have seen the [Zulu] when he came riding on horseback ; such as no one had ever seen before, in respect of largeness and fatness. All the ewes and lambs, and even of these the tails had been cut, while the rams were obliged to drag their tails after them, to the great burden of their bodies on account of the size.

The Commandant de Lange [*De Lange*], having reported to the chief Commandant the occurrences, these Council of War resolved to break up the camp the next day, and to place it a little nearer, for the purpose of attacking the tribes of said Tobe [*Jobe*]. The chief Commandant at the same time took the opportunity of questioning the [Zulu] prisoner ;— whatever we got from him was of no importance, and I don’t consider necessary to record.

The next day, being the 6th of the said month, we purposed our undertaking, and marched on with our Commando to a similar river, where we encamped, and then forthwith a meeting was held, about proceeding against the tribe of Tobe [*Jobe*]. It was resolved to do this, and only to take so many head of cattle with them as might be necessary for provisioning the Commando. For that purpose 300 men were immediately commanded, and they left in the afternoon. I observed their departure, and saw the chief Commandant (when a little way from the camp), dividing them in five divisions, to the number of Commandants, and issue the necessary orders to each of the officers. All this having been done, they followed him in a regular way. The chief Commandant also gave orders to secure the camp immediately after his departure, with thorn branches (mimosas), which was done. The [Zulu] prisoner went with the commando.

The Commandant Jacobs[z] having been left behind in the camp, about the evening, ordered 50 men to proceed with him that night to the Maize Gardens, in order to see what sort of kraals there were ; which was done. On the next day, being the 7th of said month, the patrols and spies were duly sent out, and shortly afterwards, the Commandant Jacobs[z] and his men arrived, without having found out any thing, whilst all the [Zulus] had taken to flight.

In the afternoon the chief Commandant arrived with the commando ; but every place was deserted, and Tobe's [*Jobe's*] [Zulus] had also fled, occasioned by the alarm of Commandant de Lange [*De Lange*] on the preceding day, so that they could not be overtaken ; they brought with them 27 goats and 7 sheep, not having been met with any thing else, and having seen only a few signals at a great distance. The general conversation then taking place, was about the unpassableness of the road, which they had to go to overtake the [Zulus]. I thought I might make sure to get some information from persons not residing here, and who may be relied upon, about the state of the field ; which I did, and received for answer, that all over Africa they had never yet seen such beautiful and fertile lands. Now, the horses, to our great regret, were all knocked up. It was therefore resolved to march towards Dingaan's residence without any further delay. We proceeded the next day, being the 8th of the month, on our undertaking, marching on through an open level field, until we arrived at the Zondags River. We had, in the meantime, also passed two rivers of the same kind, which by the road had no running water but, according to the statement of the patrols, had running fountains near their origin.

The fields along the Sunday River is [*are*] splendid and beautiful, overgrown on both sides with valley shrubs of every description, and as far as we went, the grass was quite sweet. We thus proceeded on, and crossed another valley, which, along the road, contained stagnant waters. We went further on between two flat heights, through a sandy passage ; a horrible bad road, large rocks, and then several deep ditches, some very muddy ; having passed all this, we got to an extensive valley, which offered a beautiful view. We went through it and continued until we came to a river with running water, named by the former commando the "*Bly River*," situate under a flat mountain ; here we encamped. The next day, being the 9th, all was well, and we remained over to celebrate the Sabbath ; while the previous Saturday evening had been spent in the tent of the chief Commandant, with the singing of some appropriate hymns [*songs*], and a fervent prayer delivered by Mr. Cilliers.

On Sunday morning, before Divine service commenced, the chief Commandant called together all those who were to perform that service, and requested them to propose to the congregation, " that they should all fervently, in spirit and in truth, pray to God for his relief and assistance in their struggle with the enemy ; that he wanted to make a vow to God Almighty (if they all were willing), that should the Lord be pleased to grant us the victory, we would raise [*establish*] a House to the memory of His Great Name, wherever it should please Him," and that they should also supplicate the aid and assistance of God, to enable him [*them*] to fulfil their vow, and that we will note the day of the victory in a book, to make it known even to our latest posterity, in order that it may be celebrated to the honor of God.

Messrs. Cilliers, Landman, and Joubert were glad in their minds to hear it. They spoke to their congregations on the subject, and obtained their general concurrence. When after this, Divine service commenced,—Mr. Cilliers performed that which took place in the tent of the chief Commandant,—he commenced by singing from Psalm xxxviii. v. 12-16, then delivered a prayer, and preached about the 24 first verses of the 6th chapter of Judges ; and thereafter delivered the prayer in which the beforementioned vow to God was made, with a fervent supplication for the Lord's aid and assistance for the fulfilment thereof. The 12th [& 21st] verse[s] of said 38th Psalm was again [*then*] sung, and the service was concluded with singing the 134th Psalm. In the afternoon the congregations met again, and several appropriate verses were sung. Mr. Cilliers again made a speech, and delivered prayers solemnly ; and in the same manner the evening was also spent.

The following day, being the 10th of the month, we again proceeded, crossed the river, and were much impeded by the grass being very high in the road, and dangerous to ride through. We were obliged to set fire to it ; and having done this, we passed several ditches, and ascended the mountain, which was very steep, and covered with large rocks ; and it was late in the evening before we got over it. The field in itself is beautiful, good, and plentifully supplied with grass, and several fountains are found along the road, which seem to have been filled up ; and we therefore saw nothing but bubblings.

A short distance from this inaccessible mountain, we came to an extensive valley, which had a beautiful sight, overgrown with clover, and valley grass and herbs of every description. Here we encamped. Several signals were seeng [*seen,*] but the patrols which had been out came back, having discovered nothing, but only seen in different directions smoke, which they supposed to come from the van of Dingaan's kraals. The next day, being the 11th, we continued our journey, and some wagons went out of the road, for the purpose of loading some elks [*elands*], which the day before had been shot by the patrols ; there were several which had been killed that morning, which were all put on the wagons. The wagons had not all come together yet when we received reports that [*Zulus*] had been seen ; probably Dingaan's commando. With the greatest speed, the camp was pitched on the other side of the *Omsingatie* (the translation of which is Buffalo River). The chief commandant in the mean time sent some of his people to meet them, and remained behind himself, to make personal arrangements in the camp, not being sure himself whether it was the commando ; but a little while after, reports came back, that they were merely spies. Those, however, who were sent out on our side, crossed their places, where there were several [*Zulu*] kraals, and found nine of them, who, having engaged, were all killed. Several fresh traces were also seen. About the evening, a [*Zulu*] was seen at a distance passing

the flats, but he could not well be distinguished. Two men were immediately sent off. The [Zulu] had, however, concealed himself in a reed bush, but Mr. Parker, who had also followed them, coming from behind, was the first who found him, having with him a knapsack with maize. He was about [to] throwing[*throw*] his assegai, but said Parker fired, and killed him. Having thus passed the day, we remained here during the night.

The next day, being the 12th Dec., the patrols went out early. As it rained we remained over here. A [Zulu] spy was shot by the patrols, except one whom Mr. Parker, having been out with his [Zulu] spies, had taken prisoner, besides some women and children, which latter he left under the protection of his comrades, while he himself went before them to the camp with the [Zulu] prisoner ; but the [Zulu], being fastened to the riem of Parker's horse, under way got hold of Parker by his gun, and pulled him from his horse on the ground ; he had but his knob kirrie, and could not do much as his arms were tied ; so Parker had the good fortune, as the [Zulu] was laying upon his gun, which was a short double barrel, to fire both charges into the arm and shoulder of the [Zulu], so that he escaped, and left one of his companions with the wounded [Zulu], and reported the circumstances to the chief Commandant; who himself repaired thither to speak to the wounded [Zulu], but whom he found dying on the spot. The women and children having arrived, the chief Commandant gave them liberty to return ; but gave them a sign, being a white flag, to show to their King that they had been set at liberty, and to announce to him that we are now come to wage war with him, and that, if he be willing, we are ready to conclude peace with him, if he will deliver up the horses and guns of our butchered brethren, leaving it, however, to his option ; or, if he is otherwise inclined, that we are prepared to wage war with him even for ten years running.—The name of the chief Commandant was written on the said flag.

The women were very grateful for their merciful release by the chief Commandant, and praised him above their King ; for, said they, he never pardons any defenceless woman or harmless child, but causes them often, for pleasure sake, to be put to death. They thousand times thanked him for their lives. The chief Commandant further assured them, that they, and even their husbands, might safely bring back a message ; that if they only have the sign with them, which was now given, no harm would be done to them ; and moreover told them, that no woman or child would be killed by us. They continued in expressing their thanks, and went to deliver the message.

On the 13th December we proceeded on, the weather being bad, for some time along the river, which runs eastward, to get nearer to the wood. While we were departing, the [Zulu] spies again reported having seen some [Zulus], three in number, which were found by the patrols,

and they were all killed. In the afternoon another patrol returned, making report that they had met a great number of [Zulus], in a certain place on a mountain, who had many head of cattle with them ; but being only four men together, they dared not hazard themselves any further, after they killed three of the [Zulus], and the gun of one of them had become useless.

We stayed here during the night, and on the next day, being the 14th December, 120 men, who had been commanded on the previous evening, went out by dawn of day to attack said [Zulus]. I now made enquiries after the number of [Zulus] who had been killed up to this morning, which I found to be “ Twenty three.” In the evening the patrols returned, and had again killed eight [Zulus] in a skirmish.

The next day, being the 15th December, we went on further, to a sprout [*stream*], where we encamped, and where instantly reports arrived from one of the patrols, that they had fallen upon five of the Zoolas, and had killed one of them, while the others had made away, by means of the impassibleness of high banks and ditches. From another patrol there also arrived a report, that they had seen an equal great number, and continuing their way, had discovered a great number who were in a very dangerous and inaccessible place. This last report was made on Saturday, the 15th, while we were just encamped at another sprout [*stream*]. Having well secured the camp, the chief Commandant repaired to said place with part of his men, having also received reports of the Commandant de Lange [*De Lange*], of its being the Commando of the [Zulus] which was approaching.

The chief Commandant, having arrived at that place, thought it advisable (as it was about the evening, and several men were out on patrols in different directions, so that he had too few with him to make an attack at so inaccessible place ; the more so as the Sabbath was at hand,) to postpone the attack till the next Monday (even if they were to approach nearer), in order not to profane the Sabbath. The chief Commandant ordered the barriers and gates to be properly secured, and that all men should be up about two hours before daylight. Every thing was complied with ; at the appointed time all men were roused, and we held ourselves in readiness. Sunday, the 16th, was a day as if ordained for us. The sky was open, the weather clear and bright. Scarcely was the dawn of day perceivable, when the guards, who were still on their posts, and could scarcely see, perceived that the Zoolas were approaching. Now, the patrols were all together in the camp, having been called in the day previous by alarm signals of the cannon. The enemy then approached at full speed, and in a moment they had surrounded the camp on all sides. In the meantime the day began to dawn, so that they might be seen approaching, while their advanced lines had already been repulsed by the firing from the camp. Their approach, although frightful on account of the great number, yet presented a beautiful

appearance. They approached in regiments, each captain with his men following him. In the same way the patrols had seen them come up the day previous, until they had all surrounded us. I could not count them, but it is said that a [Zulu] prisoner had given the number of 36 regiments, which regiments may be calculated at from 9 to 10,000 men. The battle now commenced, and the cannons were discharged from every gate of the camp ; the battle then became violent, even the firing from the muskets from our sides as well as from theirs. After this had been kept up for full two hours by the watch, the chief Commandant (as the enemy was continually bestorming the camp, and he was afraid we would get short of ammunition), ordered *that all the gates of the camp should be opened, and the fighting with the [Zulus] take place on horseback*. This was done, and to our regret, they took to flight so hastily, that we were obliged to hunt after them. Few remained in the camp, and the chief Commandant in person, after having given the necessary instructions, also followed them. His shooting horses had been taken by others, and he himself was obliged to mount a wild horse ; he pursued a large party, and, riding in full speed, he got upon them. One of the Zoolas rushed upon him, he, however, discharged one of the barrels of his gun to kill the [Zulu], but the horse whereon he was mounted was so frightened that he missed, and wishing to discharge the other shot, did not know that the stopper of the lock had been closed, so that he could not cock his gun ! Now, no time was to be lost ; he jumped from his horse—the [Zulu] at once rushes upon, stabs at him with his assegai, which he parried off twice with his gun ; but the third time, unable to do otherwise, he parried it off with his left hand, in which the [Zulu] then stuck his assegai. He now falls upon the [Zulu], lays hold of him, and throws him on the ground, and holds him fast, though he struggled terribly, until P. Roedeloff [*Rudolph*] came to his assistance ; he then forced the assegai out of his hand, and stabs the [Zulu] under him, so that he died. He then returned to the camp, to have the wound dressed, which was done. He, however, said, that he hoped no one would be terrified, that this wound could do him no harm, and that he was glad of having been the only man, in such a serious conflict, who had been slightly wounded ; the wound, however, was bad. We also ascertained, with regret, that Gerrit Raath had met with the same accident, in the same manner as with the chief Commandant, but he was [also] dangerously wounded in his side ; as also Philip Fourie, who had been dangerously wounded with an assegai during the battle in the camp, which was also dangerous [*as also Philip Fourie, who had been dangerously wounded with an assegai during the battle in the camp*]. G. Raath remained in the field, and was fetched away, and brought to the camp on a stretcher. Thus the Zoola commando was pursued for more than three hours, and we returned, as we were all short of ammunition. The chief Commandant ordered the cleaning of the guns, and that every man

should provide himself with ammunition. This was complied with, and balls were also cast. Prayers and thanksgiving were offered to God, and after Divine Service had been performed, the chief Commandant again sent a strong party to pursue the Zoolas as far on as they could ; but they returned in the evening, not having been able to come up with them. The next day we counted the number of the slain ; those who had been killed about and near the camp, of which some have not been counted, with those who had been overtaken and killed, we found amounted to, the lowest certain number, more than 3000, besides the wounded.

We proceeded on our journey and got to the ‘ *Omslatoes* ’ on the 19th. In the mean while several spies and [Zulus] were killed. I should also mention that ‘ *Dingaan’s servant*, ’ in his *full dress* was also killed during the conflict near the camp !—Being encamped near the ‘ Omslatoes,’ the patrols, while spying, saw Dingaan’s Town, covered with clouds of smoke. We could form no conception of what it meant ; meanwhile we broke up the next day, and marched on towards it.—N.B. Two [Zulus] were caught after the battle had ended, and these also the chief Commandant sent to Dungaana, with the message which he had given to the women and children before mentioned ; another was again caught, and this he also sent to Dingaan. One of the prisoners is now our guide. We went on, and encamped near to his town on the 20th, at a distance of about a quarter of an hour. No sooner had the camp been formed, but a commando was ordered towards the town.

We went with about 200 men, and found the town deserted, and the palace of the King totally burnt down, together with the whole upper part of his town. The chief Commandant ordered all that was found to be brought together, and whatever was in the fire such as iron and copper, to be taken out and taken care of. We went back again, and next day, being the 21st, we fixed our camp just on the very hill “ where the unfortunate Mr. Retief and company had been butchered.” *The sight of the cruel martyring, whereof the dead bones still gave proofs, indeed was horrible to be looked at ; while the raw straps with which they had been tied, were still fastened to the bones of several of them ; and the sticks and spokes with which they had been beaten, were found by thousands, and in pieces, along the road which they had been dragged. Of these sticks some were those with which they danced, and some were poles whereon they build their houses, or wherewith they plant their fortifications. While other skeletons or dead bones laid there, these were recognized by us by their skulls, which were all broken, and by the heap of stones lying by each of their corpses, wherewith they had received their last sufferings. O, horrible martyrdom ! ! ! The late worthy Mr. Retief we recognized by his clothes, which, although nearly consumed, yet small rags were still attached to his bones, added to which there were other tokens, such as his portmanteau, which was almost consumed, in which there were*

several papers, of which some were damaged and rained to pieces ; but some were found therein, in as perfect a state as if they had never been exposed to the air ; amongst which was also the contract between him and Dingaan, respecting the cession of the land, so clean and uninjured, as if it had been written to-day, besides a couple of sheets of clean paper, on one of which the chief Commandant has written a letter to Mr. J. Boshoff, the following day. Every exertion was used got the gathering of the bones, and we buried them. This having been done, the chief Commandant questioned the [Zulu] prisoner ; and as he pretended to have been but a spectator of this martyrdom, being sick at the time, he related the whole circumstance just in the same manner as the appearance of the bones vouched to be correct ; but amongst others, that the King, after the treaty had been concluded, had invited Retief and his company to come to his town, that his people might dance in honor of them ; and while dancing, he caused them to be attacked, and though the farmers were without their arms, they, however, defended themselves with their pocket knives, in such a manner, that when they had already fought their way through *one* regiment, another had to resume it. One man, says he, of a tall stature, could run very fast, and escaped after fighting hard, from the town, to the other side of the river, which I believe is about 2,500 paces ; but by their great numbers, they outran him from all sides, and overtook him, before he got as far as where his horses were ; he then defended himself with stones, until he could no longer. He further states, that 20 of them had died from severe cuts which they had received by the pocket knives ; and several were wounded.

Several articles were also found, which had been buried under ground ; and the following day, being the 24th Dec., it was resolved to sell the same by public auction, and to distribute the money, arising therefrom, among the commando,—which was done. The next day, being the 25th, one of Dingaan's captains was caught by the [Zulu] spies, and brought up. He related a great deal, but little reliance could be placed on what he said. However, he related as to what occurred about the martyring of the farmers, in the same manner as the former. The next day we broke up the camp, and replaced it on a hill towards the sea side, under which place there are wide and rough cliffs, and in these very places the whole Zoola army was assembled. We encamped and secured the camp. The next day about 300 men were ordered to descend. We saw from our camp the [Zulus] going backwards and forwards. The commando descended, and the chief Commandant went with them, but before they met the [Zulus], he was obliged to return on account of the pain of the wound in his hand ; for the weather was stormy. The cannon which they had taken with them, could not be taken further, and was also sent back. No sooner had the chief Commandant arrived in the camp, when we heard the attack commencing violently, and there was a continuing noise of the firing. I was immediately sent off with some

others to the point of the mountain, to spy the battle with a telescope, which I did ; and as long as I could see the firing continued without intermission.

The chief Commandant had, on his leaving them, given the necessary orders to be prudent, but they had notwithstanding descended into the clift, and without any precaution been riding amongst the [Zulus] in the caves and dens, so that they could neither advance nor retreat, and were obliged to fight their way clear through the [Zulus], by whom they were surrounded as so many ants ; and not daring to venture to continue fighting, for fear of getting short of ammunition, they retreated until they came to a very bad road, where the river was swollen, when the [Zulus] had an opportunity of getting amongst them, and they then murdered another five of us, named Jan Oosthuyzen[*Oosthuizen*], formerly of Nieuwveld, Marthinus Gou[w]s, of Zwarteberg[*Zwartberg*], Gerrit van Stade[n], Barend Bester, and Nicolaas le Roux, besides Alexander Biggar, with five of his [Zulus].—They returned to the camp as their horses were all knocked up. The [Zulus] pursued them to the open field, when they returned to the same caves. We remained here for two days, to see whether they still would venture to come to the field, which they dared not, and we were necessitated to return on account of the horses. The chief Commandant then caused the town to be further destroyed by fire, and we returned, halting now and then, for the purpose of seeing whether they would not follow us. Having again arrived at the “ *Omsigatie*,” two hundred men were sent out , to see whether they could not get any cattle, and they returned with about 5,000 head of cattle, herded by 100 [Zulus], who were all killed. Thus we returned to the Togala River, where the chief Commandant divided the booty, and the commando separated.

The mercy of us, Africans, is too great ! It must now cease, for the [Zulu] prisoners, being released, have again escaped.

CAPE TOWN.

Edited by P. A. BRAND, No. 63, Bree-street.—Printed and Published by the Proprietor, P. A. BRAND, No. 62, Wale-street.

De Zuid-Afrikaan

Tros Tyrinusque mihi nullo discrimini agetur.—VIRGIL.

VRYPDAG DEN 14 JUNY 1839.

DE UITGEWEKENE BOEREN, TE PORT NATAL.

Journal der Expeditie van de uitgewekene Boeren, onder hunnen Hoofd-Kommandant **ANDREAS WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS**, (voormals van Graaf-Reinet,) tegen **DINGAAN**, Koning der Zoolas, in de maand November en December 1838;—ondernemen met oogmerk om wraak te nemen, wegens den wraadaardigen en onmenscbelykten moord van het gewese Hoofd der Uitgewekenen, **PIETER RETIEF**, en synes veertig medgezellen, en de daarop gevolgde onmenscbelyke sligting, van mannen, vrouwen en kinderen, gepleegd door **DINGAAN**, en syn volk;—almede ter herovering der goederen en bezittingen, by die gelegenheid, door hen geroofd.

Het Journaal is gehouden door den Hr. **J. G. BANTJES**, den Klerk des Volks Raad, die gedurende de expeditie als Secretaris van den Hoofd-Kommandant, heeft gegaetd:—

Des anderen daags, zynde den 9, was alles nog rustig, en wy bleven hierover, om den Sabbath te vieren; terwyl ook de vorige Zaterdag avond, in de tent van den Hoofd-Kommandant, werd doorgebracht, met het zingen van eenige gepaste Liederen, en een krachtig gebed, door den Heer Cilliers gedaan.

Des Zondags morgen, voordat de Godsdienst begon, liet de Hoofd-Kommandant degenen die de Godsdienst zouden verrigten, by malkander komen, en verzocht hen, met de gemeente te spraken, dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om zyne hulp en bystand, in het slaan tegen den vyand; dat by aan den Almagtigen eene gelofte doen wilde, (indien allen wel wilden),—"om zoo de Heere ons de overwinning geven mogt, een Huis tot zynes Grooten Naams gedachtenis te stichten, alwaar het Hem zal behagen,"—en dat zy ook moesten afsmaken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen, en dat wy den dag der overwinning, in een boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachtten, op dat het ter Eere van God gevierd mag worden.

De Heeren Cilliers, Landman en Joubert, waren opgeruimd in het gemeed, om zulks te hooren; zy onderhielden hunne gemeentens hierover, en verkregen hunne algemeene toestemming. Toen hierna de Godsdienst onderscheidelyk begon, nam de Heer Cilliers dezelve in de tent van den Hoofd-Kommandant waar; hy begon met het zingen uit Psalm 38 vers 12 16 deed vervolgens het voorgebed, en

spreek over de 24 eerste versen van het 6 Kapittel uit Jodiam of de Rigteren; besloot vervolgens met het Gebed, waarin de belofte voormeld aan God werd gedaan, en eene krachtige smeking, om Gods hulp en bystand, in het volbrengen derzelve; er werd weder gezongen, de 12 en 21 versen van voorn. 38 Psalm, en hy besloot de godsdienst, door het zingen van Psalm 134. Na den middag werd weder eene byeenkomst gehouden, en men zong verscheidene toepasselyke versen; de Heer Cilliers maakte weder een aanspraak, en verrigte het openbare gebed; op welke wyse, ook de avond werd doorgebracht.

1838-Gelofte

Oerteks 3

Afleggerherinnerings

Oerteks 3a

Sarel Cilliers se brief aan ds H van
Broekhuizen – 1866 (Onvolledig)

Doorn Kloof 14 February 1866.

Eerw. Heer,

Ik wensch uw begeerte te vervullen om in een Korte Schets op een eenvoudige wys twee voorvalle dat gebeurd is in myn tegenwoordigheid op papier te stellen dan di eerste was in het Jaar 1837 [1836] in de maand September [Oktober] toen Silkaats op ons de uitgewekene een aanval heeft gemaakt by deze was wy berig van zyne aankomst aldaar en wy trok de morgen uit met 33 Man hun in gemoed en vond hun $1\frac{1}{2}$ Uur te paard van onzen laager en toen wy hun ontmoet wierd wy dadelyk slaags met elkander ik schat het was Zes duisend [Matabeles], en van daar kwam wy vegtende en altyd rittereerende na ons Laager ik heefde hen 46 Schoten gedaan voor wy by de Laager was. onze vrouwe had in tusschen veel Kogels gegoten hun groote magt verdeelde hen in 3 hoopen. Zy gaf ons tyd om onze geweren uit te wassen en andere steene op ons geweeren te zetten en ons Lager te verschansen. en toen so verre alles was verrigd riep ik alle by een en wy Knielde Samen en bad. dat de hooge God ons dog help in deze doods benaauwdheid want in ons geen Kracht was tegen so groote menigte, Maar wacht het een geloofs vertrouw van hem [Hem] het of dat hy [Hy] ons redde, en verlossen Kan — Want Hy een Wonder doende God is die [Die] helpe Kan en al zyn schepsele in nood tot hem [Hem] roep dat hy [Hy] dog belooft te verhoren en ook te verlossen toen wy amen heeft gezegd, zeide een van ons dat wy een Wit Laken aan een zweepstok moes binden en het moest ophuste dat zy dan in hoop ons zoude verlaten, het word dadelyk gedaan toen was het in drie hoopen een groot beweging en de een deed aan den ander raport door loopen ik was gesterk, en gaf bevel in alles wat gedaan moest worden en ook met dat de Slag een aanvang zoude nemen dat ik de eerste Schot zoude doen — en dat de vrouwe hun dog geen een moeste laten horen en als van ons Kant val of gekwets word, dan niemand het moesten weten als na de Slag, ook was in de midde van ons Laager wagens getrokken alwaar op myn bevel alle Vrouwen en Kinderen samen moest wezen.

De groote getal [Matabeles] omringde ons in een Cirkel en kwam stappende na ons Lager. Ik had 2 Geweeren de een met Loopers en de ander met een Kogel geladen. Ik wachte tot dat zy op 20 treede was — Schoot ik met de loopers en toen met de Kogel. er was in ons laager 40 personen Klein & groot die geschoten heeft. Sommigen waren niet ouder dan 12 Jaaren en het behaagde God van Zyn Hemel om onze Vyand te laten verschrikken dat zy toen vlood met groot verlies aan hun Kant en aan onze Kant was 2 Dood en 14 gewond, waaronder ik een was. Ook namen de [Matabeles] al ons leef tog weg op ons Paarde. Na de Slag het ik de Assegajen by een verzamelen die door de vyand in de Lager gegooid was — de getal was

1134 — ook was van ons Paarde dood en gewond in de Laager—In den avond heeft wy zamen de Heer van de Hemel gedankt dat hy [Hy] nog geen lust in onze Dood en verderf heeft gehad.

Vyftien dagen waren wy in een stand van groote treurigheid als tusschen de lykke. De honden dragt des nachts stukke van de doode [Matabeles] in ons laager. Ik kan het niet beschryven hoe de to[e]stand van ons toen was daar heeft ik de Hongersnood gesmaak.

Daarna hebben wy 2 Malen Kommandoes gemaakt op de [Matabeles] de eerste Maal waren wy 107 Man en ons Heer gaf hen in ons hand dat zy zelf een groot neerlaag kreeg en wy een aanzienlyk buit nam. dat er weer een leeftogt voor ons was. De Tweede Maal was 330 Man en God gaf hen in onze hand. Naar myns inziens is op dit maal aan onze Vyand omtrent 2,000 gevallen toen is zy gevlugd tot waar zy thans nog is — Zy wiert van plan veranderd daar wy niet naar Zoutpansberg wilde gaan om naar Natal te gaan want met ons laatste Kom[m]ando is de Heer P. Retief naar Natal geweest en heef de land van Dingaen onder voorwaarde gehandeld, voor een getal Beeste die Sinkojala van hun gestolen had, die de Heer Retief belooft van Sinkojala te hernemen.

De land in zyn omschrywen van de Tugela tot aan de Umsomvobo Revier — De Heer Retief ging naar Singojala en brag hem zelfs over de getal en de Heer Retief was met 65 man so als het toen verder is gebleken by geschrif dat nog aan de doode lichaam van Retief was gevonden en na de onderhandeling met hoog verraad moes Retief met alle die met hom was de Martel dood ondergaan en toen zond deze Dingaen zyn moord bende op ons af daar wy uit elkander te Blaauwkrans & Bosmans Revier zy vielen voor het dag was op ons aan en vermoorde over de 500 Mans[,] vrouwen & Kinderen. Wy zetten ons tegen toen het dag geworden was — met 5 Man aan de Boshmans Revier en wy was lang zaamerhand gesterkt en de Heer gaf de [Zoeloes] in ons hand dat aan zyn Kant op die dag myns inziens over de duizend [Zoeloes] is gevallen.

Na deze trok P. Uys en H. Potgieter met 300 man tegen Dingaen uyt, maar beide die Hoofden Kende de Heer niet zy ging op eigen Kracht en wierd geslogten de Heer Uys met nog elf man viel in dien Slag en onze Com[m]ando vlugt voor onze vyande de [Zoeloes]. Het was toen naar met ons gesteld. Potgieter trok met omtrent de helfte van onze menschen weer Drakensberg over en leed ons in steek. het was op het punt dat wy het land zoude verlaten en opgeven en ik verzocht dat zy toch zo lang zoude blyven tot ik en nog twee met my eene reis zoude doen na de Kolonie om hulp van onze mede landgenoten te vragen, en als wy dan geen hulp zoude krygen, dan wy dan de land zoude opgeven, waaraan ik niet denken kon en alle stembden het toe. Toen maakte ik my dadelyk gereed met Frans Hatting[h] & Willem Pretorius deze reis vaardig. Hatting[h] ging tot digt aan Graaf[f-]Reinet. Ik tot aan de Hantam. Wm

Pretorius tot aan Winterveldt, en wy kreeg een zwak hulp die toen ons kwam helpen. Het was P. Jacobs[z] en A. Pretorius als hooft met de menschen die hen vergeselde om ons te komen helpen in een woord een Generaal Generaal onder ons gekozen namelyk A. W. [J.] Pretorius in onze Kommando werdt toen zamen geroepen en de getal beliep op 417 die toen ten Krygt kan gaan, ieder denk er over hoe klein onze getal was tegen so een magtig vyand, en hoe onmisbaar Gods hulp voor ons was. Ik sprak met onze Generaal en Kommedanten [*Kommandanten*] en ook met de Veldtcornetten dat wy in onze gebeden de Heere moesten zoeken en van hem [*Hem*] moesten afbidden dat Hy dog met ons in de Kryg moesten gaan. Zoo als de Heer met Mozes en Josua en den regters en vroomme Koningen was. Ik verzekerde een ieder, dat als de Heer met onz sal zyn, dat wy het zal overwennen, maar als de Heer niet met ons zal wezen dat het met ons maar sleg zal afloopen. ook dat wy alle zonden moesten verlaten en ieder in zyn vak hunne menschen moeten vermanen dat wy toch alle zonde wegen moesten verlaten ook alle gekyf en dat zy toch geregeld tot de eere dienst van de Heere moesten komen, elke avond en elke Sabbat dag en alle gaf my gehoor en onze Generaal was het met my eens. Wy trokken met onze laager tot aan de Tugela Revier. Daar moesten wy wachten na een deel menschen die nog niet by ons was. In de avond God[s]dienst stelde ik het alle voor hoe de Heer van zyn Hemel met alle de Bybel Heilige was en zoo zoude voor de Heer leefde in dat zy zulks de Heer belofenis deed. Als de Heer hunnen vyanden in hun hand zoude geven, en na deze God[s]dienst sprak onze Generaal met my er over dat het in zyn hart was om ook aan de Heer onze God plegtig een belofte te doen en te beloven op deze wyse. als de Heer onze God onze vyand in onze hand zal geven en wy op een dag de vyand zal overwinnen dat die dag, wy de Heere belooft in zyn eredienst te heilig als een bid en gedenk en dank dag elk jaar en dat wy het aan onze Kinderen zal vertellen en als wy de land zal winnen en het onze woning zal worden dat wy ook de Heer een Kerk zal bouwen in ons midden en ik vond my er over diep bezwaard en zy tot hem. myn Heer ik bevind my er onder bezwaard dat wy die dag zal vergeten en ook zal verwaarloozen en dat de toorn des Heeren dan tegen ons zal ontbranden en dat wy grooter oordeel kan wagten, maar zyn begeerte bleef het ook en ook ik wierd begeerig om tot dit besluit te komen. Ik sprak verder dat wy allen er over moest spreken die op de Kommando was en so ver ik het weet heeft allen het goedgekeurd, en wy vertrek tot op een Plaats die danskraal daarna de naam kreeg — daar zoude het plegtig plaas hebben. Ik wierd er toe gekozen en het te doen, in tegenwoordigheid van allen — de Generaal liet allen byeen komen en ik maakte een aanspraak omtrent onze voornemen en of het onze aller begeerte het is of wy deze plegtige beloften aan een Heilig God van Hemel en aarde zal doen dat ieder onder deze belofte word begrepen die thans hier byeen is en dat wy ook aan onze famielje het zal gaan zeggen die in de lagere is. Ik

stelde alle voor aan de belofte door Jeftha gedaan en wat hy aan zyn dochter zeide daar de belofte op zoude toepasselyk worden dat hy zyn mond heeft open gedaan en dat hy het niet zoude kunnen terug trekken dan is dat zy toen zeide — myn Vader heb jy de Heer een belofte gedaan, volbreng het aan my. Maar laat nu twee maagden van my af — dat ik eerst af gaan tot myne Maagden en op de Bergen — myn maagdom gaat beweene en daarna aan haar zyn belofte volbragt heef — dan ook wat David zegt doet belofte en betaal ze den Heere — het is beter dat wy niet beloofd dan dat wy beloofd en niet betaal.

Daarom myn broeders weet het dat wy ook als op de punt staat om onze mond open te doen om die groote God, die [*Die*] in de Hemel een ontoegankelyk licht bewoont een belofte belooven — Hy zal het hooren en weet het als by onze verlosser [*Verlosser*] zal wezen en aan ons een zegen pratende overwinning zal schenken dan het dat een wettig schuld is dat de Heere het dan van ons zal eischen dat wy het de Heere elk jaar betalen moet op die wyze sprak ik allen aan ik wierd gesterkt in de — deze [*ik wierd gesterkt in deze*] belofte plegtig in myn gebed, in de naam van de Generaal en alle de hoofden ook in de naam van het algemeen en ook in myn naam en dit in geschied naar myn beste herinnering op Donderdag[*Zondag*] den 13[9] December 1838 — en van toen aan elk avond wierd het in onze gebeden herhaald, by elke avond God[s]dienst oefening van myn en de Kom[m]a[n]dant Carl Landman tot op Saterdag[*Saterdag*] de 15de toen word de Kom[m]ando van de vyand door een patroelje ontdek, die in de rigting naby ons lager was en die avond wierd onze belofte hervat en als het ware vernieuwd — want wy allen ons in doods nood bevond en het niet wis wat Godsbesluit met ons was — De Heer zegt myn raad zal bestaan en ik zal al myn welbehagen doen toen wy bevryd werd van de Kommando dat wy dadelyk met een Paarde¹

¹ Die res van die brief het nie behoue gebly nie.

10
Soepm. dat het my alle soorten amnestie verlaten en
vader in Syn van. In die amnestie werden vermaant
dat men niet alle soorten amnestie verlaten, ook alle
gehoort dat sy toch gevoeld het de een dienst aan
de Heere amnestie hebben, alle amnestie alle Sabbath
dag, en alle geformde schone amnestie amnestie was het
ant my een. De Heere amnestie was langer tot aan de
Engela Heere. In de amnestie my verlaten. In die
dat amnestie die vragant kwam was. In die amnestie
Liddonist dit is ik het alle amnestie in de Heere amnestie
Liddonist met alle de Heere Liddonist was en sy de alle
amnestie Heere Liddonist in dat sy alle de Heere Liddonist
died alle de Heere Liddonist verlaten in die Heere
Liddonist amnestie, en in die Liddonist Liddonist amnestie
amnestie amnestie amnestie dat het in Syn had was amnestie
amnestie Heere amnestie Liddonist amnestie te amnestie
en te Liddonist op die Heere, alle de Heere amnestie God
amnestie amnestie in die Heere Liddonist amnestie amnestie de
amnestie Liddonist amnestie, dat die Heere, my de Heere Liddonist
in Syn amnestie te Liddonist als een Liddonist amnestie
dank dagely, jaas en dat sy tot een amnestie Liddonist
dat verlaten en alom de Liddonist Liddonist en het amnestie
Liddonist dat sy ook de Heere en Heere Liddonist
amnestie in die Heere my amnestie die Liddonist en
sy tot hem, myn Heere ik Liddonist my amnestie Liddonist
dat sy die Heere Liddonist amnestie Liddonist amnestie en

in dat de toon der Kermis dan tegen ons zal uitbreiden
en dat wy voort in Breda van Breda, maar syn bequame
Uitbreiden en ook ik word beging om tot dit behoud
te komen. Ik sprak verder dat wy allow erover moet
spreken die op de Kermis was en so ver ik het weet
Lukt allen het goed getuurd, en wy vertrek tot op een
Plaats die dan traak daerna de naam heeft - daar
ende het Dichting klas hebben. Ik word er toe gekozen
om het te doen, in tegenwoordigheid van allow. de
Generaal liet allen by een komen en ik maakte een
raus spraak en stund over verzoeken en of latouwe
altes bequame dat is en een deze plechtige belofte aan
een Heilig God van Hemel in ziele. Zal doen dat
eider altes deze belofte word begripen die thans hier
lygen is en dat wy ook aan een Kermis het zal
gaan zeggen die in de Lagen is. Ik stelde alle een
aan de belofte der Lichte gedaan en wat by aan syn
Wachter ziele dan belofte op een de toepassing
worden dat hy syn woord heeft een gedaan en
dat by het wat de Kermis terug hebben dan
is dat by toen ziele van de Vader het ja de Kermis
een belofte gedaan - belofte het aan my, maar
laet me twee maanden van my af - dat ik niet of
gaan tot myne Maagden en alle Berges. myne
maagden gaat bereuen en deerne van haar Lige
belofte belofte laef - dan ook wat David zegt
dat

Wat belofte en belofte te den Heere. Het is betide dat
my niet belofte van dat my belofte en niet belofte
Lauren myn bevelen want het dat my ook al of
de Staat Staat een een maand open te Hoer om die
grote God. Die in de Heere een onbegrijpelijk
licht beweent een belofte te beooven. Het zal dit beooven
en niet het al of my een verlosser zal voeren. en
aan een een eigen verlosser verlossing. Het zal
den dat het den een vettig schuld die het de Heere
het den van een zal denken dat my tot de Heere
elk jaar be toren weet op die wijze. Het is ik
elk van ik vind gewent. en de. Het belofte
plecht in myn gebied, in de naam van de
Heere en alle de beooven ook in de naam
van het beooven en ook in myn naam
en dit is gewent naar myn beste beoovening
op Vrijdag den 13 December 1898. en ook
teer een een maand werd het in een gebied. Het
haalt. by alle maand. Het is gewent van
myne en de Heere. Het is gewent tot op
Zaterdag. te 15 de toren werd de Heere van
de verlosser. Het is gewent. die in de
richting van een lager was en die maand werd
my belofte. Het is gewent. Het is gewent
want my al of een in Heere. Het is gewent
het niet was met God. Het is gewent. -
de Heere. Het is gewent. Het is gewent
al myn. Het is gewent.

Oerteks 3b

Sarel Cilliers se Sterfbeddiktasie – 1871

GESCHIEDENIS
VAN
DEN ORANJE-VRIJSTAAT,

IN VERBAND MET

EENE KORTE GESCHIEDENIS DER AANGRENZENDE
KOLONIEN, VOORAL DER KAAPKOLONIE,

VOLGERS

BEZWOREN VERKLARINGEN DER VOORTREKKERS, EN DE ARCHIEVEN,
DOCUMENTEN EN PROCLAMATIEN,

MET SCHEDEEN EN KAARTEN OPGELUISTERD

DOOR

H. J. HOFSTEDE Jr.
Vrederechter van den O.-V.-Staat.

SGRAVENHAGE,
D. A. THIEME
1876.

'n Skandering van bl 50-66 in Hofstede (1876) volg hieronder.

Met "Wijs" & "Wys" in die teks word Uys bedoel, terwyl "Bikers" verwys na Biggar.

In die lig van die ander meer tydgenootlike Oertekste is die 7 Desember datum van eerste Gelofte-aflegging 'n vergissing ten koste van die 9de.

Die name "Andswiel" en "Aachveld" verwys waarskynlik na die sendeling James Archbell wat onder die Barolong en by hul opperhoof Moroka gearbei het. Die samestellers is dankbaar teenoor dr P.W. Möller vir hierdie inligting.

Ik laat hier het journaal woordelijk volgen van den Heer Charl Celliers, een man door geheel Zuid-Afrika zoo wel bekend, een stuk, dat op zijn sterfbed door hem geschreven is en mij door de welwillende hulp van den W. Berw. Heer H. v. d. Merwe, predikant te Cronstadt, en de Heeren Jcs. De Kock Jr. en W. S. Van Rijnveld (ook reeds overleden) gunstig beschikt werd, men zal hieruit bemerken, dat mijn verhaal niet geheel met 't zijne overeenkomt, daar vele omstandigheden mij door vele anderen gansch verschillend zijn voorgesteld, en een ieder nu voor zich zelve over de verschillende opvattingen zal kunnen oordeelen.

JOURNAAL VAN WIJLEN DEN HEER CHARL CELLIERS, OUD-DUIERLING DER N. G. GEMEENTE KROONSTAD, ORANJE VRIJSTAAT

Ik bekeer het, dat ik van hoger hand in staat worden gesteld, om de waarheid, ter neder te schrijven, want onzen God heeft „de waarheid lief.” Ik zal dan in het kort, drie slagen, te wij als uitgewekene emigranten, met onzen grooten vijanden, De Kaffirs hat eens met „Motzalikatze,” daar na met Dingaan de eerste maal met „Metzalikatze” in aanraking aan VaalRevier, ik was op een commissie na Zoutpansberg toen het plaats vondt, daar er een bittere Moord en een roof toen plaats had, en toen ik bij onze lager weer kwam, na verloop van drie Maanden, vondt ik onze Lager, in eene treurenswaardige Staat, veelen was vermoord, onze Vee, was grotendeels door de Vijhand wegge-

voerd, met diep gevoel zag mijn oog, de gewonden door de vijand, die nog bitter lijdt, Mijn hart was als gebroken, en wij is terug gegaan tot aan RhenosterRevier toen trokken een deel van ons terug, na Valsch Revier en wij trek tot aan „Vechtkop” boven Rhenoster Revier, aldaar krijgt wij tijding door 2 Kaffir, dat de commando van Matzalikatze weder naar ons komt en dat Zij aan VaalRevier was, wij zend een rapport aan die aan ValschRevier was, om met spoed te komen ons toch te helpen, maar toen zij de rapport kreeg, trok zij met spoed en vlug, tot bij Marokko, Wij zonden 2 spionen, om de waarheid er van te weten, en een van hen ontdekte de vreeselijke Commando, van dat wij berigt van de Commando ontvangen had, hebben wij onze Lager in een, ook met Doorntakken zoo voorzien, zoo als wij het doen kon, in de morgen vroeg trokken wij uit onzen lager, met 33 Man

de Kaffirs in gemoed, en wij vond hun op ander half uur te paard van ons Lager, en toen zij ons zag, verzameld zij hun, met groote spoed, en gaat in eene rigting zitten, de een tegen de ander, en wij reedt tot op 50 treden afstands, Ik had een Hottentot die de taal goed kon spreken, ik zeg dat hij haast en duidelijk met hun spreken moeten, en dat hij hun moet vragen wat wij aan hun voor kwaad heb gedaan, en waarom zij gekomen is om ons te vermoorden, en ons van onzen goet te beroven, en toen om ons te vermoorden, toen zij dit hoorde sprong zij alle op, en zeide „Matzalikatzi *alleen die woord!*” Wij sprongen van onze paarden, af, en schoot zoo geweldig als wij kan, op onzen Vijand, er was een harwar tot ik mijne See schoot heb geschoten toen geraakte zij, in eene rigting en verspreide zich in eene andere rigting, om ons om te lopen, en Vas te keeren in door de groote Mag die wij tegen ons hadden moeten wij gedurig rittereeren en vegtende tot dat wij bij onze Lager komen; velen sneuveld, eer wij bij onze Lager kwam. Ik heb 16 Schoten op den vijand afgeschoten, eer wij bij de Lager kwam, daar weinig schoten mis was, en dat ik ook 2 en 3 in een schoot, heb getroffen. Toen wij bij de Lager hadden onze vrouwen, een groot getal kogels gegoten, de Kaffers verdeelde hun in 3 hopen, op een afstand van onze Lager, wij hebben het geschat 2000, in elk hoofd, Zij gaf ons tijd

om onze geweren uittewasschen en ook om onze Lager, meerte voorzien, en alles reg te maken, dat wij dach dat nodig was, toen roept ik alle bijeen deed een kort aanspraak daartoe strekkende, dat wij een Heilige God, die een Almag bekleed, in hemel en op aarde, en dat wij ons zamen, voor hem moeten verootmoedigen in onze gebed tot hem, in zijne hemel, en dat alle in hun hart met mijn moeten Bidden, en wij knielen allen zamen, ook onze vrouwen en kinderen, en ik bad tot God, dat hij in grondelosen genade toch op ons in dese grooten noot, Moeten zien, en als het in zijn raad bestaan kan, dat hij ons niet verlaten moet, en dat hij ons moet sterke, om onze Vijaad tegenstand te bieden, en zoo voort, toen het alles klaar was gaf ik bevel, wat verder gedaan moet worden, en ik nam de bewinc, want ik zag dat verzaagdheid in die mannen was, die door ons tot die einde was gekomen, ook stelde ik voor, dat geen vrouw of kind zich moeten laten horen, ik heb 7 Wagens in te midden van de Leger getrokken, alwaar de Vrouwen en kinderen in moeten gaan, als de gevecht een aanvang neemt, ook was het mijn bevel dat wanneer de Kaffers tot ons komt, allen moeten wagten, dat ik de eerste schoot doen, het is ook alzo gedaan, toen was er iemand die het voorstelde, dat wij een witte laken aan een Zweepstok moet binden, en het moest ophijzen, en ik keurde het goed, het word gedaan, toen kwam er eene groote beweging in de 3 hoopen en daar gaat rapport, van de eene hoop naar de ander, en Zij kwam dadelijk en omringde onzen klijne Lager, zoo dat er niets door kon, en toen kwamen zij aangestap, Ik had 2 geweren, een was met loopers en de ande met een kogel geladen, toen zij op omtrent 30 treden was, schoot ik uit de Loopers, en nam de Andere geweer, het was vreeslijk de geweld die de Vijaad deedt, om de doortakke uitterukken, maar de takke was door de mikke de kettings doorgestoken, de Wagens was tot meer als een half voet, na de buitenszijde versleept, de Wagen daar ik bij was, had van de buitenkant 72 steken door de „zijl“, toen de slag voorbij was, van onzen kant 2 Man gedood en 14 gewond, daar ik een van was, om de Lager was van de vijand 430 gedood, in de Lager was 1137 assegaijen gegooijd, ook van ons paarde was 2 gedood en een gekwets, de Vijaad nam toen ons geheel

leestogt weg, ik had een Vrouw en 7 kinderen, en was zonder
 koorn, of Millies, en was buiten staat om te Jagten, het was
 eene bittere proef die ik gesmaakt heef, Mijne kinderen huilde
 van honger en ik zelf, en niets had om mijne kinderen te geven.
 15 dagen duurde het, dat wij in de Leger moet blijven, toen
 kreeg wij ossen van de Heer Andswiel, en dan ook van on-
 bede Broeders, die na „Marokko”, was geweest, toen zij de
 rapport van ons heb gekregen, Toen was wij doch weder ui-
 desen door gods Genade verlost, iets is mij vergeten met de
 aanval op Vechtkop was kinders en alle die een schoot kon doen
 40 tal toen wij bij Morocco, en de Eerwaarde Heer Aachvele
 kwam toen had hij en Mevrouw in ons groot behoefte in ons
 Hongersnood voorzien met Kafferkoorn en ook Millies. Wij
 begeerde toen groot om een komando op onzen Vijand te doen,
 en wij deed aanzoek om hulp van onzen mede burgers te vragen,
 die aan „deze zijde van Groot-Revier was, maar de Brittische
 „Gouvernement” belet het geheel, Met eene bedrijsing, als ons
 „niemand help, dat die swaar zoude gestraft worden, het was
 „ons eene bittere proef, en de nood drong ons, dat wij met 10”
 „Man het ondernam, om tegen de magtige Vijand op te trekken,
 „en onzen God gaf hem in onze handen, dat wij hem een groot
 „nederlaag gaf en 6000 Beesten van hem nam, en niet een van
 „ons gemis, daarna gingen wij andermaal met 330 Man tegen
 „hun, en op deze keer, Gaf de Heer onzen God, hem weder
 „in onze handen, dat wij hem ten onderbragten, en over de
 „3000 van hun sneuvelde, zoo dat zij toen hun land verliet,
 „en wat de zijne was, is de onze geworden, toen was wij hir-
 „kinde op twee gedachten, of wij naar Natal zoude gaan, of
 „Zoutpansberg waar de Heer Retief, die eene Commissie had
 „naar Natal, om het te gaan onderzoeken, of het in hare
 „Majestijts magt behoren, en hij kwam terug en verzekerd ons,
 „dat Natal nog Vrij was, en ook dat hij bij Dingaan,” was, en
 „dat Zij de Grond had afgestaan van de „Tugela” tot aan de
 „Umzomvoote” Revier, onder voorwaarde dat „Synkonyella,” van
 „hem Dingaan 900 Beesten had genomen, als de Heer Retief de
 „Beesten van hem herneemt, dan was het Grond, zoo als ik
 „gezegd heb, aan ons afgestaan, toen nam wij onze trek daar-
 „heen, Maar de eene Wee was voorbij, daar komt een ander

„weder aan, toen wij aan de „Tugela” was, Blaauwkrantz tot aan de Boesjesman's Revier was, trok de Heer Retief met 100 Man naar „Sykonyella”, en zonder een Schoot, nam hij van hem over de 1100 Beesten, en bragt het met 65 man volgens akkoord na Dingaan, voor de grond vernoemd, Maar helaas wat een Zwarte wolk hing over onzen hoofd, Zoo als wij vernomen heeft, was een „Zendeling” bij Dingaan, intusschen dat de Heer Retief weg was, vraag Dingaan aan hem, welke Menschen de uitgewekene was, en dat hij toen aan hem heeft gezegd, *dat wij iceyloopers van onze Koning was*, en ook dat hij de *Zendeling* verder gevraagd heeft, hoe hij denkt, dat hij met de menschen zoude doen, en zijn antwoord was, dat hij het zelfs moeten weten, wat met zulke rondlopers moet gedaan worden, Zoo verre wij vernomen hebben, met de komst van den Heer Retief, bij Dingaan, was hij regt vriendelijk, en hij voldeed aan zijn volle begeerte, in hunne Onderhandeling, vroeger omtrent de Grond, onderteekende hij, en toen verzocht hij de Heer Retief met zijne gezelschap om met hem te komen *eten en drinken* als zijne vrienden, en daar bars de Verraad los, van een *Marttedood*”, die zij allen ondergaan, moeten, maar onze God zag het, en ram ook Zijne besluit, van zijn Heilige troon, wij was wagtende op onze gekozene Gouverneur, van Dingaan's land, maar de eerste bericht die wij van hem ontvingt, was eene zware Commando, van Dingaan, die een moord onder ons, wreed en Bloeddorstig deed, Zoo dat van ons uitgewekene over de 500 dood bleef, Onze God begeef en verlaat ons dog niet geheel, Wij erkenne de Heer van zijn hemel zag op ons in genade neder, en hij sterk ons met kracht, die ons nog in het land der levende bevind, onze wapenen tegen onze vijand, op te nemen, en ik kan het getuige ik gestreden had, en dat ik met Jephtha, mijn leven als in mijn hand nam, met 5 Man verloste ik eerst de Leger, van Gert Barends, die op het punt stond om omgekomen te worden, door de groote mag der Vijand, de Lager was aan de eene Zijde, wagens getrokken als een halve Maan, toen wij op een afstand van de Lager kwam, en ik de groote gevaar zag, van een gruwel die er gebeuren zou, zeide ik aan mijn mede Broeders, houd toch God voor oogen, en laat toch geen bange haar op U hoofd zijn, „en Volg mij, en wij gaven

„onze Paarden de Volle toom, en ik verhief mijn Stem zoo hart,
 „als ik schreeuwen kon, want ik zag dat de Kaffirs snel om te
 „Lager liep, om ware het open was intestormen, Ja, was 5
 „Minuten later gekomen, dan was de geheele Lager een „Bloedbat,
 „maar onze groote God, verhoede het, en zeide aan onzen Vijand
 „tot hiertoe, en niet verder, Onzen Vijand werd verschrikt, en
 hun hand wierd versagd, en 5 Man verlostte het Leger, door
 Gods hulp, de Boesmans Revier was Sterk, en 5 Man dreef hun
 in de Stroom, van de Revier, en meer van hun is verdrinken,
 die wij dood geschoten heeft, Ik heb daar geschoten, dat de
 loop van mijn geweer zoo warm was, dat ik bevreesd was, als
 ik de „Kruid“ in mijn geweer deede, dat het in brand zoude
 vliegen, Na deze slag jaagd wij de Leger voorbij, in eene rigting
 op een andere deel Kaffirs, die nog aan deze zijde van de Revier
 was, wij dreven hen een Berg over, met groot verlies van hun
 kant, ook was wij vermeerd, ik denk omtrent 12 tal, en toen
 wij agter de Berg, kwam, daar vond wij de paarden van de
 Lager door de Vijand, zamen genomen Wij namen de Paarden
 allen in onzen bezit, en zond dadelijk de Paarden na de Lager,
 en liet weten dat zoo veel mogelyk met spoed ons zoude ver-
 sterken, toen zag ik ook Vee, die de Vijand wegdreef, en ik
 woude op de Berg daar het effen was, voortjagen, om de vee
 voor te komen, om het te hernemen, maar toen wij op de Berg
 kwam, Zag wij een ander benden, als ik wel seg 6 Man, hule
 ook dreef en van Verre op hun schoot, wij geraakte dadelijk in
 een harde gevecht, alwaar wij in aanraking kwam, op de plek
 bleef, 11 dood liggen, en wij rand hen zoo geweldig aan, een
 groot getal sneuvelde tot dat wij hun in een Spelonk dreven,
 wij namen toen onze rigting om de Vee te vernemen, en wij
 kwamen waar de Rensburgers, met nog een andere deel Menschen
 vast was gekeerd, op een Klijne Kop, een groot menigte was
 om de Kop geschaard daar geraak wij in eene nieuwe gevecht,
 de Kaffirs was eerst nog moedig, als wij onze Schoote afschot
 vlugten Zij, met een groot geweed op ons stormen, wij, keerde
 daar van onze paarden, niet afklimmen maar schoot van onze
 paarden, mijn bevel was dat in rittereeren wij onzen geweren
 moeten laayen, zoo spoedig wij kunnen, dan keerde wij telken-
 male om, en kom dan spoedig tot op eene klijne afstand van

hun, zoo geschied herhalende malen, ook wierd wij gedurig versterkt, door nog andere die bij ons kwam en onzen vijand's hand, wierden hoe langer hoe meer versaag tot zij ons den Nek keerde, en vlood voor onze aangezigt, toen had wij door Gods genade, ook weder de Overwinning in eene weede ging het toen voor, er was geen tegenstand meer, wij d'even hun op een hoop, Ja, zij werden door ons overrompeld, tot dat zij in een Spelonk door ons gedreven werden van een Berg, ik zeide dat wij de Vee moet nazetten, om dezelve te hernemen, toen kwam wij op de Plaats waar de Moord van een deel Menschen, toen zij na elkander vlugten, de Vijand hun agterhaalde, ik ben ooggetuige van Kindertjes met luijers aan de Armen van de Moeder bloedig vermoord lag. — Ik riep tot mijn Heer en Zeide: O' mijn God zal de bloed van eene Zuigeling niet gewroken worden, Verder was de Vee op een Berg de opgang was gevaarlijk, onze Paarden afgemat, en veele harten waren verschrikt toen zij desgelijks zag, Ik zeide dat het nu geen tijd van wee klagten, want de Heere had de Vijand in onse handen gegeven, laat wij hun vervolgen, en de Vee hernemen, ik jaag voor maar 10 Man Volgde mij, Ik ben toen gegaan tot onder de Berg, waar eene groote Commando was, op de Berg, Ik achte het toen niet raadzaam, om de Berg op te gaan, met 10 man, Zoo blijft de Vijand in bezit van een groot getal Vee, toen ging er een kommando naar „Dingaan,” maar helaas ditmaal is het aan onse kant verloren, Piet Wijs, een Dappere kommandt is gevallen met 10 Man, toen weder een bittere wee, de Kommandant Potgieter met meer als de helft van de Menschen trok de Berg uit, wij word toen groot verzwakt, wij was toen in 2 Lagers, de een was in Boesman Revier, en de Ander aan „Tugela”, en Dingaan zond weder een kommando op de Lager aan Boesmans Revier, die weder eene aanval Maakte, dit maal is niemand van ons gevallen, Maar van de Vijand zijn veele gevallen, Toen wou de Meerderheid de land verlaten maar daar kon ik niet aan denken, Ik maakte toen afspraak dat wij met onze 3 uit zoude komen, om te Zien of wij geen hulp kan krijgen, en met onze terugkomst, als wij geen hulp krijgt dan zou wij de land verlaten, om als afgevaardigde te gaan het was ik, Frans Hattling, Willem Pretorius, wij kregen hulp

van Andries Pretorius, hij kwam met een deel Mense, en ook Piet Jacobs, zoo brag wij dan een kommando te zamen van 400 Man, daar trok wij mede uit onder groot bezwaar met zoo een klyne Getal, tegen zoo een magtig Volk als Dingaan was, wij zagt het, en als de Goede God, niet met ons zoude gaan, dat wij weinig hoop van Overwinning, zag ik na mijn vermogen om alles duidelijk te maken, hoe wij als Bidders, moeten worden om het van de Heere af te smeken, dat hij met ons in de banier moeten gaan, zoo als met Moses, en met Joshua, Ik stelde het hun voor als de Heere niet met ons was, dan gewis zal wij het verloren. — De heer Andries Pretorius was onze gekozene Generaal, op deze commando, hij sprak met mij ook Ik met hem, over de belofte die de Bijbil heilige heb gedaan, dat ook wij de Heere eene belofte moeten doen, als de Heere ons de Overwinning, tegen onze Vijand zoude geven, dat wij dan die dag als een „sabbath elk Jaar zoude hyligen, Maar ik stelde het voor wat Daved zegt, doet belofte maar betaald zijde de Heer, het is beter dat wij niet beloof, als dat wij beloofd en niet betaal, het was dan zijne begeerte dat wij te zamen hem een belofte zoude doen, daar was noch een deel menschen, ook een Commandant die niet bij ons was, Ik zeide aan hem dat het uitstel moeten hebben tot dat Cobus Wys,” tegenwoordig was, hij kwam aan Tugela bij ons, en wij sprak toen met hem, en het was toen ook zijne begeerte, dat het gedaan moet worden, ook de Veldcornetten, toen kwamen wij tot de besluit, dat wij de Heere, onze God eene belofte pligtig zoude doen, als de Heere met ons zal gaan, en dat hij onzen Vijand, in onzen handen zoude geven, dat wij de dag in elk jaar de Heer zoude „heiligen”, en zoo door brengen als een Sabbathdag,” Van daar trokken wij tot „danse Kraal,” daar was besloten dat het toen gedaan moest worden, en het was de gevoelen, dat ik het in de naam van allen zoude doen, En de Generaal zijn order was, dat niet een Man afwezig zoude zijn, als het plaats hebben Het was op den 7de dag der Maand December 1838 ik voldeed in mijne zwakheid, aan de begeerte van alle de ambtenaren, ook wis ik dat de Meerdere deel van de Burgers er ook voor was, Ik ging op een kanonwagen staan, en de 407 Man, was om mij geschaard, Ik deed op een eenvoudige wijze zoo plegtig

als de Heer mij er toe in staat heeft gesteld, dat ik mij herinneren kan onder deze bewoording: „Mijne Broeders en medelandgenooten, hier staan wij thans, op eene Ogenblik voor een Heilige God, van Hemel en aarde, om een belofte aan hem te beloven, als hij met zijne bescherming, met ons zal werven, en onze vijand in onze handen, zal geven dat wij hem overwinnen, dat wij die dag, en de datum, elk jaar als een verjaarsdag, en een dankdag, zoo als een Sabbath, en zijne eere, dienen zal, doorbrengen en dat wij het ook aan onzen kinderen zal zeggen, dat zij met ons er in moeten deelen, tot gedachtenis, ook voor ons opkomende geslagten, en als iemand is die er onder bezwaard bevind, dat die dan van deze plaats, weg moeten gaan, Want de eere van zijn naam, daardoor zal verheerlijk worden, dat de roem en eer van overwinning, aan hem zal worden gegeven. Ik zeide ook verder, dat wij in de gebed zamen moeten deelen, die tot den troon van Zijne Genade zal worden opgezonden, en zoo voor, en ik bereyde mijne handen, na de Hemel uit, in naam van ons allen, Verder elk avond, en ook de op handen zijnde Sabbathdag, heb wij bevestigd in onze gebeden, en elk avond was op 3 plaatsen een avond godsdienst, de Heer was met ons tot op de 15de trok wij ons lager aan de Bloedrevier die na de slag de naam kreeg, daar was een patrolje uit, de rapport zond dat de Commando van Dingaan is ontdekt wij trok dadelijk met onze Commando, daarheen, de Commando was op een Berg, een deel laat hem zien, op een hoek van de berg, daar een pad opging, Maar zoo als mijn Nader is de Berg geheel om krans en waar de pad op gaat, was 2 ruwe kloven en elk kloof was een Commando, als wij de berg had opgegaan dan was wij door de 2 Commando's geheel vast gekeerd, ik wou dat wij dadelijk een aanvang zoude maken, Maar de Generaal zeide dat het te laat was, en dat wij de Aanstaande morgen moeten gaan, Ik stelde voor dat ik met 50 Man moet gaan om hun van de Berg aftelokken, tot op de Vlakte, en dat de andere mij in gemoed moet komen, maar mijn plan wordt niet gedaan, ik had mij er over ontevrede gevoelde, maar van achter heb ik ingezien, dat het goed was, dat wij die dag niets aan hun heeft gedaan, Want de Heer zeide, mijn raad zal bestaan, ik zal al mijn wil behagen doen, De avond keerde wij

weder naar onze Leger, ik kan onmogelijk voorbij om alle opmerksaam te maken, hoe de Heer in ons heilige voorzienigheid ons op een plaats bestel, waar hij het bepaald had, waar de slag zou gebeuren, er was van de Weste kant een sloot, die hem in Bloed Revier opende, en de Wal was aan de kant van de Lager van, 14 voet hoog daar geen Mensch uit kan, dan Bloed Revier, had een Zekoegat, die zeker 1400 treden lang was, die was aan de Oosten kant, het kom Mijn voor, of de Zekoegat in de Sloot regt haaks was, Zoo was de lager van twee kanten, door Gods Voorzienigheid verschanst, anders was de Lager op opene Grond, Dan denkt ik het had God het niet verhoedt; ingenomen door de Kaffirs want de Magt was groot en de Kaffirs zijn dapper, Maar toen hadden zij van twee kanten, open Grond om op de Lager Storm te Jagen, God behaagde het dat wij de korrel zien kon, op den 16 kwam zij op de lager a, Met een grooten Moed, en als ik reg zegt, het de Kaffirs 4 malen op stormen aangelegd, en ieder maal is zij terug geslagen, toen kon men het duidelijk Zien en hooren dat de Kapitein, herhaalde hun weder tot stormen woude hebben, maar de Volk weigert zulks te doen, toen de stormen geheel ophield, eerst bij de Zekoegat was er een groote getal die de Water niet kon door is daar agter hunne Schildvelletjes blijven liggen, en wij krom over de lager tot dig aan het water, in een nader rigting, en schoot hun dood, en toen zij het zag dat ze allen, dood zoude geschoten worden, toen vlugde de ander Kaffirs, met een groot verlies, toen was in de Sloot nog, Ik riep vrijwilligers uit om de Sloot aantevallen, en met 80 Man gaat wij na de Sloot, de Sloot was wijd, en de Kaffirs was de een tegen de ander, zoodat zij hunne armen niet konde gebruiken, om met hun Assegaai te gooijen, een Kaffir gooide uit, en trof een Man, door zijn bouts, Wij schoot onze Schoten op hun af en aan de andere zijde kan de Kaffirs, gemakkelijk de Sloot utgaan, want daar was geen wal, en toen wij de Wal zoude aaranden, was ook een groot deel, van de menschen, tot die kant van de lager gekomen alwaar de Stad was, en met dat zij uitvlugt, schoot de Lager op hun geweldig, de Kaffirs die daar in de Sloot met de Slag gevallen is, was over de 400, die is geteld, toen gaf de Generaal bevel, om de poort te openen, ieders paard was

op bevel reeds opgezadeld, en wij jaagt toen de Lager uit, toen is het vervuld, daar God zegt, door eenen weg, zal uwe vijanden tot mij komen maar door Heeren zegen, zoude zij voor U aangezicht vlieden, daar was een „Massa”, ik denk de helft van hun Commando die niet had gevegt, en de Generaal gaf bevel om met de „Kawoa” op hun te vuuren, en toen het gebeurde, toen kwam die als en verversching om een tweede aanval op die lager te maken, ik denk 150 Man jaagde in eene richting, na die Commando toe, en verdeelde zich in twee, Mijne inziens is 2000 keerde zich van de Andere af, en ik bevond mij bij die partij, het was op effe Veld,

van hun kant was geen tegenweer meer, wij waren links en rechts, en zij zijn bij elkander, en met eene groote moed was wij versterkt en zoo als wij met hun voor is gegaan, leggen de Kaffirs bijna zoo als „pampoenen” op de land die wel gedragen hebben, en toen zij zag dat er geen ontkomen, voor hun zoude wezen, daar wij hun op een Zekoegaafdreef, Sprong zij in de Water, en zij in de rieten waren, die aan de oever van de Water was, en in de Water hadden wij mijns inziens ALLEN dood geschoten, dat niet een overgeblever zijn Ik was ook oogtuigen dat die toen als Bloed geleek, van daar krijgt het de naam van Bloed Rivier, met dat geluk, dat wij uit de Lager is gejaagd is de menschen, in kleine verdeelinge op hun Vijand aangegaan, tegen de 4 wenden, Ik heb dan gezegd wat wij heb gedaan, maar wat hebben de andere gedaan in berekening is de dag gevallen over de 3000 van de Vijand, ieder die het lezen, zal dan niet diep getroffen en overtuigd dat onzen grooten God, een hoorder is van de gebed, en zal wij onze belofte God dan niet betalen, toen de avond hadden wij te zamen eene dankbetuiging, voor zijne groote hulp en verlossing aan ons bewezen, Maar dat heeft mijn ziel weder ontroerd, toen was bij velen zelfs verheffen, en ook roem die mij weder een groote vrees aan jaag, ik wijte het aan hun, en zeide dat ik nu meer vrees dan toen wij onze zaak, aan de Heer onder de belofte in onze gebeden aan onzen Heer, op heb gedragen, en daar wij in groot nood was, de Heer zeide aan ons, roep mij aan, in de dag der benauwdheid, en ik zal u uithelpen. Zeggen wij dan niet onze handen, en ons dapperheid

hebben de overwinning behaald, Toen vertrek wij naar Dingaans Stad, en toen wij aan deze zeide van de Stad was, rjde wij op eene patrolje, tot op een Berg, dat wij zijn Stad in gezig had, toen schoot de Commandant Jacobus Wijs, onbedagd naar een kraaij, en geen 10 minuit daarna, stak hij zijn stad zijn paleis aan Brand, daar lag in zijn nabijheid nog twee groote kralen, die twee van zijn hoofd kaptijns bewoond, daar in sloeg nog eene geweldigt rook op, ook zij hunne woningen aan de brand, de ander dag trok wij met onze Commando tot Dingaans Stad, en toen wij daar kwam, vond wij daar niets dat leef, altes was gevlugt en met onderzoeken vond wij de schrikwekkend toneel, van de onmenselijke marttedood, die onze Gouverneur met nog 64 van zijn Mede burgers, die hem had vergezeld na Dingaans met de beesten die zij van Sinkonyella, heeft gebragt, wij vonden de lijken omtrent 1200 treden, van Dingaans woning, in eene rigting gesleept, hanne handen en voeten, was met rouwe riemen nog vas gebonden, en bijna alle lijken, was een pen van een Arm dik bij hun Vondamenten ingeslagen, zoo dat de punten in hun borsten was, zij leggen met klederen, aan hun ligchaam noch, geen gedierte of vogels hebben hun verteerd, de heer Retief, kon wij, die hem vroeger bekend was, nog in zijn gewaalt hij had een weerschijnzels onderbaatje, aan en dan een lederzak om een Schouder, die hij nog aan had, daar hij zijne Papieren had, en ook de Onderhandelings traktaat van de heer Retief, met Dingaans, de Omschrijving van het grond, het was voor ons allen wonderbaar, dat de lichamen die aldaar zoo lang gelegen heb, en dat de papieren zoo onverderffelijk, en nog zoo schoon was, als of het in eene digte kist was geborgen, Ik geet het aan ieder in zijne zelfoverweging, hoe wij aanschouwens toen bestemd was, de een zag de lijk van zijn Zoon, de ander van zijn Vader, de ander van zijn Broeder, enz. de Generaal gaf bevel, dat een groote graf moet gemaakt worden, dat wordt gedaan en al de lijken zijn er ingezet en begraven, toen hebben wij alwaar de lijken was, tot aan Dingaans woning, de gruwel aangezien Mij komt het voor, dat zij allen van Dingaans woning, tot op die plaats is gesleept, en de geheele weg leg me stukken kerries, bezaaid, Ik denkt als het bij een gezameld was, dat het een wagenvragt was, de Generaal gaf ook orders, dat

na een klip moet gezocht worden, tot een baken, daar op is Maand, dag en Jaar uitgekapt en alwaar wij in 'Lager stond was het begraven, Van daar trok ons lager tot aan de Z. O. zijde van Dingaan's kraal op een klyne Berg; naar de oost zijde onse Commando trok uit met 317 Man, daar maar hobbelig was, en ook bergagtig, daar vond wij weder de groote „Massa” bij een gezameld, na gissing 600 Kaffirs, die voor ons een loknas was, die wij spoedig aanrand en toen vlugde, en onzen 3 Commandoes in leide, die ons onbekend was, *en met eens was wij onzingeld*, aldaar was het zware gevecht, die half uur duurde, toen zijde de Commdt. Hans de Lange dat wij op onze paarden moet springen en voor ons een pad moet doorslaan, ook gaf hij bevel, dat wij in de breedte moeten Jagen, het word ook gedaan, in de geweld die wij de, Onze God zegen het, dat wij door kwam zonder verlies van ons kant, maar een gedurig verlies aan hun kant, Van daar was de Vijand moedig, en wij was gedurig vechtende en rittereereende, daar het de gelijkste ved tegen het noorden was, dreef de Vijand ons reg van ons lager weg, de gevecht duurde 7 uuren over een boeg, en op laatt daar wij weder eene rigting naar onzen Lager moeten komer, moeten wij eene Revier passeren die ook Valsch was, de Kaffirs was ons aldaar voor, en met dat wij de rigting daar heen nam, drong de Massa op ons geweldig, en in de Revier is van onze kant 5 Man gevallen, maar „Bikers” had ook een Aantal Kaffirs, van Natal bij ons, hij is ook met 70 man gevallen (Kaffirs), de Kaffirs volgde ons tot dicht bij onze Lager, Van de Vijand is na gissing 1000 gevallen, de andere dag bleven wij er over en verbranden de 3 groote steden, en de 3de dag, trok wij een klijne end terug, en van daar weder naar Nieuwjaarspruit, die de naam krijgt om dat het de 1ste dag van Januarij was, en de Morgen van den 2de Maak wij ons nog in de nacht op, tegen het oosten, en volgens opnaaf op die gevecht 72 Kaffirs gevallen, en wij namen eene aanzienlijke buit van den Vijand, toen keerde wij naar onze „lagers toen waren wij *„grootelijks ontsteld, door eene „Proclamatie” die de Brittsche Governement, ons toezond, waarin wij bedriugd wordt, als wij ondenneem om na Dingaan's land met onze wapenen te gaan, hij den „Dingaan zoude helpen tegens ons, Maar onze groote God zeygen*

„wij toen Dank, de Slag was geleverd, daar was toen een andere Wee, Napay die gedurig de oorlog met Dinguan, beroolde hij ons met onsen Vee, bij gelegenheid van regen, die de Revier vol maakt, nam hij zijn slag waar, het was onbekend wie de roovers was, en wij maakte eene Commando in de rigting naar de Umzimwobe revier, denkende dat het Napaay is, maar wij wou het eerst bij Faku gaan Onderzoeken of wij door hem niet kan ingeligt worden, wie de Rovers was, wij gaan aan de Westen kant van Napaay, voorbij de Generaal zend naar Faku afgevaardigde die de bekwaam ste was en wij trok tot aan de Umtowobe”, aldaar wagtende wij de Afgevaardigen af, als er belangrijke zaken was, dan was het de begeerte van de Generaal dat ik in den kriegsraad ook zitting moeten nemen, en bij deze gelegendheid was het weder zijne begeerte, toen vraagde hij aan de Afgevaardigde, of zij wat door Faku had vernomen, en hun Antwoord was 5 dagen voor dat de Afgevaardigde naar kwam was Faku met Napay slaags, en hij had van hem een deel beesten afgenomen en daar was 7 ossen bij, van de Beesten die Napay, van ons gestolen heeft, de afgevaardigde, kon ook van wie het was, toen vraagde de Generaal aan ons de leden van het kriegsraad, wat wij er van denkt, of hij Schuldig is, of wij hem een pak zal geven, Ja, of Neen, Ik Antwoord de eerste lij is Schuldig, en hij moet gestraft worden, want de blijkt de 7 ossen die de afgevaardigde zelfs had gezien, en ook weten wij, wie de eygenaren zijn toen antwoord alle de Leden van de kriegsraad dezelfde woorden, van daar trok wij na hem en gaf hem een harde pak, en nam zoo veel vee, van hem, dat degene die door zijn diefstal geleden, hun schade betaald kreeg, de dag met de slag is ook 2 Meiden van hun gevangen genomen en zij word ondervraagd, of zij iets er van wist, dat Napaay van ons gestolen heeft, de een wil, zoo als het mij voorkam, de waarheid verklaren, maar de ander wederleg het geturig, en ik zeide als het de Generaal en de andere leden, het goed denkt dat ik de zaak zal behandelen, met de 2 Meiden, en word goedgekeurd, Ik lied de Meiden van elkaar brengen, en die de waarheid verklaart liet ik eerst komen, en ik vraag aan hun of zij het wis dat er een heilige God in de Hemel woon, en dat die alles weet en ziet wat wij op aarde doen, en zij

zeggen dat zij het niet weet dat er een God leeft, ook stel ik hun voor, dat de Heere het is die de wolke en regen geeft, ook de Zware weder, en dat hij aan ons witte menschen een groot Boek gegeven heeft, dat hij in die boek aan ons zeg, ons moet tog niet liegen, en als ons lieg, dat hij dan op ons kwaad zal worden, en dat hij ons door de weer zal doodslaan, ook vraag ik aan haar of zij gehoord had, dat de Kaffirs en besten dood heb geslagen zij seide Ja, Ik zeide toen aan haar dat ik vragen aan haar zal doen, maar zij moet mijn geen leugens vertellen, en als zij liegt dan zal de Grootte God, haar door zijn weder dood slaan. Zoo vraag, of zij er iets van weet dat Napay van ons beesten gestolen heeft? en als het is dat zij er niets van wist, dan moet zij niet zeggen, dat hij heeft gestolen, en zij zwoer toen bij de Son, dat hij van ons gestolen heeft, dat zij het weet, want in zijn krual had hij nog een span Rooc-witpens ossen, het was een Span ossen van een „Wys“, van mij 17 beesten gestolen. Een van mijne melkkoeijen met naam „Bruyndunker,“ die 8 getuigen kon bevestigen dat het mijne eigendom is, kreeg ik onder de beesten, die wij van hem had afgenomen, en nog een en ander van Menschen die gestolen was, daar kwam alweder een *grootte wee*. Sabus” was eerst gekomen om ons te ontwapenen, maar daarvoor hadden wij een te zoete leven voor afgelegd, eer wij dat kunnen doen, hij ging weder weg, daar worden wij andermaal beschuldigd dat wij onschuldig bloed heb vergooten met „Napay“, Kaptijn Smith kwam als magthebbende, en gebied op een Ordineerende wijze, Nu geef ik aan een ieders overweging, hoe of wij in onze hart bestemd was, geloof mij, dat alles mij op nieuw en versch voor der geest kwam, en ik er aan dagt, hoe ik ons allen beschouwde, als wij geboren burgers, daar Paulus van zeg die hij voor een som geld verkregen heeft, en hoe hij zelfs een burger is geboren, zoo heb ik gedacht dat wanneer ik mijn Land als burger verlaat, en tot een andere Land gaat, daar ik niets schuldig blijf, dat dan een beschaafde Gouvernemenent geen aanspraak meer op de zoodanige kan en ook zal maken, het komt zoo ver dat wij met kaptijn Smith” in oorlog komt, het was in waarheid voor mij, zoo als een kind die van zijne vader daar hij mondig is verlaat, en door zijn vader grootelijks word ver-

ongelyk dat hij genoodzaakt was tegen hem te verzetten, toen wij in overlegd was met kaptijn Smith, kwam 2 Schepen met troepen om hem te verlossen en de Kaffirs vermoorde aar „Umlauss” ook een Man, zoodat wij onmogelyk kans zag om verder tegenstand te bieden, wij moeten maar onderhandelen, Toen kwam de Commesaris Cloete, om de zaak van Napay te onderzoeken omtrent de Onschuldig bloed vergieten daar wij beschuldigd was, en onze Generaal wordt beschouwd als de groote werktuig van de Bloedvergieten van Napay; Ik kwam het te horen en schreef toen aan hare Majestijd's Commissaris Cloete een Brief de geheele zaak van al de diefstallen, die plaats had intusschen wij met Dingaan in oorlog was, en wij het niet weten wie onze Vee beroofde dat het voor ons geheel ondragelyk was, en van de rigting van onze Commando, om eerst te onderzoeken wie de dief was, en hoe wij bij Faku, door 3 afgevaardigde de diefstal heeft uitgevonden, dat Napay de dief was, toen de afgevaardigde hun verslag had gedaan, dat toen de Generaal aan de Leden van de krygsraad de Vraag deed, is Napay Schuldig, zal wij hem een pak slagen geven, of zal wij hem verschonen, dat ik toen de eerste geantwoord heeft, hij is Schuldig, en wij moeten hem een pak geven, Ik schrijf ook alle bij name, die in de krygsraad heeft gezeten, ook schreef ik de verklaring van de Meid, en verder van mijn Melkkoe, en van de andere ossen en beesten die gestolen was, die wij bij hem had gevonden, ik zeg ook in mijn brief aan de Commissaris als de Generaal schuldig aan dezen zaak zal worden bevonden, al was het dat hy opgehangen moeten worden, dat dan ik de eerste, en na my alle de Leden, van de krygsraad, moet worden veroordeeld en daarna de Generaal daarop sprak de Commissaris (na dat hy myn brief aan hem gerigt gelezen) de Generaal vry, en verklaard dat de zaak ons ten lasten gelegd onschuldig was, Nog weder een „Wee”, die ons daarna trof, de Slag van Gouverneur Smith op „Boomplaats”, dat toen allen die op Commando tegen de Gouverneur gevogten had, en die kosten heb gedaan, moet een groote boeten betalen,

Het is voor my nu niet meer mogelyk, om alles op papier te stellen, waarom ik myn Moederland heeft verlaten daar is ten eersten myn ontevreden gevoel, met de Basterland, die wy

van de Boesman's gehandeld heeft, en daarna de Bastaards, kwam en schoot de Boesman's dood, en nam bezit van ons eigendom, en wy was het kwyt —

twede — Wy had een Commissie gedaan, met 10 Man, tot aan Vet, Sand en ValschRevier, en vond die landstreek woest, zonder inwoners, wy maakte een Memorie op aan de Goffereur van de Kaap, 72 namen ondertekend, door huishoudende Menschen, die geen grond had, het werd ons geweigerd,

3de de Vrydom der Slaven, en was beloofd door de Gouvernement dat 2 Taksateurs zou worden gezonden, en na Taxatie zal worden uitbetaald, Ik had bezit aan slaven die is getaxoerd voor Rds 2888 dat ik zelfs gaf, en ik heb aan negotie Rds 500 ontvangen dan nog meer, die ik maar zwygen zal, wat ik geschreven heeft hy die alles weet, weet het, dat ik geen leugen met voorbedachtheid heb geschreven.

Getekend: S. A. CELLIERS, oud Ouderling in Gods langmoedigheid, ben ik door zyne genade 69 Jaen.

Een verbatim Copy,

W. S. VAN RIJNEVELD.

1838-Gelofte

Aantekeninge

Inleiding

In 'n tydvak waar vrae rondom kulturele bestaansreg toenemend na vore kom, is dit die mening van die samestellers dat 'n terugkeer na 'n diepere begrip van die 1838-Gelofte noodsaaklik is. Daarby moet ons meld dat hier geen poging aangewend word om skeptici tot ander insigte te bring nie. Ons wil ook nie oortuigde Gelofte-genote met twyfel belas nie. Eerder wil ons diegene vir wie die Gelofte nog altyd 'n saak van groot erns is, in hul meelewing versterk.

Ignorering van die bewyse teen die Sabbatsklousule en van die bevindings rakende 'n diepere betekenis, bring dikwels mee dat onBybelse en volksvreemde eksponente belangrike feite monopoliseer en die Gelofte buite die Reformatoriese geskiedenis isoleer. In hierdie aantekeninge sal u 'n suiwer Bybelse basis vind vir die waardering van die 1838-Gelofte, binne die konteks van ons Gereformeerde erfenis.

Ons mag ook nie nalaat om daarop te wys dat ons gevolgtrekking rakende die historiese outentiekheid van die Sabbatsklousule in die gangbare weergawe van die Gelofte geen “nuwe navorsing” of vermetele aanslag op die volks-eiendomlike is nie. Bekende behoudende skrywers, waarvan sommige ook in ons bronnelys tot hierdie aantekeninge genoem word, het meermale tot dieselfde gevolgtrekking gekom.

Die algemeen gebruikte Gelofte-weergawe was 'n twintigste eeuse samestelling uit die drie belangrikste behoue beskrywings. Die gangbare weergawe word hier krities vergelyk met die drie oorspronklike oorkondes:

- 1) Die amptelike notulering van die Gelofte (Jacobsz & Potgieter (ongedateerd)) in die Kommandojoernaal van J G Bantjes (kommandant Pretorius se Sekretaris en Klerk van die Boere Volksraad), opgeteken tydens die Bloedrivier-veldtog en later in 'n Kaapse koerant (De Zuid-Afrikaan) gepubliseer onder opdrag van Pretorius;
- 2) Die eerste deel van die Kommandantsverslag van A W J Pretorius, opgeteken ses dae na die Slag van Bloedrivier (feitlik twee weke na die eerste dag waarop die Gelofte afgelê is) en kort daarna gepubliseer in De Zuid-Afrikaan;

- 3) Die herinnerings van Sarel Cilliers (oftewel Charl Celliers) rakende die Geloofte, soos gedikteer vanuit sy sterfbed meer as dertig jaar na die Slag van Bloedrivier (sowel as ‘n brief van Cilliers aan ds H van Broekhuizen vyf jaar voor die sterfbeddiktasie). (Eersgenoemde het vir ons behoue gebly weens die opname daarvan in Hofstede (1876).)

Met die oog op die gerief van die leser, word die onderskeie beskrywings (sowel as die algemeengebruikte feesweergawe) aangehaal, met bypassende kommentaar wat die spilpunt van die aantekeninge vorm. Ons sluit met ‘n aantal gevolgtrekkings rakende die kern-inhoud van die Geloofte, en gee enkele aanbevelings vir moontlike verbetering op die gangbare weergawe daarvan.

Die amptelike notulering van die 1838-Geloofte

J G Bantjes, Pretorius se Sekretaris en Klerk van die Boere Volksraad, doen die inskrywing (bl 40-41 in hierdie bundel) hieronder op 9 Desember 1838 in die amptelike Kommandojoernaal (Oerteks 2, bl 29). Die joernaal wat die volledige veldtog dek, is in opdrag van Pretorius (Liebenberg (1977) bl 46-47) in die Kaapse koerant De Zuid-Afrikaan gepubliseer op 14 Junie 1839 as ‘n insetsel onder die titel **“*Journal der Ekspeditie van de uitgewekene Boeren, onder hunnen Hoofd-Kommandant ANDREAS WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS, (voormaals van Graaff-Reinet,) tegen DINGAAN, Koning der Zoolas, in de maand[en] November en December 1838 ;—ondernomen met oogmerk om wraak te nemen, wegens den wreedaardigsten en onmenschelyksten moord van het gewezen Hoofd der Uitgewekenen, PIETER RETIEF, en zyne zestig medgezellen, en de daarop gevolgde onmenschelyke slagting, van mannen, vrouwen en kinderen, gepleegd door DINGAAN, en zyn volk ;—alsmede ter herovering der goederen en bezittingen, by die gelegenheid door hen geroofd.*”**:

Des anderen daags, zynde den 9, was alles nog rustig, en wy bleven hierover, om den Sabbath te vieren ; terwyl ook de vorige Zaterdag avond, in de tent van den Hoofd-Kommandant, werd doorgebracht met het zingen van eenige gepaste Liederen, en een krachtig gebed, door den Heer Cilliers gedaan.

Des Zondags morgens, voordat de Godsdienst begon, liet de Hoofd-Kommandant degenen die de Godsdienst zouden verrigten, by malkander komen, en verzocht hen, met

de gemeente te spreken, dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om zyne hulp en bystand, in het slaan tegen den vyand; dat hy aan den Almagtigen eene gelofte doen wilde, (indien allen wel wilden),—“om zoo de Heere ons de overwinning geven mogt, een Huis tot zynes Grooten Naams gedachtenis te stichten, alwaar het Hem zal behagen,” —en dat zy ook moesten afsmeken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen, en dat wy de dag der overwinning, in een boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachten, op dat het ter Eere van God gevierd mag worden.

De Heeren Cilliers, Landman en Joubert, waren opgeruimd in het gemoed, om zulks te hooren ; zy onderhielden hunne gemeentens hierover en verkregen hunne algemeene toestemming. Toen hierna de Godsdienst onderscheidelyk begon, nam de Heer Cilliers dezelve in de tent van den Hoofd-Kommandant waar ; hy begon met het [laten] zingen uit Psalm 38 vers 12[-]16, deed vervolgens het voorgebed, en sprak over de 24 eerste verzen van het 6 Kapittel uit Judicum of de Rigteren ; besloot vervolgens met het Gebed, waarin de belofte voormeld aan God werd gedaan, en eene krachtige smeking, om Gods hulp en bystand, in het volbrengen derzelve ; er werd weder gezongen, de 12 en 21 verzen van voorm. 38 Psalm, en hy besloot de godsdienst, door het zingen van Psalm 134. Na den middag werd weder eene byeenkomst gehouden, en men zong verscheidene toepasselyke verzen ; de Heer Cilliers maakte weder een aanspraak, en verrigte het openbare gebed ; op welke wyze, ook de avond werd doorgebracht.

Ter agtergrond is dit belangrik om eerstens te noem dat die Gelofte elke dag vir sewe dae van die 9de tot en met die 15de afgelê is, waarna God op wonderbaarlike wyse uitkoms verleen het op 16 Desember 1838. Die presiese gebeure van die veldslag self is nie die onderwerp hier nie, en ons brei gevolglik nie daaroor uit nie.

Die feit dat hierdie beskrywing juis onder opdrag van Pretorius aan die Kaapse koerant De Zuid-Afrikaan gestuur is, dui op die besondere belang wat die kommandant self daaraan geheg het. (Sien ook Uys (1958) bl 111: “Jan Bantjes se ‘Joernaal’ [is] die gesaghebbendste ... wat ons besit omtrent die aflegging van die Gelofte”, sowel as Jansen (1938) bl 51-52: “Dit moet onthou word dat die meeste gegewens wat ons aangaande die Wenkommando besit, behalwe die joernaal van Bantjes, op herinneringe berus wat neergeskryf is baie jare nadat die gebeurtenisse plaasgevind het. Dit is dus vanselfsprekend dat die betroubaarste getuienis wat ons het, die joernaal van Bantjes is.” So ook Liebenberg (1977) bl 29: “Die kontemporêre aard

van Jan Bantjes se getuienis verleen daaraan soveel gewig dat herinneringe wat meer as 'n halwe eeu later aangeteken is, eenvoudig nie daarteen kan opweeg nie.” Verder sien Preller (1938a) bl 35: “[Bantjes se joernaal] is om allerlei redes die merkwaardigste dokument wat ons besit insake die [Geloofte].”)

Dit is insiggewend dat die titel van die amptelike Kommandojoernaal spesifiek die frase “uitgewekene Boeren” gebruik. (Die beskrywende etiket “Voortrekkers” het later meer gewild geword.) Geskiedkundiges skryf dikwels van “Emigrante Boere”. Hierdie volk was dus van die begin af as “Boere” bekend (Jacobsz & Potgieter (ongedateerd)). Ons pre-twintigste eeuse geskiedenis word deur die woord “Boer” oorheers. Tog was die benaming “Afrika(a)n(d)er” nie onbekend nie, soos gesien kan word uit die heel laaste inskrywing in die Kommandojoernaal (bl 48 van hierdie bundel). Hierdie geografiese stellinginname domineer eerder die twintigste eeu. In die een en twintigste eeu hoor mens toenemend van “Boere-Afrikaners” — ‘n samestelling wat ons volksgeskiedenis en afsonderlike identiteit volledig omhels. (Selfs in die negentiende eeu was daar soms van die “Afrikaansche Boer” gepraat: Sien bl 47 in Liebenberg (1977): “Ná hy die [Kommando]joernaal deugelees het, skrywe C J Brand, die redakteur van *De Zuid-Afrikaan*, aan Pretorius: “De manmoedigheid en dapperheid van u, en uwe manschappen, is by die gelegenheid uitgeblonken, en de wêreld zal met achting en eerbied den naam van *Afrikaansche Boer* horen uitspreken.” In die reaksionele voorwoord van *De Zuid-Afrikaan* wat die Kommandojoernaal voorafgaan word daar selfs na die “Kaapschen Hollandschen Boer” verwys (bl 31 in hierdie bundel): **“Opregte Godsdienst, ware menschlievendheid, mannen moed, en eene op hooger hand vertrouwende beradenheid, zyn gedurende deze expeditie, de zichtbare kenmerken, in het gedrag van den KAAPSCHEN HOLLANDSCHEN BOER, die zoo schandelyk en boosaardiglyk belasterd is geworden.”**)

Ons lees verder in die Geloofte-notule dat daar as volg belowe word: **“om zoo de Heere ons de overwinning geven mogt, een Huis tot zynes Grooten Naams gedachtenis te stichten, alwaar het Hem zal behagen”**. Die notuleerder dui met die gebruik van aanhalingstekens aan dat hierdie gedeelte woordeliks oorgeneem is uit Pretorius se mond. Dat die notuleerder dít nodig geag het, moet vir ons ‘n aanduiding wees van die besondere belang van juis hierdie aanhaling. Dit klink ook reeds met die eerste lees hier al vergesog dat alleen die oprigting van ‘n fisieke kerkgebou van klei, klip en gras onder die woord “stichten” bedoel is. Neem die leser nog daarby in ag dat so ‘n “Huis” gestig moet word “tot zynes Grooten Naams gedachtenis”

word aan 'n diepere betekenis selfs nog groter waarskynlikheid verleen. Die Almagtige woon in die harte van Sy kinders en nie in geboue gemaak met mense-hande nie. Sien byvoorbeeld die volgende Teksvrese uit die Afrikaanse Bybel van 1953:

- I Petrus 2:4-5: “Kom na Hom toe, die lewende steen wat deur die mense wel verwerp is, maar by God uitverkore en kosbaar is; en laat julle ook soos lewende stene opbou, tot 'n geestelike huis, 'n heilige priesterdom om geestelike offers te bring wat God welgevallig is deur Jesus Christus”;
- Handeling 7:48a: “Maar die Allerhoogste woon nie in tempels wat met hande gemaak is nie”;
- Jeremia 24:7: “En Ek sal hulle 'n hart gee om My te ken, dat Ek die HERE is; en hulle sal vir My 'n volk wees, en Ek sal vir hulle 'n God wees, want hulle sal na My terugkeer met hul hele hart.” (Ook die sendingopdrag word aan ons in die Woord op duidelik volksgerigte wyse opgedra in Matthéüs 28:19a: “Gaan dan heen, maak dissipels van al die nasies.”)

'n Volk gewy aan God, deur 'n Gelofte gekoppel aan sy voortgesette bestaan, is nie bloot 'n bron van besondere seëning nie, maar ook van ernstige verantwoordelikheid. Losmaking van hierdie bestaanswyding bring die volk se bestaansreg in gedrang, soos ons lees in Spreuke 14:34: “Geregtigheid verhoog 'n volk, maar die sonde is 'n skandvlek vir die nasies”.

Die daarstelling van kerkgeboue (bv die Pietermaritzburgse Geloftekerk) vir God se kinders vloei egter sekondêr uit die ware Gelofte-plig, aangesien 'n volk gewy aan God nuttige geboue ter Sabbatsgebruik benodig.

Die woorde, “deze gelofte”, in die frase, “—**en dat zy ook moesten afsmecken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen**”, spesifiseer die Gelofte. Die Gelofte is naamlik alleen die voorafgaande klousule (Jacobsz & Potgieter (ongedateerd)). Die betrokke voorafgaande klousule behels die stigting van 'n Huis tot die gedagtenis van Sy groot Naam, waar dit Hom sal behaag.

Tog hierna (dit wil sê *buite* die Gelofte-spesifikasie om) voeg die notuleerder by, “**en dat wy de dag der overwinning, in een boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachten, op dat het ter Eere van God gevierd mag worden**”. Die Boere het dus nie gedink dit is nodig om die nageslag te bind tot dankbare herinnering van die ingrepe van God Almagtig in die lotgevalle van hul volk nie. Die herdenking is as ‘n gegewe aanvaar, waarvoor alleen die aantekening van die gebeure en die bekendmaking daarvan nodig was. Om hierdie rede het Bantjes se joernaalhouding van die begin af ‘n amptelike rol vervul, en daarom is dié bron ook die mees gesaghebbende van die drie tot ons beskikking. Hier vind ons inderdaad die amptelike notulering van die Gelofte.

As Psalmberyming het die Boere die Nederlands-Geneefse Psalmboek van 1773 gebruik. Die aanvanklike Psalmverse wat in die Sabbatsdiens van 9 Desember gesing is stem ooreen met Psalm 38:13-17 in die Afrikaanse Bybel. Hierdie verse word kragtig in vers 16 saamgevat: “want op U, HERE, wag ek; U sal verhoor, Here my God!”

Cilliers se preek het Rigters 6:1-24 as Teksgedeelte gehad. Dit vertel van die oproeping van Gideon deur God, om Israel te verlos uit die onderdrukkende hand van die Midianiete. Ter opening leer ons die eintlike oorsaak van die onderdrukking, naamlik die sondigheid van Israel. Bevryding was nie net ten doel om die Midianitiese juk af te gooi nie, maar *ook* dat die volk na sy God moes terugkeer.

Die Here se vertroostende bemoediging kan ook nie in die konteks van die Bloedrivier-gebeure sonder betekenis vir die kleine kommando-gemeente gewees het nie. By Gideon se verwysing na sy absolute geringheid, vind ons in vers 16 die volgende: “Toe sê die HERE vir hom: Ek sal met jou wees, sodat jy die Midianiete soos een man sal verslaan.”

Die vooruitgang van die Christelike beskawing al dieper Afrika in was nog in gedrang op die vooraand van 16 Desember 1838. (Sien Hammond (ongedateerd): “It should be noted that before the Battle of Blood River, 16 December 1838, there were no known Christians amongst the Zulu nation. Despite the dedicated spiritual labours of British and American missionaries amongst the Zulus for 18 years previously, so great was the hold of superstition, the reign of terror of the Zulu kings, and fear of the witchdoctors, that no Zulus were known to have responded to the preaching of the Gospel before the defeat of Dingaan’s Impis at Blood River.”)

Die geringe Gideon en sy geringe bende was God se instrument ter bevryding van die ganse Israel uit die juk van Midian. Die Gideonsbende was óók die HERE se instrument tot Israel se steeds nadere inkeer en terugkeer na Hom. So was hierdie Boere op 16 Desember deur God gebruik om die ganse volk (ja, ook die Zoeloes self en ander buurvolke) van die bloeddorstige tirannie van Dingane te bevry, en die Boere so opnuut op te roep om op hul God te vertrou en na Hom te keer – ook in die opvolgende geslagte.

Met die skenking van oorwinning aan die Boere het daar ‘n tydvak van vrede gekom soos in die Teksgedeelte aan Gideon belowe word. In hierdie vertrou die Gideon ‘n altaar vir die HERE gebou en dit genoem “Die HERE is vrede!”. So het die Gelofte-volk ná sy oorwinning, denkend aan sy verantwoordelikhede as volk gewy aan God, aan die daarstelling van ‘n altaar of kerkgebou in Pietermaritzburg (en elders waar hy later sou vestig) prioriteit verleen. Daardeur sou ‘n volk gewy aan God stigtelik as volk sy God kon aanbid.

Die sing van verse 12 en 21 van Psalm 38 uit die Nederlandse beryming word ook vermeld. Die 1773-Beryming lui hier so roerend dat ons dit graag aanhaal:

Vers 12

*Zij, die mijnen dood bejagen,
Leggen lagen,
Dreigen mij den laatsten slag,
Spreken, hoe mij 't best te krenken;
En bedenken
Mijn verderf, den gansen dag.*

Vers 21

*Zie mij, HEER', wien elk moet duchten,
Tot U vluchten.
O mijn God, verlaat mij niet;
Blijf niet, wegens mijn gebreken,
Ver geweken;
Toon, dat Gij mijn rampen ziet.*

Ons word verder meegedeel dat verrigtinge afgesluit is met die nagtelike lof- en seëngroet van Psalm 134, waarmee die gemeente sy hoop stel enkel en alleen in die seëning van sy Verbonds-God “wat hemel en aarde gemaak het”.

Die 1838-Gelofte in die Kommandantsverslag

Die Gelofte word ook beskryf in die uittreksel (bl 16 in hierdie bundel) hieronder uit die verslag van Pretorius (Oorteks 1, bl 9) op 22 Desember 1838 – feitlik twee weke na die aanvanklike Gelofte-aflegging. (Let wel: Die eerste gedeelte van die Kommandantsverslag in De Zuid-Afrikaan is gedateer 23 Desember (‘n Sondag) in die Nederlandse weergawe, en 22 Desember in die Engelse vertaling in dieselfde koerant. In die tweede gedeelte van die verslag word na die eerste deel as gedateer 22 Desember verwys. Neem ook in ag dat die Emigrante Boere die weeklikse Christelike Sabbat (Sondag) streng geheilig het. Die skryfdatum van hierdie verslag is daarom feitlik sekerlik die 22ste eerder as die 23ste.):

Verder wensch ik UE[d]. ook ter kennisse te brengen, dat wy alhier onder elkanderen besloten hebben, om den dag onzer overwinning, zynde Zondag, den 16 dezer maand December, onder ons gansche geslacht te doen bekend worden, en dat wy het aan den Heer willen toewyden, en vieren met Dankzeggingen, zoo als wy, voor dat wy tegen den vyand streden, in het openbaar gebed beloofd hebben, zoo ook, dat zoo wy de onverwinning [overwinning] verkrygen mogen, wy den Heere tot zyns naams gedachtenis, een huis stichten zullen, alwaar Hy ons zulks aanwyzen zal ; welke geloften wy nu ook hopen te betalen, met de hulp des Heeren, nu hy ons gezegend, en onze gebeden verhoord heeft.

Met die frase, “**dat wy alhier onder elkanderen besloten hebben, om den dag onzer overwinning, zynde Zondag, den 16 dezer maand December, onder ons gansche geslacht te doen bekend worden, en dat wy het aan den Heer willen toewyden, en vieren met Dankzeggingen**”, maak Pretorius dit duidelik dat dit “wy” (d.w.s. die bestaande geslag) was wat die dag wou toewy en vier. Al wat die Boere volgens Pretorius onder hul “gansche geslacht te doen bekend worden” is die “dag onzer overwinning”. Die nageslag word geensins tot viering gebind nie, omdat ‘n dankbare Gelofte-volk nie sodanige binding nodig het om hom aan te spoor tot herinnering van God se uitreddende ingrepe in sy geskiedenis nie. Die Gelofte-binding

behoort dus primêr as volkswyding gesien te word, waaruit die noodwendige vrugte, soos dankbare herdenking, voortspruit.

De Zuid-Afrikaan waarin beide die Kommandantsverslag en later die Kommandojoernaal gepubliseer is, het naas die Nederlandse oorspronklike ook hul eie Engelse vertaling geplaas. Dit moet erken word dat De Zuid-Afrikaan se Engelse vertaler op hierdie punt eerder ‘n parafrase as ‘n akkurate vertaling lewer (bl 22-23 van hierdie bundel). As daar enige twyfel sou bestaan oor die kerninhoud van die Gelofte soos dit ook uiteindelik onder volksgenote in die Kaap verstaan is, hoef ons bloot te kyk na die redaksionele kommentaar by die effens later gepubliseerde Kommandojoernaal (bl 31-32) wat deur De Zuid-Afrikaan klaarblyklik beskou is as die amptelike weergawe van die gebeure (sien die gebruik van die Nederlandse onsydige bepaalde lidwoord “het” in die frase “het Journaal van de Expeditie” ook bl 31): **“ONZE lezers zullen met ons blad van Heden, een vel, gratis voor onze Inteekenaren, ontvangen, bevattende het Journaal van de Expeditie der Uitgewekenen tegen DINGAAN”**. Die Gelofte word in daardie redaksionele kommentaar as volg beskryf: **“Wy beschouwen met een sterk gevoel van eerbied het verbond, dat zy met den Allerhoogsten hebben aangegaan. Hunne plegtige gelofte aan den Heere gedaan, om ter Zyner Eere eene Kerk te stichten, is verhoord geworden, want toen de 464 Uitgewekenen door 10,000 Zoolas, gedeeltelyk met geweren gewapend omcingeld waren, zyn er meer dan 3,000 gesneuveld, en niet een der Uitgewekenen. ‘De Heere vocht in hunne gelederen, en vernielde hunne vyanden !’ Laten daarom de menschelyke schepsels op hunne hoede zyn, hoe zy handelen tegen degenen, die de Heere onder zyne byzondere bescherming genomen heeft, en om wier wille en verdediging, hy [Hy] zich met het zwaard der vernieling heeft omgord.”**

Verder merk ons weereens op dat die Nederlandse woord “stichten” ook in die Kommandantsverslag (soos in die Kommandojoernaal) gebruik is: **“wy den Heere tot zyns naams gedachtenis, een huis stichten zullen, alwaar Hy ons zulks aanwyzen zal”**.

Die Nederlandse Statenvertaling van die Bybel uit 1637 het in die bestaan van die Emigrante Boere ‘n sentrale plek ingeneem. Om sekerheid te hê oor die betekenis wat hulle geheg het aan hierdie woord “stichten”, soos in die 1838-Gelofte genotuleer, hoef ons dus nie verder te soek as juis die gebruik hiervan in die Statenvertaling nie. Hierin kom die woorde “gesticht/sticht/stichten/stichting” vier en twintig keer voor:

- Waar God Sy Naam sal stig (oftewel laat gedenk), en in die midde van Sy kinders woon (Exodus 15:17; 20:24);
- Om ‘n stad te stig (oftewel ‘n gemeenskap daar te stel) (Psalm 107:36);
- Om die onheil of die goeie te stig (oftewel te verwek of bewerk) (Esra 4:15,19; twee maal in Spreuke 14:22); en
- Om tot die stigting van mense te dien (oftewel tot versterking te dien) (Handelinge 9:31; Romeine 14:19; 15:2; I Korinthiërs 8:1; 10:23; 14:3; twee maal in 14:4; 14:5,12,17,26; II Korinthiërs 10:8; 12:19; Efésiërs 4:29; I Timótheüs 1:4; I Thessalonicense 5:11).

Daar is dus nêrens sprake dat ‘n mens met sy eie hande ‘n Godshuis of -gebou “stig” nie. Eerder by uitstek in die konteks van die 1838-Gelofte en Exodus 15:17 & 20:24, is dit God wat Sy Naam in die midde van Sy volk stig, ook daar waar Hy hulle aanwys om te woon, en waar hulle hul altare of kerkgeboue oprig om Hom gesamentlik te aanbid. (Sien ook uit Hendriks (1908): “*Stichten*, als synoniem van *bouwen*, kan gebruik word van gebouwen als men meer de vestiging dan den materieelen bouw op het oog heeft. *Eene kerk stichten*.”)

‘n Verlangse neef van Andries Pretorius, wat self ook die Slag van Bloedrivier meegemaak het, Dewald Pretorius, skryf sy herinnerings daaraan neer in 1862. (‘n Aantal ander ooggetuievertellings is beskikbaar, maar was tipies ná die publikasie van Cilliers se sterfbedherinnerings in Hofstede (1876) (en die raadpleging daarvan) opgeteken.) Vir Dewald Pretorius het die Gelofte behels dat “kerke en skole tot die eer van die Here gebou moes word”. (Sien bl 31 van Bailey (2002).) Dat daar hier ‘n duidelike verkonkretisering is van die vestiging van ‘n Christelike en beskaafde volk hoef ons nie aan te twyfel nie. (Volgens die Pretoriusfamiliewebtuiste was Dewald Johannes Pretorius die kleinseun van Wynand Pretorius, ‘n ouer broer van Marthinus Wessel Pretorius, die vader van Hoof-Kommandant Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius.)

Trouens, by die Hoofkommandant van die Strafveldtog, Andries Pretorius, het hierdie hoop op volkstigting tot die eer van God sentraal gestaan. Selfs al voor hy in Natal by die Emigrante Boere aangekom het, skryf hy op 23 Julie 1838 aan ds G W A van der Lingen: “Maar soo dese

van den Almagtige is[,] soo het sijne wijse wil en welbehagen is[,] soo sullen wij daar tot een volk worden en ter Sijner eere leeven” (Dreyer (1929) bl 13).

Die 1838-Gelofte in ‘n terugblik vanuit ‘n sterfbed

Die volgende uittreksel (bl 87-88 in hierdie bundel) uit Sarel Cilliers se herinnerings aan die gebeure van 1838, soos gedikteer vanuit sy sterfbed in 1871 (Oerteks 3b, bl 77), bied ook perspektief op die Gelofte. Dit word soms verstaan dat die verwysing na hierdie herinnerings as gedikteer vanuit ‘n sterfbed moontlik opsigself afwysend kan wees. Die samestellers ontken sodanige bedoeling, en in teendeel heg ‘n besonder nugtere plegtigheid aan die Cilliers-vertellings, maar dan ook met begrip daarvoor dat dit heel anders van aard is as die meer tydgenootlike en amptelike Kommandojoernaal en Kommandantsverslag.

De heer Andries Pretorius was onze gekozene Generaal, op deze commando, hij sprak met mij ook Ik met hem, over de belofte die de Bijbil [Bijbel] heilige heb gedaan, dat ook wij de Heere eene belofte moeten doen, als de Heere ons de Overwinning, tegen onze Vijand zoude geven, dat wij dan die dag als een “sabbath[”] elk Jaar zoude hijligen [heiligen], Maar ik stelde het voor wat Daved [David] zegt, doet belofte maar betaald zijde de Heer, het is beter dat wij niet beloof, als dat wij beloofd en niet betaal, het was dan zijne begeerte dat wij te zamen hem een belofte zoude doen, daar was noch een deel menschen, ook een Commandant die niet bij ons was, Ik zeide aan hem dat het uitstel moeten hebben tot dat [“]Cobus Wys,[Uys]” tegenwoordig was, hij kwam aan Tugela bij ons, en wij sprak toen met hem, en het was toen ook zijne begeerte, dat het gedaan moet worden, ook de Veldcornetten, toen kwamen wij tot de besluit, dat wij de Heere, onze God eene belofte pligtig [plegtig] zoude doen, als de Heere met ons zal gaan, en dat hij onzen Vijand, in onzen handen zoude geven, dat wij de dag in elk jaar de Heer zoude “heiligen”, en zoo door brengen als een [“]Sabbathdag,” Van daar trokken wij tot “danse Kraal,” daar was besloten dat het toen gedaan moest worden, en het was de gevoelen, dat ik het in de naam van allen zoude doen, En de Generaal zijn order was, dat niet een Man afwezig zoude zijn, als het plaats hebben Het was op den 7de[9de] dag der Maand December 1838 ik voldeed in mijne zwakheid, aan de begeerte van alle de ambtenaren, ook wis ik dat de Meerdere deel van de Burgers er ook voor was, Ik ging op een kanonwagen staan, en de 407 Man, was om mij geschaard, Ik deed op een eenvoudige wijze zoo plegtig als de Heer mij er toe in staat heeft gesteld,

dat ik mij herinneren kan onder deze bewoording: “Mijne Broeders en “medelandgenooten, hier staan wij thans, op eene Ogenblik voor een Heilige God, van “Hemel en aarde, om een belofte aan hem te beloven, als hij met zijne bescherming, “met ons zal wezen, en onze vijand in onze handen, zal geven dat wij hem overwinnen, “dat wij die dag, en de datum, elk jaar als een verjaarsdag, en een dankdag, zoo als een “Sabbath, en zijne eere, dienen zal, doorbrengen en dat wij het ook aan onzen kinderen “zal zeggen, dat zij met ons er in moeten deelen, tot gedachtenis, ook voor ons “opkomende geslagten, en als iemand is die er onder bezwaard bevind, dat die dan van “deze plaats, weg moeten gaan, Want de eere van zijn naam, daardoor zal verheerlijk “worden, dat de roem en eer van overwinning, aan hem zal worden gegeven, Ik zeide “ook verder, dat wij in de gebed zamen moeten deelen, die tot den troon van Zijne “Genade zal worden opgezonden, en zoo voor, en ik bereyde mijne handen, na de Hemel “uit, in naam van ons allen, Verder elk avond, en ook de ophanden zijnde Sabbathdag, “heb wij bevestigd in onze gebeden, en elk avond was op 3 plaatzen een avond “godsdiens

‘n Belangrike leidraad word hier feitlik terloops genoem: **“over de belofte die de Bijbil [Bijbel] heilige heb gedaan”**. Een so ‘n belofte of gelofte uit die Bybel is die Gelofte van Jakob by Bet-El in Génesis 28:20-22: “En Jakob het ‘n gelofte gedoen en gesê: As God met my sal wees om my te bewaar op hierdie weg wat ek gaan, en aan my brood sal gee om te eet en klere om aan te trek, en ek behoue na die huis van my vader sal terugkom, dan sal die HERE my God wees. En hierdie klip wat ek as gedenksteen opgerig het, sal ‘n huis van God wees, en van alles wat U my gee, sal ek aan U sekerlik die tiendes afstaan.”

Let op dat die kern van Jakob se Gelofte gevind word in die woorde “... dan sal die HERE my God wees”. Daarby voeg hy dan ook as natuurlike uitvloeisel tot sy kerngelofte, herdenking (sien “gedenksteen”) en ‘n dankbaarheidslewe (sien “... ‘n huis van God wees” en “... sekerlik die tiendes afstaan”).

Die kantaantekeninge van die 1637-Statenvertaling waarmee die Emigrante Boere by uitstek vertrouwd was, verduidelik hier soos volg:

- *‘En Jakob het ‘n gelofte gedoen’: d.i. begerende sekere weldade van God, waarvoor Jakob homself verbind in ‘n verbond tot dankbaarheid;*

- ‘... dan sal die HERE my God wees’: d.i. ek sal Hom geduriglik as ware God en Saligmaker erken en bely en tot daardie doel die Godsdienst instel en volg;
- ‘En hierdie klip ... sal ‘n huis van God wees’: d.i. ‘n plek wat ek sal heilig vir die Godsdienstbeoefening deur my en die wat aan my behoort;
- ‘... en van alles wat U my gee, sal ek aan U sekerlik die tiendes afstaan’: d.i. tot onderhouding van die Godsdienst en tot beoefening van welwillendheid tot diegene in nood.

Verder is daar in die Woord ook ten minste ses Geloftes van volkswyding geïnisieer in tye van nasionale krisis, elk gerig daarop dat die volk hom voor God in gehoorsaamheid sou verootmoedig en Sy gebooe sou onderhou, om sodoende ‘n volk van (of gewy aan) die HERE te wees. Hierdie is naamlik aangegaan onder die leierskap van Josua (Josua 24:25-27), Asa (II Kronieke 15:12), Hiskía (oftewel Jehiskía) (II Kronieke 29:10), Jójada (II Konings 11:17), Josía (II Konings 23:1-3 & II Kronieke 34:29-33) en Nehemía (Nehemía 9:32 – 10:39).

Daar moet inaggeneem word dat die Wenkommando (soos die Boere in die Bloedrivier-Strafekspeidisie later bekend geword het), wettig onder verkose Volksraadsleiers gefunksioneer het. As sulks (soos in bogenoemde Bybelse voorbeelde) het hulle volmag gehad om ‘n *Volks*gelofte aan te gaan. ‘n Gelofte waarin die volk sy normale verantwoordelikhede tot die Koning van die volke, Jesus Christus, opnuut bevestig, en sodoende steeds groter seëning en beskerming afsmeek. So word natuurlik ook groter verantwoordelikheid teen en straf by nasionale goddeloosheid teweeggebring.

Dit is nie net die Boere-Afrikaner wat hierdie voorbeeld van volkswyding uit die Bybel nagevolg het nie, maar soortgelyke nasionale Geloftes in krisistyd vind ons ook in Frankryk, Switserland en Hongarye en veral onder daardie drie volke wat (soos onself) histories oorweldigend, standhoudend en soms selfs per definisie van Gereformeerde oortuiging was, naamlik die volke van Nederland en Skotland, en die Ulster-Skotte (oftewel Skots-Iere) van Noord-Ierland (Reformed Presbyterian Synod (1990) bl 22).

Wat Nederland betref was daar die “Verbond der Edelen” van 1565 aan die begin van die Tagtigjarige Oorlog wat die beëindiging van die vervolging van die Protestante in die Nederlande (toe onder Spaanse dwinglandy) ten doel gehad het.

In Skotland was daar verskeie Geloftes in intervalle vanaf 1556. Die beroemdste hiervan is die Nasionale Gelofte van Skotland in 1638, wat ook onder die Skotse volksgenote in Noord-Ierland onderskryf is, en uitgeloop het op die daarstelling van die Plegtige Verdrag en Gelofte (“Solemn League and Covenant”) van Skotland, Engeland en Ierland. Laasgenoemde is later tot niet verklaar en dit was veral in Skotland en Noord-Ierland waar Gereformeerdes bekend as die “Kovenanters” deur wrede vervolging vanaf Anglikaanse kring met hul bloed moes betaal vir die handhawing van hierdie Gelofte wat Christus se Koningskap oor Kerk en Staat grondwetlik in erkenning gebring het.

Ons kan hier net terloops noem dat daar intieme interaksie was tussen die laat sewentiende eeuse Skotse Tweede Reformasie wat die Kovenanters opgelewer het, en die Nadere Reformasie in Nederland (Christie (2008) bl 135-138), waarvan die invloed nog sterk onder die Emigrante Boere van die negentiende eeu aanwesig was. As ‘n voorbeeld hiervan is daar James Renwick, ‘n groot leiersfiguur onder die Skotse Kovenanters, wat in Nederland verordeneer is as predikant onder die simpatieke toesig van die beroemde eksponent van die Nadere Reformasie, Wilhelmus à Brakel. À Brakel was die outeur van een van die mees invloedrykste werke in gebruik onder die Emigrante Boere, naamlik *Redelyke Godtsdienst* (1736). Op bl 7 in Bailey (2002) staan: “Die oorsprong van die Trekkers se Gelofte van 1838 is in die geskifte van die Nederlandse Protestant en teologiese skrywer, Wilhelmus à Brakel (1635-1711) te vinde.”

Dit is nodig om vir ‘n oomblik stil te staan by die volgende uittreksel uit Cilliers se sterfbeddiktasie (bl 109 hierbo): **“dat ook wij de Heere eene belofte moeten doen, als de Heere ons de Overwinning, tegen onze Vijand zoude geven, dat wij dan die dag als een ‘sabbath[’] elk Jaar zoude hijligen [*heiligen*],... toen kwamen wij tot de besluit, dat wij de Heere, onze God eene belofte pligtig [*plegtig*] zouden doen, als de Heere met ons zal gaan, en dat hij onzen Vijand, in onzen handen zoude geven, dat wij de dag in elk jaar de Heer zoude ‘heiligen’, en zoo door brengen als een [‘]Sabbathdag”**”:

Op grond van die Gereformeerde verstaan van die Tweede Gebod, soos spesifiek uiteengesit in deel (b) van Vraag en Antwoord 96 van die Heidelbergse Kategismus (met Skrifbewyse: o.a. I Samuel 15:23, Deuteronomium 12:30 en Mattheüs 15:9), mag ons God op geen ander manier vereer as wat Hy in sy Woord beveel nie.

Aangesien die weeklikse Sabbat (die Vierde Gebod) daarom ten volle genoegsaam is, is die menslike byvoeging van 'n addisionele jaarlikse heilige Sabbat nie in ooreenstemming met die Woord van God nie. Enige addisionele menslike jaarlikse "Sabbat" kan die heiligheid (oftewel afgesonderdheid) van die weeklikse Sabbat (bo alle ander dae in die jaar) ondermyn. Meerdere sulke byvoegings kan die "ses dae"-werkswet teëwerk wat ook deel uitmaak van die vierde gebod.

(Dit is interessant om op te merk dat daar in die Kommandojoernaal se inskrywing vir Dinsdag, 25 Desember, geen melding gemaak word van die kerklike viering van Kersfees nie (bl 47 van hierdie bundel).)

Die belang van die weeklikse (Christelike) Sabbat (d.w.s. Sondag) vir die Emigrante Boere kom baie duidelik na vore in die Kommandojoernaal. Ter sprake is:

- Pretorius se aanmaning tot die instandhouding van "den H[eilige] Sabbath" (bl 38 van hierdie bundel) (sien ook Cilliers se aanmaning op bl 71),
- die getroue viering van die Sabbat (bv op 2 en 9 Desember (bl 36 & 40)), en
- uit die inskrywing vir 15 Desember rakende die voorbereidings vir die Sabbat op die volgende dag (bl 43-44), ten spyte van die dreigende gevaar:

De Hoofd-Kommandant aldaar gekomen zynde, werd besloten, (terwyl het reeds tegen den avond was, en verscheidene menschen, naar alle oorden op patrouille uit waren, zoo dat hy te weinig met zich had, voor die lelyke plaats, temeer daar de Sabbath voorhanden was,) alles te laten berusten tot den volgenden Maandag, (al zouden zy ook aannaderen,) ten einde den Sabbath niet te ontheiligen.

(Dat die Zoeloes in die Here se voorsienigheid die Boere aangeval het (eerder as bloot dreigend nader gekom het) op Sondag 16 Desember, het verdediging genoodsaak. Noodsaaklike werk en welwillendheidswerk word uitdruklik saam met (persoonlike, familie- en openbare) aanbidding ingesluit in Sabbatsplig (ten uitsluiting van alledaagse werk en ontspanning) – sien Matthéus 12:1-13; Markus 2:23-3:5; Lukas 1:6-10; 13:10-17; 14:1-6; Johannes 5:9.)

In 'n brief (Oerteks 3a, bl 67) aan ds H van Broekhuizen in 1866 (enkele jare voor sy sterfbedherinnerings) gee Cilliers ook 'n beskrywing van die Gelofte (bl 71-72 van hierdie bundel), maar dié keer sonder die Sabbatsklousule.

ieder denk er over hoe klein onze getal was tegen so een magtig vyand, en hoe onmisbaar Gods hulp voor ons was. Ik sprak met onze Generaal en Kommedanten [Kommandanten] en ook met de Veldtcornetten dat wy in onze gebeden de Heere moesten zoeken en van hem [Hem] moesten afbidden dat Hy dog met ons in de Kryg moesten gaan. Zoo als de Heer met Mozes en Josua en den regters en vroomen koningen was. Ik verzeerde een ieder, dat als de Heer met ons sal zyn, dat wy het zal overwinnen, maar als de Heer niet met ons zal wezen dat het met ons maar sleg zal afloopen. ook dat wy alle zonden moesten verlaten en ieder in zyn vak hunne menschen moeten vermanen dat wy toch alle zonde wegen moesten verlaten ook alle gekyff en dat zy toch geregeld tot de eere dienst van de Heere moesten komen, elke avond en elke Sabbat dag en alle gaf my gehoor en onze Generaal was het met my eens. Wy trokken met onze laager tot aan de Tugela Revier. Daar moesten wy wachten na een deel menschen die nog niet by ons was. In de avond God[s]dienst stelde ik het alle voor hoe de Heer van zyn Hemel met alle de Bybel Heilige was en zoo zoude voor de Heer leefde in dat zy zulks de Heer belofenis deed. Als de Heer hunnen vyanden in hun hand zoude geven, en na deze God[s]dienst sprak onze Generaal met my er over dat het in zyn hart was om ook aan de Heer onze God plegtig een belofte te doen en te beloven op deze wyse. als de Heer onze God onze vyand in onze hand zal geven en wy op een dag de vyand zal overwinnen dat die dag, wy de Heere beloof in zyn eredienst te heilig als een bid en gedenk en dank dag elk jaar en dat wy het aan onze Kinderen zal vertellen en als wy de land zal winnen en het onze woning zal worden dat wy ook de Heer een Kerk zal bouwen in ons midden en ik vond my er over diep bezwaard en zy tot hem. myn Heer ik bevind my er onder bezwaard dat wy die dag zal vergeten en ook zal verwaarloozen en dat de toorn des Heeren dan tegen ons zal ontbranden en dat wy grooter oordeel kan

wagten, maar zyn begeerte bleef het ook en ook ik wierd begeerig en tot dit besluit te komen. Ik sprak verder dat wy allen er over moest spreken die op de Kommando was en so ver ik het weet heeft allen het goedgekeurd, en wy vertrek tot op een Plaats die danskraal daarna de naam kreeg — daar zoude het plegtig plaas hebben. Ik wierd er toe gekozen en het te doen, in tegenwoordigheid van allen — de Generaal liet allen byeen komen en ik maakte een aanspraak omtrent onze voornemen en of het onze aller begeerte het is of wy deze plegtige beloften aan een Heilig God van Hemel en aarde zal doen dat ieder onder deze belofte word begrepen die thans hier byeen is en dat wy ook aan onze famielje het zal gaan zeggen die in de lagers is. Ik stelde alle voor aan de belofte door Jeftha gedaan en wat hy aan zyn dochter zeide daar de belofte op zoude toepasselyk worden dat hy zyn mond heeft open gedaan en dat hy het niet zoude kunnen terug trekken dan is dat zy toen zeide — myn Vader heb jy de Heer een belofte gedaan, volbreng het aan my. Maar laat nu twee maagden van my af — dat ik eerst af gaan tot myne Maagden en op de Bergen — myn maagdom gaat beweene en daarna aan haar zyn belofte volbragt heef — dan ook wat David zegt doet belofte en betaal ze den Heere — het is beter dat wy niet beloofd dan dat wy beloofd en niet betaal.

Daarom myn broeders weet het dat wy ook als op de punt staat om onze mond open te doen om die groote God, die [Die] in de Hemel een ontoegankelyk licht bewoont een belofte belooven — Hy zal het hooren en weet het als by onze verlosser [Verlosser] zal wezen en aan ons een zegen pratende overwinning zal schenken dan het dat een wettig schuld is dat de Heere het dan van ons zal eischen dat wy het de Heere elk jaar betalen moet op die wyze sprak ik allen aan ik wierd gesterkt in de — deze [ik wierd gesterkt in deze] belofte plegtig in myn gebed, in de naam van de Generaal en alle de hoofden ook in de naam van het algemeen en ook in myn naam en dit in geschied naar myn beste herinnering op Donderdag[Zondag] den 13[9] December 1838 — en van toen aan elk avond wierd het in onze gebeden herhaald, by elke avond God[s]dienst oefening van myn en de Kom[m]a[n]dant Carl Landman tot op Saterdag[Saterdag] de 15de toen word de Kom[m]ando van de vyand door een patroelje ondekt, die in de rigting naby ons lager was en die avond wierd onze belofte hervat en als het ware vernieuwd — want wy allen ons in doods nood bevond en het niet wis wat Godsbesluit met ons was — De Heer zegt myn raad zal bestaan en ik zal al myn welbehagen doen

Die frase in Cilliers se 1866-brief wat spesifiek herdenking raak is: **“Als de Heer onze God onze vyand in onze hand zal geven en wy op een dag de vyand zal overwinnen dat die dag,**

wy de Heere beloof in zyn eredienst te heilig als een bid en gedenk en dank dag elk jaar en dat wy het aan onze Kinderen zal vertellen". Dit is moontlik dat die verwysing na "in zyn eredienst" soortgelyke bedoeling as Cilliers se sterfbedfrases "als een 'Sabbath[']", "als een [']Sabbathdag'" en "zoo als een Sabbath" dra.

In die aanhaling uit sy sterfbedherinnerings (bl 112 hierbo) lees ons van "als een 'sabbath[']", d.w.s. "as 'n 'Sabbat'", en daarby is die konteks van Cilliers se frase baie spesifiek Sabbatsheiligheid soos gesien kan word in die frases "die dag als een 'sabbath['] elk Jaar zoude hijligen [*heiligen*]" en "dat wij de dag in elk jaar de Heer zoude 'heiligen', en zoo door brengen als een [']Sabbathdag"

Onmiddelik voor die aflegging van die Gelofte in gebed, is die Gelofte-terme vir oulaas deur Cilliers aan die kommando-lede meegedeel, waarskynlik ter stigtelike orde en veral ter finale verifiëring van eenstemmigheid onder die afleggers. Hierdie laaste *verduideliking* van die Gelofte (dus nie die Gelofte-aflegging self nie) lui as volg (bl 110 hierbo in die sterfbedherinnerings):

"Mijne Broeders en medelandgenooten, hier staan wij thans, op eene Ogenblik voor een Heilige God, van Hemel en aarde, om een belofte aan hem te beloven, als hij met zijne bescherming, met ons zal wezen, en onze vijand in onze handen, zal geven dat wij hem overwinnen, dat wij die dag, en de datum, elk jaar als een verjaarsdag, en een dankdag, zoo als een Sabbath, en zijne eere, dienen zal, doorbrengen en dat wij het ook aan onzen kinderen zal zeggen, dat zij met ons er in moeten deelen, tot gedachtenis, ook voor ons opkomende geslagten, en als iemand is die er onder bezwaard bevind, dat die dan van deze plaats, weg moeten gaan, Want de eere van zijn naam, daardoor zal verheerlijk worden, dat de roem en eer van overwinning, aan hem zal worden gegeven"

In hierdie Gelofte-verduideliking praat Cilliers van "zoo als een Sabbath" (d.w.s. "soos 'n Sabbat"), en die byvoeglike naamwoord "heilig" word uitsluitlik daarin t.o.v. God, en nie die dag gebruik nie. (Sommiges differensieer skerp tussen die bewoording "as 'n Sabbat" soos in die aanvanklike minder plegtige gedeelte uit Cilliers se herinnerings, en "soos 'n Sabbat" soos in die meer formele gedeelte onmiddelik hierbo. Vir sulke kommentators sou "as 'n Sabbat" 'n gebodsoortreding wees soos ons aan die hand van die Heidelbergse Kategismus verduidelik het, maar "soos 'n Sabbat" (oftewel "in die gees van 'n Sabbat") nie. Tog moet ons hierdie frase

“soos ‘n Sabbat” deeglik uitpluis. Presies hoe verskil ‘n dag wat “as ‘n Sabbat” gevier word van een wat “soos ‘n Sabbat” deurgebring word? Mag ons handel dryf op Krugerdag (wanneer dit nie op 'n Sondag val nie)? Mag ons handel dryf op Geloftedag (wanneer dit nie op 'n Sondag val nie)? Waarom is dit algemene praktyk om handeldryf by volksbyeenkomste op Geloftedag te verbied? Waarom het die Nasionale Party regering destyds Geloftedag onder die Sondagswetgewing gebring (sien hieronder), waarmee alles verbied is op Geloftedag wat ons met reg ook op die weeklikse Sabbat sou verbied?)

Dit is laasgenoemde Cilliers-aanhaling wat Gerdener (1919) veral swaar op gesteun het toe hy in die begin van die twintigste eeu ‘n seremoniële weergawe van die Geloofte saamgestel het – ‘n weergawe wat later in opdrag van die FAK deur Louw (1962) in Afrikaans vertaal is. (Terwyl Hofstede (1876), Lion Cachet (1882), Kestell & Hofmeyr (1898) en ander reeds in die negentiende eeu rekonstruksies van die Geloofte gedoen het, het dieselfde grootendeels ook op Cilliers se sterfbeddiktasie gesteun. Dit was Louw (1962) se Afrikaanse vertaling van Gerdener (1919) se Nederlandse rekonstruksie wat uiteindelik die gangbare weergawe geword het.) Alhoewel hierdie gemeengebruikte Geloofte-tekste in die Sabbatsklousule bloot van ‘n “dankdag” praat en byvoeg “soos ‘n Sabbat sal deurbbring”, vier volksgenote tipies Geloftedag as ‘n heilige Sabbat, en beskou dit boonop soms as die belangrikste of selfs enigste Geloofteplig. Dit is daarom ook geen bron van verbasing nie dat onder die stuur van die welmenende Afrikaanse Nasionale regering van die tweede helfte van die twintigste eeu, ook Geloftedag ingesluit is onder die Sondagswetgewing, wat eerstens die onderhouding van die weeklikse Christelike Sabbat ten doel gehad het. Sodoende was en is Geloftedag steeds onder die Boere-Afrikaanse volk grootliks ‘n drie en vyftigste Sabbat in die jaar, of nog erger ‘n jaarlikse Sabbat van veel groter heilige inhoud as die ander twee en vyftig. Die gebruik van die woord “Sabbat” is daarom minstens onnodig verwarrend.

Verder is die Sabbatsklousule in stryd met die ander twee Geloofte-bronne wat (anders as Cilliers se herinnerings) tydens die Geloofte-gebeure self opgeteken is. So word moontlik ook die Negende Gebod in gedrang gebring, alhoewel ons natuurlik aanvaar dat die bedoeling aanvanklik in alle waarskynlik eerder ‘n soort stigtelikheid was. (Let ook op die reeds na verwysde redaksionele kommentaar wat in De Zuid-Afrikaan verskyn het by die Kommandojoernaal (bl 31-32 in hierdie bundel): **“Wy beschouwen met een sterk gevoel van eerbied het verbond, dat zy met den Allerhoogsten hebben aangegaan. Hunne plegtige gelofte aan den Heere gedaan, om ter Zyner Eere eene Kerk te stichten, is verhoord**

geworden, want toen de 464 Uitgewekenen door 10,000 Zoolas, gedeeltelyk met geweren gewapend omcingeld waren, zyn er meer dan 3,000 gesneuveld, en niet een der Uitgewekenen. ‘De Heere vocht in hunne gelederen, en vernielde hunne vyanden!’ Laten daarom de menschelyke schepsels op hunne hoede zyn, hoe zy handelen tegen degenen, die de Heere onder zyne byzondere bescherming genomen heeft, en om wier wille en verdediging, hy zich met het zwaard der vernieling heeft omgord.’”)

Cilliers se brief aan ds Van Broekhuizen (28 jaar na die slag) en sy sterfbedherinnerings (33 jaar na die slag) maak herdenking sentraal aan die 1838-Gelofte. Trouens, Cilliers en sy gesin het getrou Gelofte dag herdenk elke jaar na 1838, ten spyte van die afwesigheid van jaarlikse herdenking by ander. Cilliers het direk as kampvegter vir algemene herdenking van die Gelofte gedurende die res van sy lewe opgetree, en het as inspirasie gedien vir ander herdenkingskampvegters (wat nie by die Bloedrivierslag teenwoordig was nie).

Geweeg aan die twee amptelike en tydgenootlike Gelofte-Oertekste (Kommandantsverslag en Kommandojoernaal), is herdenking geen direkte deel van die Gelofte betreffend die nageslag nie. Volgens die Gereformeerde verstaan van veral die Tweede Gebod mag herdenking in elk geval beslis nie **“as ‘n Sabbat”** óf **“soos ‘n Sabbat”** ingestel/geheilig word nie. ‘n Volksfees van dankbare herinnering spruit sekondêr uit die ware Gelofte waarin die volk toegewy was aan God. Cilliers se Sabbat-intensivering en positionering as Gelofte-spilpunt van geskiedenisherdenking as die noodwendige gevolg van volksdankbaarheid (opsigself ‘n natuurlike kenmerk van ‘n volk gewy aan God), is ‘n verstaanbare poging om ‘n dikwels ondankbare en vergeetagtige volk na sy wyding voor God terug te dryf.

Daarby behoort daar gevra te word of die oppervlakkige oorbeklemtoning van herdenking as hoofsaaklike (of selfs enigste) Gelofte-plig, nie ‘n sluier van onkunde oor die veel uitdagender Gelofte-aard trek nie. (Sien die afdeling getitel “Nabetragting” (bl 123 van hierdie bundel).)

Terwyl Cilliers se sterfbedherinnerings geen melding maak van wat in veral die Kommandojoernaal voorop staan nie, naamlik “een Huis tot zynes Grooten Naams gedachtenis te stichten”, noem sy 1866-brief aan ds Van Broekhuizen “als wy de land zal winnen en het onze woning zal worden dat wy ook de Heer een Kerk zal bouwen in ons midden”. Anders as beide die Kommandantsverslag en die Kommandojoernaal gebruik Cilliers hier die woord “bouwen”, maar dan gekoppel aan die woord “Kerk” met ‘n hoofletter “K”. Dit is twyfelagtig

of alleen 'n fisieke gebou met 'n hoofletter aangedui sou word. Dit is daarom steeds moontlik dat Cilliers hier volkswyding, naamlik die bou van 'n volk gewy aan God (die essensie van 'n "Kerk"), in gedagte het. As bloot 'n enkele kerkgebou in Pietermaritzburg hier belowe word, sou dit 'n eenaardig pessimistiese siening oor die bevolkingsgroei onder die Boere wees.

Alombekende teks van die 1838-Gelofte

Die volgende weergawe van die Gelofte (Louw (1962)) is redelik wyd in gebruik, bv tydens feesvierings op 16 Desember elke jaar:

*My broeders en mede-landgenote,
hier staan ons voor die heilige God van hemel en aarde om 'n gelofte aan Hom te doen,
dat, as Hy ons sal beskerm en ons vyand in ons hand sal gee,
ons die dag en datum elke jaar as 'n dankdag, soos 'n Sabbat sal deurbring; en
dat ons 'n huis tot Sy eer sal oprig waar dit Hom behaag, en
dat ons ook aan ons kinders sal sê dat hulle met ons daarin moet deel tot nagedagtenis
ook vir die opkomende geslagte.
Want die eer van Sy Naam sal verheerlik word deur die roem en die eer van oorwinning
aan Hom te gee.*

Terwyl die Gelofteafleggers in bostaande *mekaar* aanspreek, is dit duidelik uit beide die Kommandojoernaal en die Kommandantsverslag dat die Gelofte in *gebed* afgelê is, dit wil sê dat dit God is wat in die aflegging aangespreek was. Dit strook ook met die voorbeelde van Geloftewydings in die Bybel wat ons reeds na verwys het.

Daar kan geredeneer word dat in die lig van die 'vervulling' van die Gelofte, dit nie meer vandag afgelê kan word nie, maar bloot 'bevestig' behoort te word, en dat die gebruik van die pre-Gelofte-verduideliking as 'n hedendaagse verklaring en bevestiging dus juis korrek is.

Twee ernstige probleme duik hiermee op:

- a) So 'n argument strook nie met die voorbeeld van gedurige hernuwing en heraflegging (veral ná verval) van nasionale geloftes in die Woord en onder ons stamlande ten tyde van die Reformasie nie. (Sien die voorbeelde vroeër genoem.)

- b) Die vervulling van die Gelofte bly steeds uitstaande, beide uit die oogpunt van voortgaande bedreigings teen ons volk en die Christelike beskawing in Suid-Afrika, sowel as ten opsigte van ons eie laksheid met die kerngelofteplig van volgehoue stigtingswyding.

Die Gelofte behoort daarom juis inderdaad herafgelê te word. 'n Plegtige erns in gebed uit die hart is nodig, waarin aan God, sondige versaking van die Gelofte bely word. So ook, moet daar 'n vaste voorneme wees om in lewenswandel te reformeer, as individue, as gesinne, as kerk en as volk. Reformasie terug na die ewige beginsels van Sy Woord.

Gevolgtrekkings en aanbevelings

Aangesien die Gelofte herhaal is vir sewe dae, maar die Gelofte-gebed wel nie woordeliks neergeskryf is nie, weet ons nie hoe identies die Gelofte-formule in die gebede oor die sewe dae was nie. Wat per slot van sake die grootste belang was, is die hoof-idees wat duidelik in die mees betroubare bronne na vore kom. Die verskil in beklemtoning rakende kerngelofteplig tussen die meer amptelike tydgenootlike bronne enersyds, en die latere dog plegtige tekste andersyds, verdien versigtige hantering. Die lede van die Wenkommando was onder dreigende doodsgevaar. Oorlogsomstandighede is nie juis ideaal vir verbatim herinnering nie.

Tog verskaf die amptelike aard van die tydgenootlike verslae by uitstek 'n heenkome in die soeke na daardie hoof-idees van die Gelofte. Die leierskap (Pretorius) blyk betrokke te gewees het by die persklaarmaak van die finale weergawes (of ten minste daaraan formele goedkeuring geverleen het), gegewe die opdrag tot publikasie in 'n koerant van rekord vir bekendmaking onder die Kaapse volksgenote (en die toekomstige geslagte) (Liebenberg (1977) bl 46-47).

In die lig van die drie bronne tot ons beskikking vir die Gelofte (en die aard en gewig van elk) kan die volgende gekonstateer word:

- Die Gelofte behels as volledige Gelofte-verantwoordelikheid die stigting (en voortgesette stigting) van 'n volk van God, gewy aan God, in diens van God en gevestig waar dit Hom behaag. Daarom is dit volkome in ooreenstemming met die Woord van God. In hierdie dienswyding (ook in die uitdra van die Evangelie aan ons buurvolke) is

daar verder 'n teruggrype na een van die gestelde doelwitte van die daarstelling van die Nederlandse nedersetting aan die Kaap in 1652 “waer door als Godt Almachtigh dese goede saecke geliefden te zegenen ... veel sielen tot de Christelijcke gereformeerde religie ende Godt toegebracht werden” (Adendorff (2002)).

- Die *herdenking* van en *herbesinning* oor die Gelofte op 16 Desember elke jaar (nie ‘as’ of ‘soos’ ‘n Sabbat nie, maar as volksfees), sowel as *oprigting* van die Pietermaritzburgse Gelofte-kerk (en ander kerkgeboue ter Sabbatsgebruik), is nie die kern*gelofte*plig nie (sien die amptelike notulering van die Gelofte in die Kommandojoernaal). Hierin is daar 'n nuttige en noodsaaklike *volksplig* wat voortvloei uit die Gelofte-verantwoordelikheid soos hierbo uiteengesit.

- Die alombekende teks behoort gewysig te word ten opsigte van:
 - Latere byvoegings (sien Sarel Cilliers se herinnerings, waarin die Sabbatsklousule ongeveer dertig jaar na die gebeure vir die eerste keer opgeteken is);

 - Onduidelike vertaling (sien gebruik van die woord “oprig” in die bekende teks in vergelyking met die Nederlands “stichten” wat in beide die Kommandojoernaal en die Kommandantsverslag gebruik word); en

 - Onjuiste afleggingsformaat (sien die aanspreek van mekaar in die gangbare teks eerder as gebed tot God soos in die Kommandojoernaal en die Kommandantsverslag).

Die gekorrigeerde teks behoort as volg te lees:

*Hier staan ons, as broers en landgenote, voor U
onse Vader, die heilige God van hemel en aarde, om
'n Geloofte aan U te doen,*

*dat, as U ons sal beskerm en ons vyand in ons hand
sal gee,*

ons 'n Huis tot U eer sal stig waar dit U behaag, en

*dat ons aan ons kinders sal sê dat hulle daarin moet
deel tot nagedagtenis ook vir die opkomende geslagte,*

*want die eer van U Naam sal verheerlik word deur die
roem van oorwinning aan U te gee.*

*Ons smeek U bystand af om hierdie Geloofte verseker
te kan volbring, in die Naam van U Seun en ons
Verlosser, Jesus Christus.*

Amen

Nabetragting

Dit is opmerklik dat gelofte-aanmanings in meer onlangse tye hoofsaaklik of selfs uitsluitlik fokus op die blote bywoning van plegtighede op 16 Desember elke jaar. In die lig van hierdie aantekeninge is sulke origens oppervlakkige aanmanings ver van die ware gees van die 1838-Gelofte. In die Gelofte staan volkswyding voorop, waardeur die volk gedurig deur selfondersoek hulself moet meet aan die voorskrifte van Godswoord — ‘n gedagte eie aan daardie bevindelike Godsdienst van die Nederlandse Nadere Reformasie wat so invloedryk was by die denke van die Emigrante Boere.

Tog was, so onlangs as net meer as ‘n half-eeu gelede, die klem nog op selfondersoek gerig. So het dr D F Malan die volk toegesprek by die inhuldiging van die Voortrekkermonument op 16 Desember 1949:

As daardie sieldeursoekende vraag hom dan aan u opdring:

“Afrikaner, Quo Vadis? Waar gaan jy heen?”

Staan dan stil, en draai terug:

Terug na u volk;

Terug na u volk se hoogste ideale;

*Terug na die pand wat ook aan u toebetrou is om te bewaar;**

Terug na die heiligheid en onskendbaarheid van die gesinslewe;

Terug na u Christelike wandel;

Terug na u Christelike geloof;

Terug na u kerk;

*Terug na u God!***

* I Timótheüs 6:20-21: “o Timótheüs, bewaar jou pand en vermy die onheilige, onsinnige praatjies en teëwerpinge van die valslik sogenaamde kennis, waarvan sommige belydenis gedoen het en, wat die geloof betref, op ‘n dwaalweg geraak het. Mag die genade met jou wees! Amen.”

** Hoséa 6:1-3: “Kom en laat ons terugkeer tot die HERE; want Hy het verskeur en sal ons genees, Hy het geslaan en sal ons verbind. Hy sal ons ná twee dae lewend maak, op die derde dag ons laat opstaan, sodat ons voor sy aangesig kan lewe. En laat ons ken—laat ons dit najaag om die HERE te ken; sy opgang is so seker soos die dagbreek, en Hy sal tot ons kom soos die reën, soos die laat reëns wat die aarde besproei.”

Bronnelys

À Brakel, W (1736) *Redelyke Godtsdienst*.

Adendorff, M C (2002) 350 jaar Gereformeerd. *Die BoodsAPPER* April: 5.

Bailey, A (2002) *Die Geloofte van 16 Desember 1838: Die Herdenking en Betekenis daarvan, 1838 tot 1910*. Magistertesis ingedien by die Universiteit van Pretoria.

Bantjes, J G (1839) *Journal der Ekspeditie van de uitgewekene Boeren, onder hunnen Hoofd-Kommandant ANDREAS WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS, (voormaals van Graaff-Reinet,) tegen DINGAAN, Koning der Zoolas, in de maand(en) November en December 1838*. Inset in die Kaapse koerant De Zuid-Afrikaan, 14 Junie 1839.

Biblia (1637) Nederlandse Statenvertaling van die Bybel.

Celliers, C (1871) *Journal van wijlen den heer Charl Celliers, oud-ouderling der N.G. gemeente Kroonstad, Oranje Vrijstaat*. Afgedruk op bl 50-66 in Hofstede (1876).

Christie, D O (2008) *Bible and Sword: The Cameronian contribution to freedom of religion*. Doktorale tesis ingedien by die Universiteit van Stellenbosch.

Cilliers, S (1866) *Brief van Sarel Cilliers aan ds H van Broekhuizen gedateer 14 Februarie 1866*. Aanwinst 121.42 te Vrystaatse Argief.

D'Assonville, V E (2000) *Bloedrivier*. Weltevredenpark: Marnix.

De Jongh, P S (1987) *Sarel Cilliers. 'n Biografie oor die Voortrekkerfiguur Sarel Cilliers*. Johannesburg: Perskor Bpk.

Die Bybel (1933/1953) Afrikaanse Hersiene Uitgawe. Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.

Dreyer, A (1929) *Die Kaapse Kerk en die Groot Trek*. Amptelike en Ander Stukke versamel, van aantekeninge voorsien en uitgegee deur A. Dreyer, Argivaris van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Kaapprovinsie.

- Du Toit, J D (1962) *Versamelde Werke van J. D. du Toit (Totius), Deel VIII*. Johannesburg: Dagbreek-Boekhandel (Edms) Bpk.
- Gerdener, G B A (1919) *Sarel Cilliers. Die Vader van Dingaansdag*. Stellenbosch.
- Hammond, P (ongedateerd) *The Day of the Covenant and the Battle of Blood River*. Kaapstad: The Reformation Society.
- Hendriks, J V (1908) *Handwoordenboek van Nederlandsche synoniemen*. Vijfde Uitgave. Tiel: D Mijs.
- Hofstede, H J (1876) *Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat*. Den Haag: D A Thieme.
- Jacobsz, S W & Potgieter, E (ongedateerd) *Die Bloedrivierjoernaal*. Klankopname van 'n reeks gesprekke oor J G Bantjes se Kommandojoernaal uitgesaai oor Radio Pretoria. Braamfontein: Die Bywoner.
- Jacobsz, S W (1996) *Die Verbond by Bloedrivier*. Ladismith: Vaandel Uitgewers.
- Jansen, E G (1938) *Die Voortrekkers in Natal*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- Kestell, J D & Hofmeyr, N (1898) *De Voortrekkers of Het Dagboek van Izak van der Merwe*. Amsterdam, Pretoria: Höveker & Wormser.
- Lee, F N (1969) Gods Verbonde en die Geloofte. *Die Kerkbode* 104(24).
- Liebenberg, B J (1977) *Andries Pretorius in Natal*. Pretoria: Academica.
- Lion Cachet, F (1882) *De Worstelstrijd der Transvalers*. Amsterdam: Höveker en Zoon.
- Louw, W E G (1962) *Die Afrikaanse verwerking van die Geloofte*. Privaatversameling 202: Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings, lêer 1/2/3/2/5: Notule van 'n vergadering van die Uitvoerende Komitee, 7 Februarie 1962. Bloemfontein : Instituut vir Eietydse Geskiedenis.
- Malan, D F (1949) *Afrikaner, Quo Vadis ?* Klankopname van sy toespraak by die inhuldiging van die Voortrekkermonument te Pretoria op 16 Desember 1949, verkry by Radio Pretoria uit die SAUK-argief.

Nuwe FAK-Sangbundel (1961) Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk.

Pont, A D (1973) Opmerkings oor die covenant-gedagte by John Knox en die Skotse Reformasie. *Hervormde Teologiese Studies* 29 (1 & 2): 48-60.

Pont, A D (1986) Verbond en volkskerk. *Hervormde Teologiese Studies* 42 (1): 28-76.

Pont, A D (1988) Die Gelofte van 1838 — ‘n poging om die teologiese agtergrond daarvan te peil. *Die Gelofte van 1838*: 38-53 Pretoria: Kital.

Pont, A D (2000) Enkele opmerkings oor die godsdienstig-teologiese insigte wat na vore kom in die Gelofte van 1838 en daarna by die onderhouding daarvan. *Hervormde Teologiese Studies* 56 (2 & 3): 585-607.

Preller, G S (1918) *Voortrekkermense Deel I*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.

Preller, G S (1938a) *Voortrekkermense Deel VI*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.

Preller, G S (1938b) *Andries Pretorius – Lewensbeskrywing van die Voortrekker Kommandant-Generaal*. Johannesburg: Die Afrikaanse Pers Bpk.

Pretorius, A W J (1839) *Informatie aangaande onze Kommando tegen onze bloed-vyand Dingaan — 22 December 1838*. Spesiale uitgawe van die Kaapse koerant De Zuid-Afrikaan op 16 Februarie 1839.

Pretoriusfamilie-webtuiste www.pretoriusfamilie.info

Psalmen (1773) Nederlandse Psalmboek.

Raath, A W G & Erlank, E (2001) Die teologiese agtergronde van die Voortrekkergelofte (1838). *Hervormde Teologiese Studies* 57 (3 & 4): 908-958.

Reformed Presbyterian Synod (1990) *Testimony of the Reformed Presbyterian Church of Ireland*. Reformed Presbyterian Synod.

Spoelstra, B (1989) *Gereformeerde Kerkreg en Kerkregering*. Pretoria: BUO/PU vir CHO.

- Swanepoel, P R & Groenenstein, P C (2011) *Die Outentieke weergawe van die Bloedrivier Gelofte (1838)*. Piketberg: Geloftesvolk Koördineringskomitee.
- Thom, H B (1949) *Die Geloftekerk en ander studies oor die Groot Trek*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- Ursinus, Z & Olevianus, C (1563) *Catechismus Oder Christlicher Unterricht, wie der in Kirchen und Schulen der Churfürstlichen Pfaltz getrieben wirdt*. Heidelberg: Johannem Mayer.
- Uys, C J (1950) Die aflegging van die Voortrekker-Gelofte, onbetroubaarheid van Sarel Cilliers se sogenaamde "Journaal". *Die Skoolblad* 38(2).
- Uys, C J (1957) Die Penvoerder van die Groot Trek. *Die Kerkbode* 80(26).
- Uys, C J (1958) Danskraal of Waschbankspruit? *Historia* 3(2).
- Van Jaarsveld, F A (1987) Die eerste openbare viering van 16 Desember. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 27 (1): 43.
- Van Jaarsveld, F A (1988) Die Groot Trek in die historiese bewussyn van die Afrikaners. *Herdenkingsjaar 1988*: 102.
- Van Jaarsveld, F A (1978) Geloftedag in die ban van die tyd. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 18 (3 & 4): 224.
- Venter, P J (1991) *Die Gelofte van 1838 teologies beoordeel in die lig van die historiese en liturgiese ontwikkelinge daaromheen*. Werkstuk vir die grad Theologiae Baccalaureus ingedien by die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.

*Uittreksels uit 'n kantate vir die 1938-eeufesviering van die
Groot Trek*

(bl 513-522 Du Toit (1962))

Dis 'n geboortenag.
En dis 'n wieg wat wag.
'n Uur, 'n tydmaat kort,
In weedom-spanning lank:
'n Boerenasie word gebore!

...

Die trek van Boerewaens
wat wentel deur die wye,
gevreese doodsvalleie
en ander skatte dra:
die Heil'ge Boek as Leider,
die swaard as hul bevryder;
in wildheid eindeloos
'n moeder met haar kroos;
die skat van hoë sede;
taaiheid in teënhede;
hoog-voor die vryheidshoop,
en Afrika gaan oop –
dié trek van Boerewaens,
hul was die nagverdriewers
van jou, groot Afrika!

Juig dan, o binnelande,
wat nog die tekens dra
van bloedtonele en brande!
Juig, strande vergeleë,
waar nog die kruise staan
van worst'laars op die seë!
Juig, hooglande in die hoogte,
woestyne kaal van droogte!
En laaglande aan die see –
juig in die vreugde mee!
Oerwoud, grasveld en strome,
ontwaak uit nare drome!
Die eeue is omgewend,
oop gaan 'n kontinent
voor hom, die nagverdriewer,
wat intrek met sy wa –
die Boer van Afrika!

